प्रवेश सं० १३१

विषयः वेदः

क्रम सं० १

ग्रन्थकार

नाम लाट्यायन सूत्रम्

पत्र सं० २ – ८७

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ) ३३

पंक्ति सं० (पृष्ठे) ९

आकार: १०'५" × ४'९"

लिपिः देना.

आधार: कागज.

लि० विवरणम् अ.

001611

अ. प्रा. २७ (सामवे.)

पी० एस० यू० पी०—६६ एस० सी० डे०—१६४१—५० ०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मन्त्रेस्याद्देवयजनमात्रं चतुरस्रा द्विपर्यस्यान्तिवरणीयेषु स्थलादन्यद्देवयज
नमात्राच्चस्वयंब्रजेत्कयजपवसथ्यवादङ्केव.त्रग्रहेत्यः प्रथमं देवो देवमोचिति
ड्र रं त्रडिवा विहाययादोष्कृत्य मितिबद्धानामासीतिपंथानमापद्यात्तरं बद्धं तमाक्र
म्यदक्षिणामीक्षमाणः पितरोनूरितियजुरंतरयेच्चाहारंधनंजययजपेह्नण९शां
डिज्यः॥१॥ पृथक् सावित्री पादं मधुपर्कस्यपिबेत्तान्नतदाहरंति दिष्टरं पादप्र
क्षालनमर्घ्यमाचमनीयं मधुपर्कमिति तस्यपिबेदिदमन्नमय९रसइमाग
त्रः सहश्रियतित्रुपरस्तादोकेकस्य वाग्बङ्कव ङ्मेन्नूयादितिप्रथमस्योपरिष्टा
त्याणोवेत्सानोनूयावङ्कमैन्नूयान्नूयादितिद्वितीयस्य मनोवावसत्वं९ सर्वं मे नृसा
दितितृतीयस्यसार्वेश्यावाकाशेतारसोसिदानसागोर संभायिभ[illegible]तिमधुमेश

स्यं पिबेदिति गौतमो दानस्यात्य इति न च वचनं तथादाधमेणार्मं थये ... पं यस्याप स्य
इत्तं तु स्मादेश एतावद्वच वचनेकालिदः सारस्वत इति वा शेषं ब्राह्मणाय दद्या
त्त दत्त्वा वेद्भिः संप्राश्याब्राह्मणाय ऊरुते ति गवि प्रोक्षायां ब्रूयादुत्सृजतगां तृणानि
गोरा वितिवा सर्वेषां यज्ञोपवीतोदकाचमने नित्यं कर्मोपयतामव्यवाक्ष्योया वृत्ति
श्च यज्ञांगैः प्राङ्मुख करणं चानादेशकीतेराजनिखु ब्राह्मण्य उत्तरेण सो मदह
नंगवांतरेण षशमीशाखां पलाशशाखां वासपलाशं पाणौ कृत्वा तिष्ठता धूर्षु
संप्रेष ७ सर्वत्राकांक्षे सुब्रह्मण्याया ७ रश्मीध्म रयस्थे हीरवयाप्रेष्योक्ता वोदक्षि
णं पूर्वं ७ सुब्रह्मण्यामितित्रिरा श्रद्धये त्या निवर्तमाने पर्कवः प्रतीन्विहर्वेणप 2
त्नीशालां विसृज्य छदिषि शाखामवगुह्य तामेवेषामनूक्तम्य यथार्थं ७ स्याद्दक्षि

णामन्वाहार्य [illegible] सुब्रह्मण्या यदद्यादुत्त्वा वितिशाट्यायनकं विज्ञा [illegible]
गा [illegible] आतिथ्या या ७ स ७ स्थितायां दक्षिणस्यां द्वारबाहोरुरस्तात्तिष्ठन्नेवं
[illegible] चारेष्ठ यजमाने पत्न्यां च सुब्रह्मण्यामिति त्रिरुक्त्वा निगदं ब्रूयादि [illegible]
[illegible] हरिव आगच्छ मेधातिथेर्मेष वृषणश्वस्य मेने गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जा
र कौशिक ब्राह्मण गौतम ब्रुवाण तावद्दहे सुत्यामितियावदाहस्यादित्यतिर्
माना इति दवा ब्राह्मण आगच्छताछगच्छतागच्छतेति गोतम आगच्छेति [illegible] वीदा
कानाह्वानं जय्य आगच्छ मघवन्नित्येकपूर्वयोः प्रणवयोर्विरमेन्नेन ब्रुवाणपदः
षणोजारत्वा न्नेयां पृथग्यज तेशाद्वृ [illegible] सर्वं त्रिराङ्गयपत्नीयजमानानुपदह
तामिच्छमानोस्तु ब्रह्मण्यापद्यस्देन्नु [illegible] पदृत्य उपद्वृ यर्यथार्थं ७

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्यादेवं सर्वेष्टिप्रसरं तेषु याश्चोर्ध्वमुपसद्भ्य उद्धरेत्तत्र तिष्ठन्प्राक्सुत्यादेशान्नाम
याहो ग्नीषोमीयवपायां कृतायां परिकृतासु वसतीवरीषु प्रातरनुवाकोपक्रमवेला
याम्भसो यजत इति प्रत्येकं गृह्णीयाद्यजमाननामधेयान्यमुष्य पुत्रःपौत्रो न इति पूर्वे
षामथावरेषां यथाज्येष्ठं स्त्रीषु सायजीवेयुर्जनिष्यमाणानामित्युक्तासुत्यादेशा
प्रकृतिसमापयेद्याग्नीषोमीयवपायां लुप्तासा साद्यःक्रेषु ॥ उक्थ्येष्टुस्वाग्नेयो निगद
स्तत्र गौतमीयमग्न आगच्छ रोहिताश्वो बृहद्भानो धूमकेतो जातवेदो विचर्षण आंगि
रस ब्राह्मणांगिरस ब्रुवाण इति प्राक्सुत्यादेशाद्देवानां स्थाने नयाथ क्षानंजयाग्न ३
आगच्छ रोहितव आगच्छन्नरद्वाजस्याज सहसः सूनो वारावस्कंदिन्नुप सोजारत्वां
गिरसप्रकृतिसमानमिदं शाकेति ब्रूयाद्विश्व इति देवाननिरुक्ते च निरुक्तप्रातःस

वनयोश्चाग्निर्णेचनीयदशपेयावंतरेण सद्यानामयाहो हर्गणोऽहराद्यंतयोराद्वये
डुत्तरार्थाहरंति क्याग्नीषोमीयप्रकृत्यहीनेषु सर्वः सनामयाहादीशत्र पूर्वेण द्वा
क्रितानां सात्रेषु नामयाहरूर्ध्वमतिरात्रादग्रहणं तस्यां तेष्वश्वःसुत्या गोतमस्यना
मेधमंत एकद्यसुत्या शांडिल्यस्यानाक्षानं धनंजय्यस्त्रिस्तृषु चात्तमासु नामयाहरु
त्तमयोरिति गौतमस्तथा सत्यग्नीषोमीयवपायामग्रहणं धनंजय्यानाक्षानं वास
र्वत्र सत्रेष्वग्रहणं शांडिल्य ऊर्ध्वमतिरात्राद्याग्नेय्येका द्वितीये पन्दशरात्रे द्वे वास
र्वःप्राक्रिकंडुकेत्यस्तृतीये कौंडपायिनतापश्चितयोर्द्वादशाहस्तुत्येति विदित्वापरि
माणाक्षानं धनंजय्यः सुत्यामागच्छेतीतरा ऊर्ध्वं चातिरात्रात्प्रथमस्य सारस्वतस्य प्राक्
श्वःसुत्यायाः कौंडपायिनसारस्वतयोरिष्ट्या यनेषु सुत्या व शांडिल्यस्तथाग्निहोत्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मासे तथाग्निहोत्रमासो॥५॥ सर्वत्रानादेशे परिसामानि प्रस्तोता गायेत्साध्यमयं वत्स्यासु
त्तंता पत्नीनिर्वेषु त्रिरित्तराण्येंतरेण चात्वालोत्करौ संचरः सर्वत्रानादेशे तदा ग्नानं
तीर्थमनौचीयमाने पश्चिमेन पुच्छं गत्वा दक्षिणेपि कक्षे तिष्ठेद्यत्रैवापद्युः पश्चिमेन प
क्षावपि कक्षौ सर्वेण पक्षयो पुष्कर पलाशउपधीयमाने हिरण्मये पुरुषे स्वयमातृ
ण्णासु च शर्करासु यथाकृति सामानि गायेद्युज्यमाने ऽसत्यं पुरुषो नृर्विः स्वरित्यं
तासु पृथक्केषां ऽस्थाने स्वयं चित्यान्नीत निधनमाज्यदोहं पुरुषव्रतमेकानुगाने ऽ
रथंतरं वामदेव्यं बृहदिति रथंतर प्रभृतीनि विकल्पंते लोकसाम नित्राह्लोतः स्तं ४
त्वितमग्निं दक्षिणेन गत्वा प्रत्याङ्मुखः ऽषीति प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठं शिरसि गायत्रं गायेत्रिरु
क्तं प्रत्यावृज्य रथंतरं दक्षिणे पक्ष उदङ्मुखः पश्चाद्वा प्राङ्मुखः पश्चिमेन पुच्छं गत्वा बृ

हदुत्तरे पक्षे दक्षिणामुखः पश्चाद्वा प्राङ्मुखः प्रत्यावृज्य यज्ञायज्ञीयं पुच्छे संवत्स
रश्चादृतः सोत्यादर्तुष्वा यज्ञायज्ञीयमन्यत्र वामदेव्यं दक्षिणेपि कक्षे प्रजापतिहृ
दयमुत्तरएतानि गीतमउत्तरेणाग्निं गावेतान्येव प्रदक्षिणं प्रत्यंताद्वा नेज्यो
यज्ञायज्ञीये पुच्छे प्रजापतिहृदयस्थाने च वामदेव्यं दक्षिणेनाग्निं गत्वा गीतमीय
व्यत्ययं ये पक्षयोः शांडिल्यः शिरसि चगीचोत्तरे पक्षे यथागीतमितराण्युत्तरे चोप
व्रयेस्वं ऽहृदयमालभ्य प्रजापतिहृदयमध्वर्युप्रथश्येत्॥५॥ प्रवर्ग्यवत्युत्तरेण
संम्राडासंदीं गत्वा पश्चात्तिष्ठन्नध्वर्युप्रेषितस्त्यनायिरिति गायेत्तदायपदायस्तो॥
नेन्निधनायेवस्तोत्रीवानं विश्वरुडुप यह प्रभृतीनि स्वरयंत उपेयुर्ये चमत्यप
युक्तास्युः पत्नीत्विवं न धे प्राप्य चात्वनीयायतनं परिषिच्यमाने प उपस्पृश्य वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ष्णोद्दरमिष्टाहोत्रीपरिषिंक्तेतस्यसर्वेनिधनमुपञ्चदशापैचेद्धर्मपात्राणिहरेयुर्नी
कोऽरूत्परिषेचनाऽश्येतंप्रत्याव्रजऽस्तूच्चैवकस्यांवायऊमानोनिधनमनूपेयात्स्वर्वया
द्वारात्रपद्योत्तरेणानीगत्वापश्चाद्गार्हपत्यस्यतिष्ठन्महावीरायतनंप्रेक्ष्यमाणोवामदे
व्यंगायेदितिधमनंऽयःस्त्रियतांतानीतिशांडिल्योगणःसामान्युत्तराण्यान्निरूप्याकर्त्तव्या
नीत्येकेनवाऽकुर्यात्स्ववायइऽकुर्यादित्येकेदीक्षणीयायांतार्क्ष्यंसामनीगायेत्यमूषित्वे
तेध्यायणीयायांप्रवर्ग्यंगवमुदयनीयायास्तुद्दातिथ्यायांगायत्रीसामोशंनमंऽति
घर्मंतत्त्रशागेऽरजतजानरूपउपदधातित्तछुकचंद्रेक्ष्वन्तीधतेतद्धर्मस्यतचौरुचितं ५
ध्राऽस्तद्धर्मस्यवारोचनमिद्रस्यवाधेनूऽपस्तृऽंतितद्वेनुतस्यदेवतायैसोपायऽ
स्तोत्रमाहरेन्नपादायेतिगोतमऽत्तमंपादंपुनरन्त्यस्यद्यशापंचनिधनेवामदेव्यप

यत्राद्दरंतितत्पयत्रासिंचंतितत्सिंधुषामात्वाविशंत्वितिशफाभ्यांपरिगृह्यंतितद्धासिष्ठस्य
शफाक्रियमाणेव्रतपरोऽदूतेष्विनोर्वेतेत्रहोरात्रयोवींरोहिणाभ्यांपुरोडाशाभ्यांचरंतित
द्राजनारोहिणकेपरिघर्म्यऽसंम्राडासंद्याऽसमारोपयंतितदारूढवदांगिरसमितएतरा
तिस्वणिधिनमृद्धायायजुर्मयःसाममयोघर्मोन्नवतीतिग्रहाग्निप्रणयंतितत्राग्नेर्वृतमग्नी
षोमोतत्राग्नयोर्वृतेस्तुत्यायांयज्ञसारथ्यहरहःसुत्रेसत्रस्यर्द्धीशाबेदन्नबंध्यअह्लोरं
ध्रकषत्तत्रार्षन्नमुन्नतेत्रैककुन्नंवशायांवाशऽत्राऊिगंमेषअर्सीयवंपयस्यायाऽ
स्वरंपयोनिधनमुदवसानीयायामुद्वऽशीयमुपक्रम्यसमापयेदाकृतोरपवर्गात्॥
॥ओमुदुंबरीमुछ्रयिष्यन्स्तर्देणदेवयजनंगच्छेद्दक्षिणतश्चैदस्यावसथस्याडुत्तरे
णायद्यन्यतःप्रावसिदासाद्यायैश्चिन्नावंतरेणप्रपद्याग्रेणौदुंबरींगत्वादंध्रुस्वस्ति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

छन्दोधर्म्येण सहोद्गायेद्युतानस्त्वा त्याये।रितिश्चत्रेव दध्मदवध्म यज्ञपेन्नमः समुद्राय
नमः समुद्रस्य चक्षसे मा मा हासीरनर्वो हासीद्गच्छ्रौदाऊ ईं मे देव्यूर्ङी मधो धन्नं मे दे
ह्यन्नं मे धेहीति तान्नविसृजेदा वत्सादनाद धर्म्येणान्तिकेता यां कुर्यात्तस्यैवावृतां तरे
ण विशाखवृत्ते तेन द्यावापृथिवी आपीणा था स्वाहेति पूर्वां प्रजापतये स्वाहेत्युत्तराम
च्युत रांवा स्वाहाकारद्वितीयां यथा भूमिमाज्यं प्राप्स्यतीत्यधस्ताद्विशाखस्य परिगृह्य
ऊ पृद्दिवि देवां इ ह मयि प्रजामित्यं तरिक्षे वयांसि इ ह मयि पशूनिति मध्ये पृ
थिव्या मध्ये ओषधीई ह मयि सजातानिति मूले ऊर्ध्वं होमाद्याजनान्धनंजय्यः स्वय ६
मिति गौतमः शाण्डिल्यो नव छाद्यमानायां दिश्यं छ्यासिसं तनिनाम विश्वजनस्य छाया
न मस्ते खु मा मा हिंसीरिति दक्षिणेन श्वभ्रान्ग वापरो द्वार्यावृंतरेण त्रपद्ये तकुर्यादि

ति शाण्डिल्य उत्तरेणेति धनंजय्यो गौतमीयमितरद्यथेतं निष्क्रामेत्॥७॥ पुष्ट्छ्री
यमाणमभूमं त्रयेरं भ्रमणऊर्द्धं नरसं वेत्येतान्यूवो हस्तानानियावं तूस्यु यत्र तिष्ठं
त उद्गीयनामेपस्यस्तु रितिशाण्डिल्यो न्तर्वेद्यां वेतिधनंजय्यो नवहिर्वेदि यजुरव
कल्प्य तद्इति विश्वरूपाणि गानं यजमानेनोक्तः प्रत्याहरीत गायेति चेदेवब्रूयात्र
मामनामंत्र्य प्रातरनुवाकमुपाकुर्यादित्यधर्युं ब्रूयाद्धोतारं प्रातरनुवाकायापवि
ष्टं पूर्वेण गत्वा यजमानश्च पूर्वया द्वारा प्रपद्यांतरेण हविर्द्धानि पूर्वेणान्तकेउ द
ञ्चुरवउपविशेत्पूर्वीउरस्ताद्यजमानः प्रत्यङ्मुखो कुर्जेवा वंशा तपदी गायेत्स
हस्त्र वर्तनि गायत्रं त्रिष्टुभं जगद्विश्वारूपाणि संभृता देवा ओकांसि चक्रिर इत्ये
तस्यां पाङ्क्त्रि गायत्रं गायेदिति धनंजय्यः स्वाध्याय स्वरेण मनसैव यजमान

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

उपस्त्वरे स त्रिषु त्रिषु पदेषु गायेदिति गौतमः पूर्वं द्वे मति स्थूलन्य गाथकारं वा गीत्वा
यथार्थऽस्याद्विश्वरूपा श्वेजाये ज्योतीऽष्यपि गायेत्परिहिते प्रातरनुवाके पोनप्त्रीयेना
मस्तूर्कं पुरा तस्माद्धोतारमारमयि वाग्रयणस्य वानुहिंकारं पवित्रं धारयं नास्नावं
वा प्राप्य पुरास्तोमयोगादग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरिंद्रो ज्योतिर्ज्योतिरिंद्रः सूर्यो ज्योति
ज्योतिः सूर्य इत्येतेषु पदेषु त्रिस्त्विरेकेकमन्यासं मनसा गायत्रं गायेन्नानिनान्या
त्रति श्वरूपा ज्यौत्यो न चान्यत्र विश्वरूपा ज्योतिष्टोमा ज्योतिष्टोमात् ॥८॥ स्तुग पके
मेसु सर्वेषु ज्ञा उद्दक्षिणमन्त्र बाडुं प्रस्तोता सद्यं प्रतिहर्त्ता होता प्रातरनुवाकम ७
नूच्याच्चूडुषा इति यदा ब्रूयादथ वेदिमाक्रामेस्वर्दृदाशिथिरेति बहिर्वेद्येतद्दो
पिवामामाहिंऽसीरित्येतावातवेतिधानंऽजय्यः सवनमुखे स्तुन्वयजुषाहरहरि

तिगोतमः सरुंक्रतावितिशांडिल्यो यावद्वाक्रामेयुरित्येके हविर्द्धानिं प्रवेक्ष्यमाना
वसतीवरीरनुप्रविशेयुस्तस्य रराट्यामालभ्य विष्णोः शिर इतीष ऊर्ड् इति प्रवि
शंतोंतरेणोषे बाहूनवहृत्य पार्ष्णीरनुघ छंतो युनज्मीति राजानमभिमृशेयुर्यः
त्रा:तःसवनायाविनक्रश्चेत्सर्वेननेत्वानुसुद्देशोनेव प्रस्तोता प्रथमोतिसर्पेन्नत
त्रजाता ततः प्रतिहर्त्ता दक्षिणास्य हविर्द्धानिस्य पश्चात्सद्याद्दत्त उपविशेयुरुंत
स्यासदन इति पुरस्ताद्ग्रोपरिष्टाच्चर्चः सर्वत्र ऊपेयुर्याखु करिष्यंतस्युरत्र उन
हिष्पृवमानस्याभिषुते राजन्यूतपात्रमसीति द्रोणकलशमालभ्य वानस्पत्यध
तिप्रोहेयुर्दक्षिणे पाणावुजाताद्दशापवित्रं ऊर्वीताद्वेदुपहृन्युः पुनः प्रोहेयुरंत
रेणाङ्क विषक्तो दशापवित्रं प्रास्येदनुपश्चं संहितो वेडुन्नानुपरिसर्वींऽरथोपस्त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्रुपश्चुपर्युत्तरेण रथकं घा॰ रथस्थे ता॥ प्रत्याज्यया ज्ञो युंज्यात्प्र दक्षिणामध्ये
मदेशे सुस्थवीया॰ स्यन्दंतराणि कृत्वा तानि मुखानि दक्षिणाद्युर्श्वोर्द्धं प्रथमं तान
त्रिमृश्य जपेयुर्मरुत इत्यृतसदन एतकृपिवासु क्रास्थ वहतेत्येतावातावतिधानं
जप्यः पश्चाद्दक्षिणतो वा द्रोणकलशमध्यूहेयुरिदमहमिमममिति यजमानः॥ शाह्य॰
सर्वत्र यथार्थं जपेयुरनुजापयेयुरन्येन कृते मंत्रो ब्राह्मणविहितादन्यत्र प्रकल्पः
कर्त्यानां द्वेष्यकल्पादन्यत्र विपर्ययस्थ उतस्मि॰ स्तूक्लीन्वयाऽनाध्यूहने इद
महममुमिति दक्षिणापरमध्यमादर्शं निरूहेद्द्वेष्याप्रियकल्पयामंत्रो राजन्यस्य के ८
त्रस्य द्विशमादिशत्तां चैवान्नाद्येनोपा॰ श्रुसवनो नामयावा पंचमस्तमुपरिष्टा
द्रोणकलशस्य जर्यां ज्ञाप्नुयुः॰ स्तुः प्रतीवेशां बलवतीं विशमादिशं नातःपाने

कं कृत्वा पथ्येजर्यादिति गौतमस्तमेवेतिधानं जप्यः पृष्ठानामंते पूर्वया द्वारा निष्क्र
म्यकाश्या॰ शांडिल्यः पवित्रेण द्रोणकलशा॰ संमृज्याद्वसदस्त्वेति बुध्न॰ कृद्रास्त्वेति मध्य
मादित्यास्त्वेति बिल्वमेतेषामाकेकेन त्रिस्त्रिरनुसवन॰ संमृज्यादिति धानं जप्यः सर्वैः
रु वैधितिशांडिल्यो बध्य पवित्रमुदग्दशम वाज्ञान्निवितनुयुः पवित्रं त इति संतता
यां धारायासुजाता जपेत्स्वकेत्यमुष्य राज्यायेति प्रिय॰ राजानमादिशेद्राज्ञो राज्या
यति वा यजमानस्य राज्ञो राज्यायेति वा सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा सोमस्येत्येव ब्रू
या सोमराजानो हि ब्राह्मणाश्चायययणाग्रकं नधर्युर्दिकरोति तदा प्रष्टणीरन्नग्निः प्रे
स्त्वा तांअहं मानुषो बृहस्पतिरुज्ञा नाहं मानुषो वायुः प्रतिहर्ताहं मानुष इति न प्रष्टृपा
रश्मितिधानं जप्यः प्रष्टणीरंने वेति शांडिल्यात्रवा चैयच्छेयुर्ऋतसदने वा वेदि॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कार्यं तत्स्तुते बहिष्पवमाने विसृज्य रंनू॥१०॥ उत्तरार्द्धविर्द्धानाद्भवस्थानीय हरं ततः पश्चिमेना
ज्ञाद्रं कृत्वा तेन नवप्रतिहर्त्रे स्युरध्वर्युनिष्क्रामंतं प्रस्तोता संतन्वयात्तमुज्ञातो ज्ञातारं प्रति
हर्त्तारं ब्रह्मा ब्राह्मणं यजमानो न राजानमालभ्यानुपस्पृश्याप आज्यमालभेरन् स्तथा
ज्य राजान संवेत्राध्वर्युणा कृते प्रवृत्तहोमो जुहुयात्सुर्गत्यान्तु पूर्वेण बकुरानामासि
सूर्यमितिस स्तुतसोमे वधिकास्तु ज्ञाता जुहुयात् संविशायोपवेशायेति यथासवनं छंदांस
स्यादिशं नृचः सानेति स्वाहाकारांतया तृतीया सर्वत्र स एवेति शांडिल्यो भद्रागिरिम
द्रानदीरथाद्दर्वीयुर्थवायेघस स वः पृथग्जनपदे वा विद्विषाणमात्रादित्येके कृत्वा
ज्ञापस्तुपेनाहं गायत्रीवाचं प्राणं प्रजापतिं प्रपद्ये श्मानमाखणं पर्षद इत्यध्वर्युमन्वाव
र्तेरं स्रपतः सार्द्धपाणिभिः पृथग्दक्षिणा तृणानि निरस्येयुर्यो द्यासोम्य इति वा वा

लदेशे प्राणाश्चर्या वुपविश्य तस्मात्प्रत्यगुपविशेयुर्योमश्वात्मेति प्रत्यङ्मुखः प्रस्तोतोदङ्मु
खउद्गाता पश्चिमेनोज्ञातारं गत्वा दक्षिणपूर्वं मुष्टमदेशमीक्षमाणः प्रतिहर्तासिच्य
धरान्तु पस्थाकृत्वा द्यावापृथिव्योः संधिमीक्षमाणाः समानिमुखानि धारयेत एव स व
स्तात्रेषासीरन् प्रणरणोज्ञाद्र स्वदरार्थाति पगाध्व उरवराश्चानिकेन एतेनाहरे
णापगास्तुदो इति मंद्रस्वरेण संततं सदवाच्येधारमंतः तस्मान्त्र्यंतरेण स्तुवुः स
मनदा प्रातःसवन एकांतरेण वा॥११॥ प्रस्तरं प्रतिगृह्य प्रस्तोता ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशा
स्तरित्युज्ञात्रे प्रयच्छेत्तेन दक्षिणां जंघामुपहत्य सुब्रह्मण्यास्तोममये स्तेउस्तेत्यन्येकरिष्या
मीति उपनूश्लीनावावालमुदपात्रं चावेक्षेरंस्सामासि प्रतिमा चाहत्यादित्यं वृक्षं वास
र्द्धिरुत्य बहिष्पवमानेन स्तुवीरन्नहिरुता प्रथमा रेतस्यादिरुताः पंरान्यथैतरव

र्ंत्रमाविन्दष्ठहिंकारा तस्याऊर्द्ध प्रस्तावाञ्चवार्यद्धराण्यत्निष्ठेत्नेदन्नमकुरणीतिस्तुवी
डोपैद्धे नोन्मीतिप्रस्तरेयजमानंवाचयेत्त्वसर्वत्रस्तुवोपद्कर्गरं क्षं वद्वेसेनीकुकांस
द्दकारिएस्थप्रेद्धमाणाउपेन्नमोगंधर्वीयेत्यादिल्यंदेशानिवांतर्हितश्वेदतस्सर्वेऊर्य
ड्डत्तरयोःपवमांनयोःप्रवरास्तुनिवर्त्ततेत्वावात्नावेद्धणप्रनृतित्वप्राग्विकारास्त
वेशनसंमार्ऊनेचांतरेणतृतीयसवनेकुंतेउतत्रसंमृत्त्याडुत्तरेद्धविर्द्धनियः
प्रवींद्रोणकलशाद्वतातंस्तत्तनृदित्याचद्धतेतंप्ननृदित्याचद्धते॥१२॥ ॥छ॥
इति लाद्यायनसूत्रेप्रथमःप्रपाठकः॥स्तामयोगन्निर्द्धनत्किल्यतस्यस्थानेवाय्रर्द्धुं १०
नतुन्नर्यौर्द्धुनत्किलिनानासवनयाविहारंधमनंऊय्यात्रेस्ते उसाद्बहस्पतिस्त्वात
प्रातःसवनइंद्रस्यंद्रियेणबृहस्पतिस्त्वेतिमाध्यंदिनेसूर्य्यस्येति तृतीयसवानस

वैरदेकंयथाम्नायछ्शांडिल्यःसाम्नेसाम्नेहिंकर्त्तुट्टष्ककासिस्त्वरोसीतियजमान
वाचंनस्तुवाबहिष्पवमानेनप्रस्तराडुत्नय.तश्चचुरंगुल्नंपरिछिद्यट्टणंवावाले
प्रविध्यद्यदिस्तुतंयदिवाप्रस्तुष्टुतमनांकुस्तुतंयदिवातिष्टुतंयत्तयोरन्यानदितम
रुदेमममन्येनऊयमलोकमितितत्रोवादपात्रंनिनयेस्त्वःस्तमुद्रेवःप्रहिणामिस्वां
यानिमपिगछतारिष्टास्तवावूयास्ममापरासेत्विनोधनमितिबहिर्वेद्युदंचोडु
ऊिपदान्युक्रामेयुःप्राग्दशान्यश्रावज्यानीध्रीयंबहिष्पवमानञ्चौधीयीरन्नानुथा
हारिषीन्मामितियमतिशंकेततस्माआग्नीध्रीयआकुतिवज्रंप्रहरेद्यज्ञशांचत
नप्रंन्वतेनमस्थ्रतेसत्यासिसत्यसंञ्स्द.तस्तस्यतेयऊनंयारुतंयातिरिक्तम
दर्शीतस्यप्राणेनाप्यायस्वस्वादेतिनद्यानित्वरेनेतिधमनंऊय्यः॥ श्रद्धीपबर्हि

ष्वेवमानेः सदसिस्तु वीरन्त्र्थमादक्रोन्यत्राद्यं तयोश्चसत्रेषु प्राग्धिष्ण्यदिक्षुणां
गिष्ठुस्यात्तरणप्रासनप्रकृतिसमापयेयुर्वदत्रिरात्रे सत्रन्यायं गोतमो दीनन्यायं
धानेऊ्यामेद्देप्रातः सवनेस्तु वीरन्तु त्तरोत्त ङ्गे त्तरयोर्मध्येनवा त्तयोरेतस्यां देना
यां प्राश्नीयुरन्तु सवनेऊ सत्रेषु सवनमुखीयान्तरुयिवासत्रेषु नाराशंसेतु व
पायाः ऊतायांधिष्ण्यानुपतिष्ठरः श्चावा जेतुमार्जनेप्रर्वः सत्राधिदमापः प्रवह
तावद्यं चमलं दद्यज्ञापिड्डोहानृतं सुखेशपेत्रनीरुणमापोमा तस्मादेनसो — यज्ञ ५
दुरितात्तां उ विश्वतोनिर्म्मास्तुं चामिशपथांनिर्मोवरुण उ तनिर्मोयमस्य पड्बिंश — १२
त्सवीस्मादेवकिल्बिषात्सुमित्रियानआप ओषधयः संतु दुर्मित्रियास्तस्मैसंतुया
स्मांद्वेष्टि यंच वयं द्विष्म इति संत्राउसीत्याहवनीयमुपस्थायोदंचो गत्वास्ता वन्ता

त्वालशामित्रान्तु दङ्मुखाः स्तुतोनन्तोसं मृष्ट इति विश्नुरसीत्याग्नीध्रीयमुपतिष्ठरः स्त्र
प्रदारेणसंचरः सर्वत्रदक्षिणेनोत्तरयोः सवनयोर्यदाह विद्वान्माहवनीयेच
पृष्ठ ही मायप्रर्वेस्याः सदसोद्वारिप्रत्यङ्मुखास्तिष्ठंतोवक्रिरिति होउधिष्ण्यः श्वात्र
इति मेत्रावरुणस्य ऋथ उशिगं घारिरदस्युरिति ब्राह्मणाछंसि प्रचृतानामुदंच
स्तात्रवतिष्ठंतः श्रंध्यकरितिमार्जालीयमृतधामेत्यौदुंबरीः सम्राड इति ब्रह्मणः स
दनमुत्तरेणस्रदोगवोतर्वेदिप्रत्यङ्मुखास्तिष्ठंतोहिरितिफरुदितमऊइतिगार्ह
पत्यः सगराइतिदक्षिणस्रेरायतनंकव्य इति दक्षिणांवद्यंतं तात्रवतिष्ठंतः सर्वा
न्सोमं चीद्यमाणः पातमेत्योके कस्तुप स्तायतङ्गुरितिशांडिल्यावकुशब्दानेक
वकुर्वतः ॥२॥ रोरुकीणिाचकुर्युरादित्यं प्रथममुपतिष्ठरन्नधनासित्याहवनीय

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मुपस्थाय तमेवाग्निं जोसि जायमान इत्यग्निं जोसि नवजात इति वायमग्निमन्त्रं हरं

मुपस्थाय तमेवाग्निं जोसि जायमान इत्यग्निं जोसि नवजात इति वायमग्निमन्तर्हरं
तिं तमत्विपेत्य यदा चात्वालमथो करं उमुल्लोस्याकं दरुवेति यदाशामित्रमथ यत्रो
व्यं निरवनेत्यूवध्यगो हो सि पार्थिव इति यदाग्नीध्रीयमथ यत्राच्छावाक आसीनो होत
र्युपह्वमिच्छत्युपहूयोसि नमस्य इत्युपहूयोसि तनूपा इति वा यदा ब्रह्मणः सद
नमथ सदस्यस्य सदस्योसि मजिस्नुव इति यदा दक्षिणां वेद्यं तमथ प्राजापत्यम
सीति पत्नीशालामिंद्रमसीति सदो विष्णवमसीति हविर्धाने मैंत्रायमसीत्याग्नीध्री
यो विश्वदेवमसीति वाथ तार्थ्वसमस्तेन सर्वेस्थ सोम्यासः सर्वे सोमेपिबत सर्वे सो १२
मस्य प्रतिमानश ध्रुपातमेति समाने परमृतं स्यद्वारौ स्थ इत्यपारो द्वारबाहू संमृ
ज्य मामासंताप्तमिति प्रविशेयुर्दक्षिणेनौदुंबरीं गवातस्या उत्तरतउपविशेयुर्न

ः सखित्व्य इति पूर्वेण प्रस्तोतारं प्रतिहर्तीगच्छेदेतस्यां वेलायां समुपह्वयेरं सो
स्ते षुमिथो न्यत्र सर्वेय ऊमाने बाहु द्वारबाहू संमार्जनप्रवृत्ये तत्सर्वं कुर्युर्यदा
धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्या उमानब्रह्मा वचेदुज्जाता कुर्यादाग्नीध्रीयमुपस्थाय पूर्वेण प
रिकामेत्सा दसानुपस्थाय तत एव दक्षिणः पत्नीशालानितरथेतरावृत्तस्य द्वारौ
स्थ इति॥३॥पूर्वौ द्वारबाहू संमृज्य दक्षिणस्य पुरस्तादुदङ्मुखउपविशेदिति धानं
ज्ययः पश्चात्प्रत्यङ्मुख इति॥४॥ इत्युक्ते प्रवेशनोपवेशने रुत्विकाथेन गवा सम
स्तोपस्थानप्रभृति समाने दक्षिणं देविसदसः पूर्वमुपवेशनं प्रस्तोतः प्रत्यप
वेशनं ब्रह्मोपवेशने न निरस्तः परावसुरिति दक्षिणाद्गणं निरस्य दावसोः स
दनेसीदामीत्युपविशे कृतं विश्वं हृदस्यातिर्ब्रह्मा हं मानुष इत्युत्कोडुंबरीं ग

त्तोपविशेदनूपविशेतामितरावेतेनानुपूर्व्येण सर्वं यथासनं निष्क्रामेयुर्यच्चे
हृध्यमेडुवर्यैवसदस्यएवमेवधिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्ब्राह्मणमनुप्रविशेद्ब्राह्मणाच्छं
सिनं वा तेनास्य समुपद्रवः स्यात्कृष्णश्च समानो बीजसेयातां चेन्नानाश्चमासो
स्याताः सर्पेस्वनष्टश्च सदः कुर्यात्तस्य दधि तद्धातं कर्मसनिवर्तेतिसत्रेषु
विसः स्थिते सवने पूर्वया द्वारान्तरेण होतुर्द्धिष्ण्यं मैत्रावरुणस्य चसेचरस्त
ह्यथेतं तद्यथतां॥५॥ चमसं प्रतिगृह्य प्रस्तोता दक्षिणेन करावाधाय दक्षिणेन पा
णिनापिधायासीतोपहूयमानायामिडायामनूपधारयेदनुपश्चवषट्कर्तुरि १३
नुत्तक्षः सर्वत्र नक्षयेयुमिथिन पहूयोजाता प्रथमो दक्षिणमनुबाऊं दंडं
वाश्येन इत्यवेक्षेद विति द्विरल्पं नक्षयेद्यथा सवनं छेदाः स्यादिशीर्द्ध

रुदिक्सरव्यान्प्राणान्निमृशेत सोमं रारंधीति हृदयं सोमगीर्भिरितिनाभिम
वनितारोकुर्यातां प्रतिहर्त्ता पश्चात्तः सत्राथाययेदभिमृश्याप्यायस्वेतिसाव
वितया गायत्र्या तां तृतीयसवने द्विर्बृयुः संतेपयांसीति माध्यंदिने गायत्र्ये
वानुसवनमाप्यायनमिति शांडिल्यो द्वितीयाः सवनेषु नाराशंसाः पूर्वे
याश्च तृतीया तेषामनवेक्ष्य नक्षणमवामेरिति प्रातःसवन आविरितिमा
ध्यंदिने काव्यैरिति तृतीयसवने पितृत्तिरिति सर्वत्रानुसंहारत्वत्यन्ति
मर्शने यथाकामी प्रथमद्वितीयोः पूर्वयाः सवनयोराप्याययस्त्वथ मेट
तं यसवनं त्र्याश्चात्रिष्टुभेन प्रतिगृह्य प्रस्तोता प्रयच्छे यथा प्रस्तरमना
ःक्रियमाणयोर्नमैत्रं ऊँधा घात्ताथे वजंधामुप हत्यायुंज्यास्तोभं २

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्वा यत प[illegible]नसोवाच इति नानाध्यनेऊध्याय त्रा नेतराणि च वार्यं तः सर्वेषां प्र
जापतिस्त्वे त्युत्तरमुत्तरं लुप्येता त्वीयः सु प्रथमेन वाऊपेय साम्नो युंज्यात्त्रत्वं
त्र ती निरात्रो तथा तिरिक्त स्तोत्रेषु सर्वे रिके के यथाम्नाय ७ शांडिल्य आवर्ति
न्या यः संध्यन्तु पवसथे ह निनस्समामनेरन् ॥ ५॥ प्रस्तोता ऽउऊ शाः कारयेद्य
ज्ञियस्य ह्रस्य स्व दिरस्य दीर्घ स त्रेषके प्रादेशमात्रीः ऊ शा प्र च्छा स्त्व कः
समामऊतं । ऊ छ पर्व पृथु मात्रीः प्रज्ञातायाः कारयिचा गं धिः प्रतिय स पि
षासने षके विश्व छु तेन वसनेन परि वेष्ट्य क्षौम शाण कार्पासानां केनचिद् १५
प दौ ऊँ ब र्यवास । यत्रा ७ श्वो नू त ऊ रो रू द्वा । ये र्वे ष्टयिा वे वं जातीयेन व
[illegible]मेन प्रदक्षिण मूर्द्ध देशे न परिवेष्ट्य स्पृष्टो न पश्चि त्त ऊ जायेऊ ष्ट म प त्र

ये तत्येके स्तोष्यं माणानां मध्ये वेष्टुतं वसनेष्वा कुसमासं वो द कसमासं वो परि दश
मा स्त्री ये त्रस्तोता ऊ शा विद ध्यात् स्तावां ते षा घ्येनेक प्रस्ता वेष्ट दगग्रे प्रथमं विष्टा
वेषा क्ता ७ स्तं प्रत्यग्वा तं पश्चिमेन मध्यदेशेनोदक्स ७ स्त प्रागग्रं प्रत्यग्वा तं पश्चि
मेनोदगग्रे प्रागक्स ७ स्त मे वं विधाः पर्याया उत्तरोत्तराः पर्याय विष्टा वा सं द
ध्यात् पर्याया दिष्ठु हिंकारेण स्तु वीर न्नु त्तमां प्रस्तुत्य षेति शा ७ सितारमीहे त स्तु
त स्य स्तु त म सीति यजमान वाचन ७ सवनस ७ स्थास्तु प्रशास्त्रा त्रायथ त[illegible] पर
या द्वारा नि ष्क्रम्य पश्चिमेनाग्नीध्रीयं बहिर्वेदि सूत्रं ऊ र्वा वंय छेयुर्या वद्उ द
क्या स्युरे त न्मृगतीर्थं ते न न नूयः श म्या परा सा ज छेयुर्यो नूया ऊ गमिष्य
दा मा ने न स ग छे त ॥ ७॥ अथ धिष्ण्या न्उ प ति छे रं स म स्ते ना त र यो: स व[illegible] यो ॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रि तिगोत्तम शांडिल्यायनोसर्वेणेतिधनंजय्योनुपश्चानः शांडिल्य एवमेवदक्षिणस्य
षट् ऋकूस्तोत्रेभ्यः समस्तेनो प्रतिभेरन्यान्यर्द्धमुक्तेभ्यः पर्याये भ्यस्तुरात्रेर्यथा सन्नमु
पावेश्य प्रस्तोता हविर्द्धानंगच्छेन्मध्यंदिनऊत आदित्य ग्रहे प्रतिहर्ता चैवमुन्नयेत्
सर्वेसत्रेषु पवमानयोरुत्तरयोर्द्विष्ण्य विहरणे मार्जालीयं हरंतः पश्चिमेन
यजमानं कृत्वातेनैव प्रतिहरेयुर्मध्यंदिने न स्तुवा सत्रेषु दधिघर्मस्यान्ते
येयुः समुप: यद्दधिक्राव्ण इति तस्या उत्तमं पदं दशमे हन्यन्यस्येयुः पूर्वेण
पत्नीशालामंतारणामग्नीध्रीयं सदश्च दक्षिणा नयेयुस्तीर्थेन सर्वासां देवस्य १५
वेति क्रूरस्ताद्रूपो वरुणस्त्वेति यथा दद तं प्रतिगृह्णीयाद्यथा जातिमृगान प्राण
त्वं त्वं न मिथुनान्यन्यत्राजान्यः स्तेन क इदमित्यपरिष्टाद्रूपस्तत्रो हाप्रादी

निनात्रैविदक्षिणेद इति च यत्तस्यास्तेन दात्त इदमाविशेत त्त इति च नुंजनीति
चतुः शाद्वे सिरिति चाश्वरथं चेद्दद्यात्पूर्वेणाग्नीध्रीयमवस्थाप्य पुरस्ताद्रूपं ज
चतुः शाद्वे सिरिति चाश्वरथं चेद्दद्यात्पूर्वेणाग्नीध्रीयमवस्थाप्य पुरस्ताद्रूपं ज
पित्वा दर्भमुष्टिनाश्वमुखानि संमृज्याद्वाभ्यां द्वाभ्या मश्वनाम भ्यामेकैकस्या
श्वारसीत्येतद्रथ चृतिरिति रुद्रस्य स्थमिति धनंजय्यो धुर्यौ प्रथममित्यपरं
दक्षिणं पूर्वं तथा प्रष्टी सर्वाण्येकैकस्मिन्नुद्रस्य स्थमिति शांडिल्यः सवी
ण्येकस्मिन् स्त्रीमितराणीत्यपरमेतान्येवाश्वा स्वश्वतर स्वश्वतरीषु च य
थोर्थमूहेत् त्रिनिश्वेदक्ष्यन्येकस्मिन्नह्नीनि द्वयोर्द्वयोः ॥७॥ आदित्यानामि
तिरथंशिर आलभ्य जपेद्य इदथं स्या द्वायोरिति च र्मण्य प्रतिगृह्णीयान्त
ह्वत्राणामित्यस्थिमयं सूर्यस्येत्ययो लोहहिरण्यं च दक्षिणेन रथं गथां

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रथंतरमसीतिदक्षिणं चक्रमालभेत वामदेव्यमसीत्यधिष्ठानं बृहदसीत्युत्तरं च
क्रमं कान्यं कूश इति चक्रे एव संमृज्याद्वैश्वानर इति दक्षिणेन पादेनारोहेदारुह्य
ऊर्ध्वजिदसि इति रुशति सव्यान ननी इत्यनायच्छेद्वासेति दक्षिणेन वग्रहणीयादेव
रुत्य सरुद्वारुण अत्काय यथा देवतमादिश्यापरिष्टाद्रूपं रूपदिति गौतमः संमार्ज
नप्रभृत्येतत्सर्वं रुद्वाविमुच्यनानापुरस्ताद्रूपोपरिष्टाद्रूपो वारुणमश्वं त्यायेथा २
यवेति ध्मनं रुग्या ज्ञायेच्चेद्यथासनं वेतत्सर्वं जपेत्स्पृष्ट्वा चेद्द्यात्त्वां वारुणाद
श्वनामानि पेत्पुरस्ताद्रूपाद्वा तथा दांतेषु यद्यथ्यस्याद्येन तत्त्वतिगृह्णीयादं १६
नश्चेति प्राग्वारुणाद्दश्वे वेः पुरस्ताद्रूपाद्वानास्वाद्वं तं निति वसनस्य तदुदस्येद
तां दे हिरण्यमल्पीयो गोगादाग छदो दुं बर्यमाभ्लेषयेदानीध्रीये वा जुहुयात्स

पमिति घृष्टपृष्ठं गौतमो महाव्रतमिति व्रते रेवत्यश्च वारवंतीर्जल्मि

मस्यादीदियवानेकक्रतौ प्रतिगृह्णीयात्तथातिजमाषान्नाजापत्येनानादिष्टदेवताः प्र
तिगृह्णीयात्तूष्णीमयज्ञे दक्षिणा इति ध्मनं ज्योत्तरेवस्वरितिगौतम उमिति वामिति
वा पूर्वेनाराशंसं तत्र यिवा हवनीये प्रस्तोता पृष्ठहोमं जुहुयात्पृष्ठस्यात्
दादिश्याद्दः पिबत्सोम्यं मध्वायुर्दधद्यज्ञपतावविह्रुतमिमं यज्ञमत्ति संवसाना लो
त्रास्तृ पृथं त्वसुमनस्यमानाः स्वाहेति पूर्वस्वादाकारेण त्वरोहेदं जुहुयादिति ध्मने
ज्योदः पिबत्सोम्यं मध्वायुर्दधद्यज्ञपतावविह्रुतस्वाहेति पूर्वीमिमं यज्ञमित्यु
त्तरा होत्रकपृष्ठस्य इति रेवतीषु वारवंतीयं चेति ध्मनं ज्या यावंति पृष्ठः स्तानि
स्युः सर्वाण्येव प्रसंचक्षीतपि बत्सुदधदिति च यथार्थमूहेद्दृता रथंतरेणवास्तो
ष्य माणः प्राक्स्तोमयोगाद्दृशाया ज्ञतीर्मनसाध्यायेदरमिति रथंतरं दर्चयस्ते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गोघ्रेतिच्युत्वास्तोममेतद्ब्रूयादितिशांडिल्यरूवंछर्वैयाकृतिन्यइतीतरद्वानंऊय्याः
रश्रांतरेप्रस्तूयमानेसर्वत्रसंमीलेदेकैकंमनसाहरः स्तोत्रेर्वीवासंख्यांज्यात्रथंन
रू रिरकारेनकारादिन्निरक्तांत्तेर्द्वितीयस्वरोत्तमेरेतद्यथाधीतमित्यान्वहृतेपे रू
प्रतिहाराच्चउरहरः शिक्षातस्सर्वत्रप्रतीवीहृतस्तुवावरंवोदयेत्तस्याष्टषस्य
सतोनिवर्तेरंधर्माःसदस्तोत्रेरितिगौतमःस्तोत्राएवात्रियुरितिधमनंऊय्यानिष्टा
मसागसंधिषु . ऋरेवाष्टषः स्तोत्रेदितिशांडिल्यः सर्वैत्रास्वस्तोत्रीयंनस्तोत्रेदिति
स्थविरोगौतमः ॥ ॥ वामदेव्येनस्तोष्यमाणः प्राक्स्तोमयोगाऽऽवोत्रश्वान्नाऽवयो १७
वी यायदा इतिमनसाध्यायेद्धुत्सानियःकामोयऊमानस्यस्यात्तसमिध्यत्वितिध्या
यंनुपासीत तथेतरत्ऊायन्नार्तवणास्तुवाप्तुरोडाशादकैकंपिंडंत्रीः स्त्रीचापर

यि
यं वा राहविद्वानेप्रपद्याधस्तास्वस्यन्वमसस्यऊर्युर्यदासन्नःस्यादत्रपितरोमादय
ध्वंयथा भागमावृषायध्वमितितमाक्रियमाणं प्रतिमंत्रयेरन्नमीमदंतपितरोयथा
भागमावृषायिषतेतिसोम्यमाज्यंतमुज्ञानाचेहृतास्तुमेप्राणइतिपुनरस्मासुद
ध्मसीत्यंतस्य इशमेदन्यान्यस्येयुर्यन्नोयममित्येकेश्ववेणवावेहृततस्मिन्नं
गुष्ठानामिकेऽत्रवक्ष्यांहिरणीविमाज्ञीतयेनाघाजिमित्यवमितरोऊर्यातांप्रतिहर्तो
पःश्वात्तमुत्तारणप्रतिहर्त्तारः हरेयुर्यज्ञायज्ञीयस्यहिंकारंप्रतिपत्नीमुज्जातेद्ग
तानिधनंप्रतिपत्नीदक्षिणमूरुमभिनिषिञ्चेत्तृतीयायाः स्तोत्रीयायांप्रस्तुतायाः
सर्वंतदुदकंनिधनयेदुत्तमायाः स्तोत्रीयायांनुवद्वाजायिज्ञुवद्वाऊषित्यत्यस्य
न्नामितिन्वनिधनमभ्युत्क्षुन्नमुत्तमामहरेणातत इतिघादेत्यनन्यासंख्यावार्योनि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

धनं च यथाम्नायं॥ शांडिल्यस्तद्यदानुशा॥ सन्होतापोहिष्ठीया ब्रूयात्तादेनमीवालं ते
रत्नपावृ एवानान्यस्थानगतस्य निवर्तेरंधर्मो यदन्यदग्निष्टोमसामस्यात्तस्य स्यु
रदिक्षारेषु प्रतिहारवेलायां पत्नीमुजातेहेतान्वब्राह्मणमार्चिकां संन्नामां सर्वत्र
कुर्यादप्यन्यस्मिन्साम्नि॥१०॥ तृतीयसवने सर्वेषु स्तोत्रेषु समाप्तेषु नरहयित्वा स्तोमं
विसृं चेयुर्ऋ तस्य वेति दक्षिणाः पाणिभिः ऋशाः संघ्नोन्नयेयुर्यजमानं वाचं नाद
नं तरमत्र वा यजमानं वाचयेत्तं तवेमा ज्योतिषे त्यसावन्तुमातनुदिज्योतिष्प्रतिय
थाऊ ध्वं ब्राह्मणं नामानि गृह्णीयाज्जनिष्यमाणा इत्यजातेषु जातेष्वजातेषु चपुत्रा १८
इत्येतस्मिन्नेषु वषट्कृते हारियोजनस्य यथेतमपरया द्वारा निष्क्रामंतो जपेयुः
स॥ मेहीति स्नुनूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठेरन्नस्तमितश्चेजार्हपत्यमाग्नीध्रीयं वेश्रा

कुलीं जुहुयुरपां पुष्पमिति पूर्वी॥ स्वाहाकारेणोत्तरा॥ हारियोजन्यो नाम धानानाग्रेण
कलशेन्ने तितासासुजाता प्रथमश्चाददानः समुपहूतान्भक्षयिष्याम इति ब्रूयात्तथे
तराजुन्नेतः पद्ववमिश्चा हारियोजनस्यत इति तिरोअन्ह्यस्येत्यतिरात्रे यथाधीतं वास
वर्त्रद्विरुपघ्राय पश्चादाहवनीयस्यांतः परिधिनिवपेयुरन्वप्रकृतेषु नूस्मातपन
पस्पृश्यापावष्टोशाकलान्याहवनीये प्रहरेयुर्देवकृतस्येत्येतत्स्त्र नृत्तितिरिकारां
ःसकृद्देवसर्वाण्युत्तमेनेतिशोविष्टक्रिरस्पुषोमानामन्वमसाश्चावालदेशाद्भिः प्र
सो स्तेषु हरितानि तृणानि प्रास्तानि भवंतिते स्वचमसं पर्युपविश्यासुप्येतत्यं वम्य
श्यजपेयुर्मधुमं तमिति पाणीनुपजिघ्रेरं छमङ्क्षु इत्युदं चं चमसं निनयेयुः कामे
त्यन्त्यात्ममावर्त्तयेद्धरूगित्युरःसु पाणीनिदधीरन्प्राणसामेति मुख्यान्प्राणान्नत्तिमृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शेरन्वाग्नीध्रीयं गत्वा दधिभक्षं भक्षयेयुर समुपहूय दधिक्राव्ण इति ॥१॥ अग्निष्टण
तीत्यवभृथसाम तस्याहृद्यथा प्रथमस्य पर्वण्यसाम्नः सर्वकृत्विजो निधनमुपेयुरि
ष्टाहोत्रीयमभिषेचनीये समस्येति वाश्वत्रिरात्रे नानावभृथान्यहानि तेषां प्रथमस्य
गोनादनमित्यवभृथसाम यद्याउ विश्पतिरिति द्वितीयस्य त्वमाग्ने रिति वावभृथेष्टो
स्तुउस्थितायामवभृथनिचुंपुणा निचेरुरसि निचुंपुण वदो वेर्देवकृतमेनो यासिष्म
मव मर्त्यैर्मर्त्यकृतं पुरुराव्णो देव रिषस्पाहीत्यपउपस्पृश्य त्रिरभ्युक्षेरन्नादित्यमु
पतिष्ठेरन्नुद्वयं तमसस्परि ज्योतिः पश्यन्त उत्तरं स्वः पश्यन्त उत्तरं देवं देवत्रा १८
सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तममित्यस्तमितश्वेदाहवनीयं तस्मिन् समिधश्चादध्युरेधो
स्येधिषीमहीति प्रथमां समिदसि समेधिषीमहीति द्वितीयां यदेनश्चकृमा दयेय

धाय्युरुतमारिमानया समिधा वयं सर्वं तदपमृज्महे इति तृतीयां तमेवोपतिष्ठे
रन्नपोऽअद्यान्वचारिषं रसेन समगस्महि पयस्वानग्न आगमं तं मा संसृज
वर्चसेति प्रायणीयादतिरात्रादभ्युत्थानं तमहः सत्रेषु दधिभक्षातमहीनेषु
यावेव्यहानि राजानं भक्षयेयुस्तावन्तं ब्राह्मणायोच्छिष्टं न दद्युरङ्गिवी भोज्यद
यावेत्यहानि राजानं भक्षयेयुस्तावन्तं ब्राह्मणायोच्छिष्टं न दद्युः
घुस्तदेषः श्लोकः सोममेतत्पिबतयत्त्विचाश्नीत ब्राह्मणमाब्राह्मणायोच्छिष्टं दात
मा ॥ सोमम सोमप इत्येतं परिक्रमं सर्वक्रतुषु विद्यात्सर्वक्रतुषु विद्यात् ॥१२॥
द्राह्यायणसूत्रे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ समाप्तः ॥ ॥षोडशिसाम्नास्तोष्यमाणो
यथासनमुपविश्य हविर्धानं गत्वा षोडशियत्क्रमवेक्षेतो जातायस्मादन्य इत्ये
वमेव प्रातःसवने यदि चोत्तरयोरपि गृह्णीयुरथ च कृत्स्नः सर्वस्यां संस्तुतस्य सोह ॥

रिप्रत्युद्भुरवस्तिष्ठेदितिध्मनंजय्यापरस्यां प्राङ्मुख इतिशांडिल्यः ऊ ह्मानावेश्याः वस्त द
ानेयः कश्चाश्वो गौर्वाजोवाश्वान्नावेयोयः सामोगंब्रूयात्स हिरण्यंधारयेदुज्जातान्निधनं सु
पयःसुसाद्ववात्तिमृशन्नुरवसर्पतिप्रथमंपर्यायंगायेच्छन्नेविषितेद्वितीयंमध्यनारेत
िनेतृतीयमाविर्येदोपाकुर्युस्तुवीरंनेवाहनिछंन्दान्त्रात्रावाविरुज्जात्रेदद्याद्यश्वहिर
ण्यंदक्षिणावसुसत्रएवग्रहस्यान्तङ्रुयेयुरिंद्रऽसहइत्युदकस्यहरिवदहरिका
सुन्वेस्तुवीरमनुष्टुप्छंदसा चमसस्य पूर्वेणवातथाऽर्वेनिद्रश्च संत्राड्रुणाश्चराजा
नोतेन्नद्धंचऊउरग्रएतंतयोरहमनुन्नद्धंन्नद्धयामिवारुणाणसामस्यचपवित
ग्रहस्येंद्रामेंद्वेतिवावाग्देवीसोमस्यपिबत्वित्येतद्धिकायेंद्रऽसहइतिचमसस्या
सनेत्रिष्टुप्छंदसावाजपेयसाम्नित्तङ्रुयेदितिगौतमोऽनुष्टुप्छंदसेतिध्मनंजय्यशांडि २०

ल्यो जगतीरम्याऊतनेदत्राञ्झाहृतयौरिदादिचनयातुरन्न इति संबोधोत्तराणाम्
त्यादनुष्टुप्छंदसारात्रौपृथक्त्वेन्द्र्यःसंधौदिऊद्धरिष्टयजुष इतिन्नद्धोगायत्रछं
दसानिरितन्स्तोत्रपितिगौतमःपृथक्तवछंदोग्निरन्नुरुर्वमितिध्मनंजय्यशांडिल्यावनुष्टु
प्छंदसालाछंदसावासंधिवद्धा॥ आहिताग्निरसोमयाजीपरऽसामेनयाऊयिवापरि
तद्दंऊवीतसोऽयाज्यपीतिशांडिल्योऊतायांत्राऊतावाऊंगार्हपत्योधिश्रित्यादगु
द्वासयेद्धऽसेचमसेवाइध्मानवक्षायदक्षिणयाऽनुपसादयेस्पादत्तमुष्टीवपश्चिमेन
गार्हपत्यंगत्वापश्चादाहवनीयस्योपविश्यस्कवेणास्कन्याऊंगृहीत्वाद्यावकृदीतस्या
तऊ ऊऊऊयादिमामग्नेशरणिमीमृषोनइममध्वानंयमगामदूरमापिःपिताप्रमतिः
सोम्या सौम्यानांभूमिरस्यृषिकृन्मर्त्यानाऽस्वाहेत्येवमेवगृहीत्वापोपुष्पमस्याषधीनाऽ
रसोग्नेःप्रियतमातनूरिंद्रस्यप्रियतमाऽहविःस्वाहेत्याज्यस्यपूर्वात्रहाग्र ऽवाद

प्रतुत्तरं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति दधिशेषाऽसकृच्चानीयो दडा हृत्य प्राश्नीयात्‌ तत्सोम
व्रते व्रसं मनस्तनूषु पिप्रतः प्रजावंतो अशीमहीति प्रशाल्य स्रुवं यथेतं त्वा व्रज्य
प्राचीनावीती भूत्वा दक्षिणा दक्षिणमेः स्थंडिलंऽसमुह्याद्भिः संप्रोक्ष्य स्फ्येन सकृदु
ल्लिख्या मुकमुपनिधाय दर्भाच्छिपस्तीर्या पउपनिनीयामीषां दक्षा नो निपृणुयाद
वमेभ्यः पितृभ्यः स्वधा सहस्तेभ्यो इति प्रथमामा वेभ्यः का व्येभ्य इत्येवमेव दक्षिणा
पृथगत्र पितरो मादयध्वं यथा भागमित्यक्तो दडाव वर्तेत सिद्धायावन्मन्येत तावदक्षि
पर्यावर्त्तमानो जपेदमीमदंत पितरो यथा भागमनतारिताः पितरः सोमपीथादिति तां २१
दर्भांद्भिः साऽस्व दक्षिणायो प्रहरेत्‌ ॥ यज्ञोपवीती भूत्वा पउपस्पृश्य गृहान्त्व्रज्यं जपे
द्गृहा मा बिभीत मा वेपिध्वमूर्जं बिभ्रत एमस्यूर्जं बिभ्रद्वः सुमनाः सुमेधा गृहा

नैमि मनसा मोदमानः येषामध्येति प्रवसन्येषु सौमनसो बहुर्गृहानुपह्वयामहे ते नो जा
नंतु जानतः उपहूता इह गाव उपहूता अजावयोऽथो अन्नस्य यो रसः उपहूतो गृहेषु
नं रक्षा जानंतः उपहूता इह गाव अजावयः प्रजायध्वमिहाश्वा इह पूरुषा इहा सहस्र
न इति पश्चाच्छालाग्नेरुपविश्य जपेदिह गावः प्रजायध्वमिहाश्वा इह पूरुषा इहा सहस्र
दक्षिणो पि पूषा निषीदत्विति यानि स्रुणानि प्रत्युद्यय सुकृत्तमग्निं चाष तगोषु गाः अपि
ऊर्जा पेदमु पपर्वेन मा सुगोष्ठ पपृच्यतामु पर्षं तस्या रतस्य पं इतवदीर इति सत्रे
षु सर्वेन धर्मो दीक्षये दीक्षिष्यमाणां दर्शयुस्वस्त्यात्रेयमरू पंतीक्रवत्तुद पात्रं यए
षा दक्षिणा पुरुषो दृश्यते तेन नानिष परासुः पश्यतीति तान्दीक्षये दीक्षिष्यमाणाः संव
देरं त्रा क्षनः साधु कृत्या ना ना पाप कृत्या यास्मिन्सत्रे थ य सुरा चरुमपकृतस्मिन्नथय
थोपस्थितमेव नस्तदिति ते पादीक्षा प्रभृति पत्नीशाला यां भोजनं संवेशने स्याता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मुपवसथ्य प्रकृत्याग्नीध्रीयेसंधिवेलयोर्वाचंयछेत्सुर्दिवह्णांतांवाचंन्याभ्ये ः नकंच
नात्तिवादयेरन्नस्त्रेण संन्नाषेरं न्नाधिष्ण्य उत्तरे परन्नपत्नीत्याद्वारापत्नीशालायानिक्रा
मेसुः॥ं॥न्मुदं चं वाद्वारं कऊ वीरं न बऊ वदेसुर्नेदं तां दर्शयेरन्नाऊ तस्याश्नीसुर्नेना
नंन्या नतः पश्येत्सर्वेषांऽसवनानां प्राश्नीसुः क्षोभनृतेवऊ येसुरेतानिव्रतानिदीक्षा
स्तुदीक्षोपसत्सुवावासत्रांताडुदयात्तमयावत्याश्रावणं च बहिर्वेदिपत्सुतेवऊ
येसुः॥२॥ तेषां चेदेनाऽस्त्रयाणां किंचिदयाकृदुपतालुपद्रवमिछेरऽस्तं चेदुगात
रिदीक्षात्तुप्रत्य्पेणवा सर्वेषां परिक्रतासु वसतीदरीषु सविशेसुस्तेषां चेत्कश्चित्प्रेया २२
दतीर्थेन निर्हृत्याहार्यणानाहिताग्निं दहेसुररण्योरग्नीन्समारोप्य तेनाग्निनानेननिर्ह
त्यतीर्थेनाहिताग्निमध्यमस्यरात्रिपर्यायस्यादेवोदासं होरषामस्यादोर्ध्वसपनं

वोत्तिग्नवस्य द्वितीयहनि त्तगौयशा इति प्राग्विषुवतो घत्यासऽस्यां तामितिगौतम क्र
र्ध्वं चत्रिषु त्रिप्लवेषु यशो त्तगं इति परेषु सन्नद्वितीयशःपुरस्तात्तथा परिष्टाङ्गं इत
रोष्टित्पपरं त्तगः इद्वेस्मिन्प्रकृसि यशाउत्तरस्मिन्नित्य परमेताच्यासुक्तेवा क्रश्चद्वा
रूद्वोश विषुवत ऊर्ध्वं वीकने चस्यादितिधनंजय्यः पंचमेयदहर्यो मेगयऽस्तंतन्निस्वा
मानदात्स्वं वामनऽथादिषोद्धीयसमंते प्रथाने र्थेषु छंदर्वेस्मिन्प्रकृसि त्रिषुच
ऽर्थास्त्रिजेवा लुप्यात तरवा इत्नाऊर्ध्वं विषुवतो त्रिप्लवास्तेषां प्रति लोममहान्युपस्युः
प्रथ्युः अ्वरसाम्नां च दशरात्रसमीपे त्रिषु च उत्तमा हत्नानां प्रथमो लुप्येतेति धनंजय्य
उत्तमः इषोद्धीयसमंते स्यातामिति विपरीतमेतच्छांडिल्यायनः स्तुस्य विषुवसमी
चत्रिषुनावइषोद्धीयसमंतयोत्तौविस्त्रावाथर्णोन्नावस्त्राचायां णां॥७॥ध्युरथ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

।न्तिव देत्सुः पश्चात्तां त्वे दक्षिणतो वोदं त्वंबदि देदिरथं तरस्य स्तोत्रेकृहतो द्वंद्वत्तिमा
हन्यरूपवाजयमानावेरूपेणस्तुवीरन्नुपवाज्यमानावा वाचयित्वा यजमानं वा तत्रैत
द्वितिरूचेनाज्ञमेत्रयेतावैराजस्यस्तोत्रउपाकृतउपर्यनूरूशाकलेनिधायचूर्णं चेत्
म्यःपरितिरश्रीमरणिंनिधायाच्यामंप्रजननेकृत्वात्रिःप्रदक्षिणमग्निमंथजायचेंछे
दोनुपजायस्वात्रिष्टुभेजाऽगतमानुष्टुभेनवैराजमितिगोतमसूत्रदितिरितिधानंज
य स्वितिरितिशांडिल्यो रणोःसंधमनमालन्व्यापजिघ्रेत्तेजोसितेजोमयिधेहीतिम
थ्यमानेस्तोमंयुंज्यात्ज्ञातेस्तुवीरन्वाचयित्वा यजमानंपुनरुक्तौ निवर्तेस्वपुनरग्न २३
इषायुषापुनर्नःपाह्यंहसःसदरयानिवर्तेस्वाग्नेपिवस्वधारयाविश्वस्यावि
श्वतस्परीत्यनुमंत्यानिजुजुयात्तडकेंब्राह्मणेनस्वाहाकारेणतरामपस्सावृकाउ

पानेधायमहानाम्नीत्निस्तुवीरन्योयःसामांगंब्रूयात्स्व दघोषंजनयेद्वाचयित्वायजमा
नंतानिनयेदास्ताबेनाथेष्टासितांवासोमाराजावजयामपीताउपतिष्ठंतत्रापायेशा
करानमनायेस्वराजस्तेऽत्रपंजितेदपंजितेरुएवंत्रिषमूर्धेःरायस्पोषंतद्विदय
तिस्समन्यायंनीतिवासमुद्रंवःप्रहिणोमीतिवासार्वदीर्घीवतोरवकाउपोदहरऽस्छदि
षिवर्षकामोधमसयेदितिशांडिल्योगोष्ठेपशुकामःसनायांयशस्कामःश्मशानेत्नि
त्नऽन्नाापाावारवंतीयस्यस्तोत्रेधनूःसंवाशायपुर्दक्षिणतःरुचोत्तरतोवसान्पूर्वेण
सदःसऽस्त्यपश्चिमेनाग्नीध्रीयमुदीचीरत्यजस्तुर्वाचयित्वायजमानंगोनामनि
रनुमंत्रयेतहव्यकाम्यचंद्रेज्योतइडेरंतेजुष्टेस्तनरिमयिवोरायःश्रयंतामिडएह्
यदितएहिजुष्टजुष्टितगामयस्तुपरुताउपरवेवाशीयेतिसहर्षनाइतिवोना

त्रि

न्यां वा वसिष्ठ उपाकुर्युः स्तानि भनयेदास्ता वआपोदिष्ठीयाः तिः षष्ठे हनि संस्थिते बृअ
वादिनः स्युर्नवाधीयीरं नोत्तरस्या ऋ उपाकरणात्सर्पिर्मधुन्या मृविज्ञोता उय दाहा
नेष्वन्यतरेण वा सर्पिषि वट तीयसवने सत्रेषु तस्यां न्यतरस्मिंस्त्र्यहे तिर्यग्घा
ण नहरेयुः स्तुत्वा पृष्ठेन विषुवद्भतयोस्त्रिष्टुप्छंदसा पूर्वेद्युमसंभवात्त्वान्यत्रवै
तस्मिन्काले न्यानाहरेयुः सह धर्मैः सर्वत्र पृष्ठ्यः स्याद्दशमवत्तेवा नीवर्तस्तो त्रीष
नास्ति न्नविकान्तृ षोशः सये ब्राह्मणेऽसिना कालेन यज्ञोच्छावाकेन सर्वत्र यदापि
वमानेस्यात्ताः सर्वत्रिंद्रक्रतुं ब्राह्मणेऽसिनोद्वे विषुवतः प्रागतिरात्राद्विश्वजिति २४
विराड्धर्मा ऊर्योदितरे अपि पृष्ठे षित्वा वायेमतिः सप्तमेहन्यूपेनरकौद्युर्द्वे
त्रासामसाममो हस्यपूर्वयोर्मीहसामसामनीगायत्रस्योत्तरयारस्येनरर्क्षास्ते

ट्टषिति वा साकमश्वेडानां संज्ञारोच्यतिहरं त्यकेस्तुरूप कौं वे एक वीयोरे केन
वमस्य ज्योतिष्टोमः पर्यासः साप्तमिक इत्याकृतस्य बृहत्यामरण्येगेयानि रवे
षुपृष्ठं वा वसिष्ठ मध्यमस्यायां वियश्वं प्रास्तर्गौ दानीशवं यशसः साप्तवट वेषु येर
ज्ञामीत्यपरं दीर्घतमसोऽर्कं त्यिः साम राजं वा पृष्ठस्योत्तरयाद्दीर्घतमसोऽर्कोमांडवं
विदं सा ... राजं त्यो ॥ दशमस्य बहिष्पवमानं द्वितीयप्रभृतीनां पंचानामकाम
कूपाः प्रथमाच्च बहिष्पवमानं तेन वर्चमन्तु रूपेषु टचाः प्रतिलोमा रुचोनवर्च
इति गोतमः सर्वत्र टचा इति धानंजय्यो यथाधीतेन वर्चमिति शांडिल्यायन
सर्वत्रर्चः प्रतिलोमा इति शांडिल्यो प्रतिचामे तस्मिन्नहन्युत्तु ऋंमात्रां रुत्ताच
हीरज्यायसि छंदसि लुंपेयुरक्षराणि कनीयस्य न्यस्येयुरग्निष्टोनसाम्ना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्तुवीत्राकापत्नीसंयाजेभ्यो यदेतिः प्रस्तुते परार्द्धं विज्ञितं स्यात्तज्ज्वाप्नुत्या वज्र्य
मनसा स्तुस्ता हे कृतेषु पत्नीसंयाजेषु गार्हपत्यं जाता जुहुयादुपस्थं धृष्णं
मात्रेमातरं धरुणो धयन्त्रायस्यो षमिषमूर्जमस्मासु दीधरस्वाहेति पूर्वं स्वा
हाकारेणोत्तरामाहवनीयं गत्वा पश्चात्तिष्ठतायं सूहोहा इति त्रिरुक्त्वा तां गायेन्नि
धनमितर २ तद्रूपे यातां यजमानसंचरेण गत्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रविश्य पूर्य
हाध्वर्युरुपाकुर्यात् ॥ ३ ॥ अथमानं स्तुवीरन्नायं गौः पृश्निरक्रमीदिति गायत्रेणाप्य
थकुस्तोत्रीयास्त्यो हिंकारे त्रिकेण स्तोमेनास्तोमयोगाय यजमानवाचनेन प्रतिहा २५
र वेलायां प्रतिहर्त्रीपान्याद् उत्तमां प्रस्तुत्येषति होतारमीक्षेत सर्वमेनस्मिंस्तोत्रे
सुनसाकुर्युः समीक्षणेन विज्ञापयंतो यमध्वर्युर्निरूपयत्तन्मन्येत तस्य मन

सेन४

यें सुब्रह्मोद्यं वदंतीति गायत्रीं त्रिर्ब्रूयुरिति
स्त्रोपहूय कस्त्वाकं न ह्वयामीति न ह्वयेयु ... तमो यथा स्वत्रिरात्र इति शांडिल्य एत
धमनं जप्य स्वतुहोतारमन्ति पात्येतदिति गो ... उजातो डुंबरीं गृह्णीयात्पश्चात्प
स्यां वेलायां वरान्वृणीरन्न नमामानि ठेस्रुरुत्तरत ... यजुः पश्चादिह धृतिरिह स्वधृतिरिह रं
तिहर्त्रा दक्षिणतो ब्रह्मा उत्तरस्मादितरे सर्वे ... मयि रमध्वमिति वाचो वाद्यता अपि
तिरिह रम : नयि धृतिर्मयि स्वधृतिर्मयि रमो ... पूर्वया द्वारा निष्क्रम्य सुब्रह्मण्या
धयद्वारं स्रासीरन्नानह्रत्र प्रवचनात्प्रोक्तेन ह्रत्रे ... इति शांडिल्यावरव
प्रणादेवी चं विसृजेरन्निति धनंजय्यः श्रावेवाह्वयमाना या ... यथार्थं कृत्वेतरे यथार्थीणा
रणावाग्यमने यजमान एव कुर्यादहीनेषु ... दागायेदिति नाडितायनः प्रतिगृह्य
महाव्रतस्य पृष्ठ उपाकृते त्सु स्तोमं पत्निना

हणेनासुङ्के तिगौतमः शांडिल्यो धनंजय्यश्च प्रागेव स्तोत्रोपाकरणाद्दिन्ये के दक्षि
नाग्नीध्रीयं गत्वोत्तरेणाग्नीध्राण प्रभृति त्रिरुपतिष्ठरꣳस्तदु केब्राह्मणेन सर्वाण्युजा
तासङ्गसङ्गजायेन्निधनमितरा वङ्गपेयातामपि मध्ये निधने धाद्यंतस्तद्ब्रूषु पदाय
पदायस्तोत्रेतानेव प्रत्याव्रज्यैतदु छं वृत पत्नयोः पूर्वेण दक्षिणं पत्नसु तरमपि
कद्द्रसुप: .. रविश्व .. वा इति च सिष्ठनि द्रव मूहेच्चावाजमुपस्थायोत्तरेणाग्नी
ध्रीयं गत्वा पश्चात्ति .. स्त एव प्रत्यङ्मुखा इति धनंजय्यस्तस्योत्तमं निधनमा
तमितारुपेयुः पूर्वेणा हविर्धानि पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखाः पश्चादितरेण तत एवेह २५
माणमार्जालीयं यद्दक्षिणा केसुपर्णमिति यथा हविर्धाने तथा सदोन्तर्वेदि प्रत्य
ङ्मुखा गार्हपत्यमिति धनंजय्यस्तास्येव पश्चात्तिष्ठेत इति शांडिल्य इंद्रप्रन्

मित्रत्यस्तं निधनमुपेयुः॥९॥ अथ राजानꣳ सेनाहयेत्तस्य ह्यवराध्यैरिथावनु
यायिनोस्यातां पूर्वेण देवयजनꣳ सन्नह्येरन्नन्ये तस्माद्दक्षिणेन परियायुःप्र
र्वेण पत्नीशालामुजातागवाद्दक्षिणे वेद्यंते प्राचीदनीनास्तीयीत धनं प्राङ्मुखमुप
वेशयेत्तथास्मैव मास्तिहरदन्यं वास्तिहरं त्तमन्त्र मंत्रयेतातिष्ठ राजम्परिवम
स्यस्वस्तु .. रयाविततोदेवत्रा रवणा विशꣳ राजा ब्रह्मणएधि गोप्नतिपश्चिम
न परियादीत्य त्वा तानेव प्रत्याव्रज्योत्तरएनं वेद्यंते वस्था पयब्रूयाद्धस्त त्रंब
ध्नी क्षोज्यमायुधं करुषत्रीनिष्टन्तु पकल्पयस्वाय स्मयाच्यमेवकं त्वन्वन्तर्थमि
तिप्रतिधत्स्वेति ब्रूयात्तं प्रतिदधानमनुमंत्रयेत वेणावता प्रतिधत्स्व शंकुमास प्रा
ष्ठमोतेति पस्त ब्रह्मणा गुप्ते विधृत्ये धारयात्रेतिसꣳहत्याति घतिब्रूयाद्दा ..

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

णेनरथपथंस्रुवोत्तरेणाग्नीध्रीयं द्वौपरेन्द्रमणींवेबध्नीयुस्तं ब्रूयात्स दक्षिणं देवयज
नंपरीयान्पूर्वेन्द्रमीगमनेषु विध्येरं दैके नोत्तरोत्तर्यनतिपातयन्नपरस्मादुत्तरेयं
थास्तिप्रतमस्येयुस्तृतीयेन विध्येदङ्प्रयायास्तदान्त्वत्र थेमिषुं यां दिशं मन्येथास्ता
मस्येयो इच्छावतिष्ठेथास्तत्र वाविस्तंत्त येऽमुब्रीह्मणमुखेमऽदिकारवेलायां कार्यांषि
दिति॥१०॥ नू ... दुंदुत्तिमावजेत्पश्चादाग्नीध्रीयस्याइमं तवेर्दिश्वित्रस्यरवातऽस्यादर्दुंब
हिर्वेद्याषं नेणोत्तरलोम्नात्वर्मणान्निविहितस्यात्वं वागस्तियेनः सत्रेऋनिदिषुदीद्धा
याऽश्रों तऋासितराद्धिते त्योदुंदुत्तेराद्धिमस्मत्त्यमावदेतिपरावदद्द्विषंतंवोरांवाचंप २७
रावदाथास्मत्त्यऽसुमित्रियां वाचं दुंदुत्तेकल्याणींकीर्त्तिमावदेतिपरावदद्द्विषतोवाडो
दुहार्दिहृये विष्णुऊदोथास्मत्त्यं पुष्टिंऽराद्धिऽश्रियमावद दुंदुत्त इत्येनमेतैः पृथगाद

त्यवालक्षनेनान्येवा घ्नंतमनुमेच्चापउपस्पृश्य पश्चात्तिष्ठंतोऽग्निमुपतिष्ठेरन्नमस्तेगा
यत्रायययत्तेपुरो यत्ते शिरो नमस्ते रथंतरायययत्ते दक्षिणातो यस्ते दक्षिणः पक्षो नमस्ते
बृहते यत्त उत्तरतो यस्त उत्तरः पक्षो नमस्ते यज्ञायज्ञीयाय यत्ते पश्चाद्यत्ते पुच्छं नम
स्ते वामदेव्याय यस्त आत्मा यत्ते मध्यमित्येतैः पृथग्गं गान्यत्वर्थमथ समस्तेन तस्मै
तसुतोः स्तु ... वी नू यास्मनामासिनाम नूयास मा विरस्या विम्भोऊरु सवितः प्रमासु
वयां मनुष्याणां नूतोसं पश्यसि ते घस्ति नूयासऽश्रियं मयि धेहीत्यपस्थाय सदः प्र
विशेयुः॥११॥ अपरया द्वारोदुंबरीमासंदीमौंज विवानाम तिहरेयुर्यद्वियस्य दद
स्योदुंबरा नावे मुंजात्ता वेदा नं प्रादेशमात्राः पादाऋरत्निमात्राणीतराण्यंगानि दक्षि
णानोदुंबरीऽकृत्वा तस्या उत्तरतो निदध्युस्तामुत्तरेण ज्ञाता गत्वा पश्चादुपविश्य नूमि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्पृशोस्याः पादाक्रुत्वाकृत्वावधस्तादुपोह्यात्तिमृशो हृदद्वयं तरेते पूर्वैपादोश्येत नोध्
सेत्रपरो विरूपा विराडेत्रनूत्त्वीशाकरारैव तेतिरश्चीइत्येतैः पृथगंगान्यन्वर्थं विश्वय
नमाधन्त्यर्चः प्रोन्वआतानायजूंऽषिति र्थन्वः सामान्यास्तरणऽश्रीरूपबर्हणं वाको
दा..यमतीरोकावांरवंतीयऽसंधयाराजनमात्माप्रतिष्ठायज्ञायज्ञीयमितितांस्तुरवे
नारसाबाडु.. त्यामितिस्पृक्ष्वारोहद्वसवस्त्वागायत्रेणछंदसारोहंतु तानन्वधिरोहा
मिराज्याय..द्रास्त्वात्रैष्टु न्नेनछंदसारोहंतु ताननवधिरोहामिवैराज्यायादित्यास्त्वा
जागतेनछंदसारोहंतु ताननु धिरोहामिस्वाराज्यायविश्वेवादेवाआनुष्टुन्नेन २८
छंदसारोहंतु ताननवधिरोहामिसाम्राज्यायेत्याथतैरवदेवताउदस्यराज्यशब्दंवा
मुनावाछंदसारोहामीत्यारोहेद्विराजपंचामेरितिगोतमःअत्रुन्नेरितिधानंजय्य

स्त्रिन्निरितिशांडिल्यआरुह्यऊपेक्ष्योनामासदऽसुषदामासदेनमस्तेस्तुमामाहिंऽसी
स्त्रिन्निरितिशांडिल्यआरुह्यऊपेक्ष्यो नामासद... ब्रह्मागृहपतिरासंद्या व्याख्यातंद्रव्यं क्षण
रितिनस्त्रिनारोहतिकुर्त्रीनारोहेयुः प्रष्टीब्रह्मागृहपतिरासंद्या व्याख्यातंद्रव्यं क्षाण
स्यद्रव्यं वाणस्या॥१२इति लाट्यायनसूत्रे तृतीयः प्रपाठकः॥ ॥रोहितेनानडुहेनोत्त
रलोम्नः चर्मणापिहितःस्यात्तस्यदशसुपश्चाच्छिद्रेषुदशदशतंत्र्योबद्धाःस्युर्मौज्यो
दार्च्यावात्रि..तिशांडिल्यश्चतस्त्रिंऽशत्तावत्तितइतिधुरंधरादे
कुशस्तास्वेधंविन्नद्य्चूर्व्वस्वरित्येताभिः पृथगुत्तरोत्तरैर्द्धहस्तमभिमृशेद्दो
वदवदावदीवदोवदोरुः पृथुःसुगःसुगंवःकर्मःकरणःकरःकरःस्युरभिषाङ्घ्राती
ञ्चाहीवाभिमातिहश्चाभिमातिहाचसासहिश्चसहीयाऽश्चसहस्वाऽश्चसहमानाश्वो
द्ध्याश्चवृहद्ध्याश्चसवयाश्चवृद्धवयाश्चंद्वीवारंवृहतीविश्वरूपाऽशतायुर्षीप्रवद

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दं वचाणेतिशिथिलाऽस्तन्नायच्छेदन्निर्नोवाणतंत्रन्निःशतऽराद्गीरिहावदाराम्भमवे
ताष्भिजीवाज्योतिरशीमहीतिवाकस्वंमनोज्योतिर्मानोनद्गइतिजपित्वावादयेदिंडण
तयष्भीकस्नावेतसशाखयावसपलाशयामूलतःप्राणायवेत्सद्वमुल्लिखेदपानाय
तेन्यवांवंव्यानायवाव्यानायवेतित्रिःसंलिख्यादंनंप्रादक्षिणमुत्कमसुल्लिखन्ना
स्वेति॥१॥अहतडंडुनीन्प्रवदंतुवीणाइतिब्रूयादलाबुवीणांवक्रापिशीस्थ्यौचप
वेस्यांद्वारिणादिःसदसंवक्राकपिशीस्थ्यौडिंडुनीऽस्व इतिमंत्रयेतयोवक्रायांकपिशी
स्थ्यौडिंडुनोयज्ञवाद्यघोषायोमहतोमहाऽस्तेननोराद्धिमावदेतिमहावीणापिशील २८
वीणान्चापरस्यामेतरितिगोतमशांडिल्यौबहिरितिधानंजय्योलाबुवीणापिशीलवीणो
चप्रतिमंत्रयेतालाबवीपिशीलीचयेमंत्रमधिउग्मउस्तेनेदमुपगायतांतेसाममह

यिष्यतइतिपश्चिमेनोपगादन्द्वेएकेकापत्नीकांडवीणांपिछोरांन्चय्यत्यासंवादयेदुपमु
खंपिछोरांवादनेनकांडमयीलाभ्यवाटिलाइत्यान्वद्धतेताःप्रतिमंत्रयेतयांपन्यपघाटि
लांमृडकंवादयिष्यतिसारातिमपबाधतांद्विषंतोलऊनिवगितिसवेमन्त्रवीक्ष्यमाणा
ऊपेहाकेंद्वारतूलरःप्रकोशायत्वचेष्टतिसर्वोस्वत्रस्यसाराद्विस्तथेदऽसामगीयत
इतिऊपेदेवः प्रसीस्मिगरुत्मान्भ्रमांवानंवदिष्यामिब ऊकरिष्यंतीबऊकारंयंस्व
लेनयिष्यंतीऽस्वर्गमयिष्यन्मामिमान्यऊमानानिति॥२॥ब्राह्मणोन्तिगरःपूर्वस्याऽसद
सोद्वारिप्रत्यङ्मुखउपविशदृषलोपगरोपरस्यांप्राङ्मुखःसब्रूयान्नाराङ्मुरिमेसत्रिण
इत्यरासुरित्यन्निगरोदक्षिणेनमार्जालीयमयंतिर्वेदिहौदक्षिणामुखास्तिष्ठहदिवेदि
हृदुउदङ्मुखायोंचादयःकवाग्नींदर्भस्तोभ्वंतंपरिमंडलंचर्मयायच्छेताऽस्कृदःपूर्वेप्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

र्वेणाग्नीध्रीयं ब्रह्मचार्येन वेद्युदञ्चं स्वस्तिश्चद्दहिर्वेदिप्रुं अलीदक्षिणस्त्रखीसाब्रूयाद्ध
श्चरितिनवकीर्णिनितिधिक्काजालिमिष्टुं अग्निग्रामस्य मार्डेनिष्ठुरूषस्य पुरुषस्य शिश्न
प्रणेऽनीतिब्रह्मचार्येवमाहतीयंगृत्यासं सर्वेषां कर्मणि निष्ठीनतदेवाग्निगरास्त्रि
ट. ादवस्तृज्यश्रद्दः प्रद्रवेत्तंनते निवावद्दक्षिणयाद्यथाग्निप्रतमितरां ब्रह्मचार्याक्रोश
त्पश्चिमेनाग्नी. ीयं बहिर्वेदिपरिश्रिते मिथुनौ संचवेतां यो वर्मैर्जित्ते रथं गृहपतेर्दा
स्यानवांस्तुदहरणान्पूरयित्वा प्रदक्षिणमार्जालीयं परियुर्दमहाउङ्दंमधितिवद
न्त्यः पंचावराद्याः पंचशतंपराध्याः पंचविंशतिः संप्रताः सर्वास्तुस्तक्ष्णुषुउंडुन्नी ३०
नान्नश्नीयुरुत्तरोत्तरिवाचोव्याहारयेयुर्यावतीरधिगच्छेयुर्घोषांश्चद्दिकारमन्वग्नि
गरप्रकृतयः कृत्वा यथार्थं स्युरास्तोत्रांतात्केन्ग्न्यः सार्वत्रघोषाः ॥३॥ पंचविंशा

त्तत्रविंशस्योत्तमे पर्यायपरिचरायामावपेदिति गौतमश्चावापस्थान इति धानंज
य्यः प्रथमस्यावापस्थान इति शांडिल्यस्तत्रविंशेन वास्तुवा मध्यमामहित्तां हन्च
स्य प्रस्तुतायास्तत्रास्कंदोनामतं न कुर्यादिति शांडिल्यायन उत्तमायां प्रस्तोत्रीयामस्तु
तायां पादाङ्गुपावहरेत्सह निधनेन भूमौ प्रतिष्ठापयेद्धाङ्क्रियमाणेन हेप्रतिलोम
रारोहणीये.. वरूथ ऊपेन्मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षतां पिपृतां नो भ
..ग्निरित्यथ श्रासीनाः शेषेणास्तुवीरन्नुदयनीयेति रात्रे संस्थिते वत्तृथमत्य
वस्तुरन्तुपमर्जंतः पाणिन्तिस्त्रुसंभावेरन्यस्यात्र पत्नीस्यात्पृष्ठं तयायुद्धावयेत्तानु
नेतोद्दानयेदुदेत्य गृहपतिः सोमोपनहनं परिदधीत वस्त्राणीतरेभ्युरुणप्रकृ
तिसमापायस्तुर्येनितो गच्छेयुरन्येन प्रत्याकुंऽस्तुरन्नूवेध्यावव्रपायाः कृतायां दहि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

णोवेद्यंतेकेशश्मश्रूणिवापयेरंस्तस्मिंसंस्थितेप्रोच्यदंचोवागवापृथग्गु
दवसानीयात्तिरिष्टित्तिराहिताग्नयोयजेरन्गृहपतियजमानमनाहिताग्नयउपासी
रंस्तद्दैवत्यैःस्थालीपाकैर्यजेरन्नितिधानंजय्यःसंवत्सरंसंवसेयुर्द्वादशरात्रम
[illegible]ात्रोवायावद्वास्तुन्वस्युर्यावद्वास्तुन्वयुः॥४॥अथातोगवामयनविकल्पाःसर्वज्योति
ष्टोमेनैकेति::त्रयउविंशानवाहव्रतातिरात्रावायथास्थानंस्युःशेषाज्योतिष्टो
मनात्रवागोआयुषीपृष्ठ्यान्तिन्नवोदशरात्रामित्युपाहरेत्संवत्सरःप्रवर्हःशंरवा
हतंचनानाहान्निर्वयंकल्पयामोयाथेतद्वास्तणमतिरात्रमुत्तयसामानंजवंनोधीग ३१
पा[illegible]तरेअदलबृहतीषोडशिमांश्चदोदलस्थानेनानदंपूर्वोबृहतःसामटन्वस्य
न्नर्विंशाम्रथंतरमेकेरथंतरपृष्ठंवाबृहद्दनुष्टुभकमग्निष्टोमस्तंस्तेत्रिंशान्या

ज्यानिषाङ्क्षिंशानिपृष्ठानिषड्विंशानिवाहोरकसामानिपृष्ठान्यैनांवाष्टाचत्वारिंशानि
र्नानिवात्रिंशानिस्तोत्राणिव्यत्यासंवात्रिणवत्रयस्त्रिंशावेतदंतरुक्थमित्तिप्लवंस्वर
सामन्नश्चज्योतिष्टोमस्तेत्रेएकेकल्पयंतितथासत्तांशाड्यायनिनःषडहविद्ध्वीरत्नकल्प
यंतिद्विविधमत्तिप्लवमेकउपवत्यग्नियवतीचव्यत्यासंप्रतिपदोराथंतरबार्हतानिवा
ज्यान्याउयप्रति[illegible]दावाशनकावेश्नेत्येपार्थयामेवाबार्हतानांस्वयोनावीवतोरथंतर
षुश्येतहैबृहत्पृष्ठेषुव्यूढंपृष्ठ्यामेकेतस्यसमूढास्त्रथमस्याह्नोबार्हिष्पवमानं
समूढमेकरथंतरपृष्ठंबृहत्पृष्ठंनानापृष्ठेवात्तरस्त्वत्रहेरथंतरबृहतीव्यत्यासंपव
मानेषुबृहतीषुरथंतरमनुष्टुप्सुबृहत्तेद्वितीयपृष्ठदुत्तमंसमूढत्राधारणिध
नात्पूर्वंकोल्मलबर्हिषमांधीगवाध्याचाश्वमुपात्तमंसमूढं॥५॥आनूपोपक्रमाहृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तींपंचमेमानवान्स्ववंऽहारायणंमधुश्चंनिधनादाकूपारस्तुपोत्तमऽस्मृते बृहतः धूर्वे
त्रयएकर्चारथंतराद्युत्तरेषष्ठेचबृहतोयूढेनित्योदशाशकसौरितीयपृष्ठेतीवर्त्तका
लेयेषु हृतीयस्तुकल्पयेदितिगोतमानेतिध्यानंडयोयूढंनान्तुकल्पयेदितिशांडिल्या
[illegible] एकविंऽशत्यहकारिणउपरिष्टादग्निजितः पृष्ठानुपर्यंतिप्राक्विश्वजितः
स्वरसाम्नश्चोर्ध्वानग्निजिद्विश्वजितोर्यतिहरंत्येकेग्निजितारथंतरपृष्ठस्यराथंतरी
प्रतिपद्ध। उराज्यंचाग्निवास्तुमित्यौशनंडौ।ष्टामंपरऽसुज्ञानमुक्तिहिस्याद्वाश्वात्स्
र्वेगौरीवितबृहतीस्वयोनिनीरथंतरबृहतीस्वरसामस्वेकेस्वरपृष्ठाश्चस्वारसा ३२
[illegible]नेनुपृष्ठस्तोत्रीयेषुयथास्वऽस्वाराणिवानवांत्यानिद्वेगनगोतमयोःस्थानेर
थंतरमंतरिक्षस्यागोतमऽस्वरस्यैवस्यबृहद्वितीयेनित्यश्चसामभद्रं नअदलवाद्री

साम्नोरुद्रारोविषुवतादिवैकेप्रातरनुवाकमुपाकुर्वीतिबहिरस्यैकेबहिष्पवमाने
नस्तुवानग्निरिन्द्रायापास्मिपवस्ववान्वइतिस्तोत्रीयऽश्रुंगावातत्रावावितिमाषशारा
दयायज्ञायज्ञीयन्नासयतिहरंत्येकेबएमहाऽऽसिस्सूर्येंद्रमिदंवतातयेश्रायंतद
वस्सूर्यमितिमहादिवाकीर्त्येस्तोत्रीयाविकल्पते॥३॥बृहत्पृष्ठश्चेदग्नियवतीप्रतिप
तृतीयासाहस्त्रादाज्यानिनित्येविकल्पंतउत्तरस्थानेरथंतरंतस्यमहादिवाकी
[illegible]पयऽसामइतिपार्थमाग्निजितानिपृष्ठानीद्रक्रातोष्वेयतंगोःककुबुक्तिहावृद्ध:
रतिपिपीलिकमध्यमऽश्यावाश्वविकर्णगौरीवितंधीगवोदजनासान्युत्तुष्टुत्योद
त्स्थानेवावाङ्निधनंक्रौंचमरण्येगेयंचयाव्रतात्परविश्वजितियज्ञायज्ञीयबृह
तीयतिहरंत्येकबृहत्पृष्ठश्चेत्तृतीयासाहस्त्रात्ततःसवनंकालेयस्थानेसमंतमान्ति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

जितानि पृष्ठानीद्रक्रतोश्यैतं गोः ककुबुष्णिहावुद्धरति पिपीलिकमध्यानुष्टुप्नृ
तिव्रतादुत्तरे पक्षस्ययनविकल्पात्र त्रिप्लवपृष्ठ्यान्प्रतिलोमानुपर्यत्यहरावर्त्तेका
रिणः पृष्ठ्यात्रिप्लवानन्तुलोमान्मासावर्त्तकारिणो गोआयुषी च विपरीरि हरंत्युत्तमऽ
...यत्क्रिवेत्रिप्लवमान्मासात्पृष्ठ्यात्रिप्लवानुद्धरेत्तं चायनमासानुत्वा दशरात्रमिश्रा
दत्रिप्लवमुद्धरेत्तथासति पूर्वे पक्षसि विकल्पः पृष्ठ्यादत्रिप्लवपृष्ठ्यानुद्धृत्यं चतुर्विं
शदुत्तरान्कुर्यात्समौ पक्षौ चिकीर्षेन्त्वं चायनमासानुत्वा दशमीरात्रमिश्रमासमुद्धरे
त्वं च दशौ पक्षौ व्रतस्यापरिमाकं पृष्ठ्यस्तृष्टं विश्वजितं विश्वजितउपरिष्टादायुषमेक ३३
ऽपयंति तथासति गोआयुषोरेकाहिकबृहत्यो दशरात्रमेकं [illegible] वर्त्तयं [illegible] तितस्मा
द्वंतंपक्ष हा परं व्रतो नेमानस ८सो वर्ग जिनागोतमाः ॥१॥ ज्योतिषामयनविकल्पा

स्तत्रयद्वादितोंनतस्तहर्दृविषुवतोमासिमास्याद्यस्यात्रिप्लवस्यस्थाने त्रिकद्रुकाःस
षड्विंश द्वुनानाहत्रः सप्तविंशिनोहिमासाः पृष्ठ्याद्यस्यात्रिप्लवस्यस्थाने ज्योतिर्गौ
चाऽयुरितिरेवाहृतेसनवोनानाहत्र एवत्रयोदशीयुग्ममासेपृष्ठ्याद्यस्यात्रिप्लवस्यस्था
नेतत्पंचाहःसषडहनश्वाप्तमसः पृष्ठ्यादौत्रिकद्रुकानत्रिप्लवे चोपदध्यात्सोष्टादशा
धिकःपोर्णमासीप्रसवास्त्वयंगयनिक आदित्यस्योत्सर्जनानिमासिमासियथांतए
वमावृत्तानामादिः स्याद्वषत्रिप्लवेषु षष्ठमहरुत्कृष्य चाग्निष्टोमस्तत्मेतादृकं त्रिकस्तो
म॰ स्तद्वत्तेति चद्विष्पावमानं गायत्रं गायत्र्या माधवमैडं बृहत्यां गोष्ठोवायायुरुत्वेतिगा
यत्रपार्श्वमात्नेवः सवनविधं पशुं कुर्वन्ति तमम त्रिप्लवपंचाहं कुर्वाणपृष्ठस्थाने सवन
विधः पशुः प्रथमे वा त्रिप्लवपंचाहं कुर्वामासांतेसवनविधः पशुः सर्वान्नूनाने के प्रथ

ममन्निमवपंचाहंउजुरहनीवासमस्येयुरन्निम्नवष्टष्ण्योःसांनिपातिकेत्रन्निमवर्यो
रुत्तरेतथासत्येकादश्यां पूर्वपक्षस्यदीक्षिवात्रयोदशदीक्षाःउदीरेत्समदशवाच्य
त्वा संवापूर्णानानूनपूर्णानावृत्तांछाजंकायनिनएकाष्टकादीक्षिणउपसर्गिणःस्तेरत्
क्ष्मीमेकत्रिंशमहरासीरंस्मवनविधिनवापश्चनायजेरन्नधर्युवक्ष्यन्वैःसमयंकृ
त्वादीक्षेरन्नेवमविलोपान्नवतीतिन्नवतीति॥६॥सर्वत्रब्रह्मादक्षिणतउदङ्मुखः
कुर्याद्धोमेत्यान्यत्वाकयज्ञाइत्याचक्षतएकाग्नेोयज्ञाःस्तेषांहोष्यत्सुदक्षीणुपवि
श्ययथार्थंस्याछूलगवेचबलीन्द्रियमाणानन्नुगच्छेन्निधीयमानानांदक्षिणत २४
स्तिष्ठेवा॥दितेमपउपस्पृश्यानपेक्षंप्रत्याब्रूउत्तरंजीपाकयज्ञेदक्षिणामोमितिवा
प्रतिगृह्णीयात्पुरस्ताद्रेवपशोर्दक्षिणपूर्वसंपात्रंस्थालीपाकस्यान्तयोर्वायथोक्ता

हंकर्मादिष्वुसर्वेष्वध्वर्युसंप्रैषमागमयेतपूर्वयाचद्वारानादेशप्रविशेदन्या वे
यदक्षिणयाद्वाराप्रपद्यचातःप्राश्यंनिर्वपस्यत्सुदक्षीणुपविशन्निरुत्तेयथार्थेस्या
त्तउद्धरिष्यत्स्वेवमेवतच्चेद्धविर्भिःप्राशयेद्धस्तेद्रजानादायापविद्यंयुर्नेष्टाविक्षं
त्कृंतानीत्यथान्यान्कृतास्वावेष्ठीषन्तुदधीरन्नाधास्यमानस्यारण्योःप्रत्तयोर्यथार्थं
स्यात्पूर्वाक्के दक्षिणेनाग्न्यायतनानिगवायत्राग्निंमंथिष्यंतस्यस्तद्दक्षिणतोनिर
स्तःपरावसुरितिदक्षिणाइणंनिरस्येदावसोःसदनेसीदामीत्युपविशेत्कृत्तु
वस्वर्बृहस्पतिर्ब्रह्माहंमानुषउमित्येतेनोपविशेद्यजुषेतियत्रस्यादग्निंप्रणय
मानंयथेतमनुगच्छेन्निधीयमानस्यदक्षिणतःस्तिष्ठेवानिदितेयजुषापविशेदत्र
प्रथममितिशांडिल्योद्वितीयमितिध्यानंजप्याजातेरथंतरंगायेद्वामादव्यइयंमा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

णां बृहं निहितेसर्वाणि रन्वेषुमनसाप्रथमोत्तमयोस्थानेवारवेतीययज्ञायई
येइतिलामकायनः पूर्वेकल्पे नूयात्सीतिधमनंऊयाः॥र्ण॥मंथिष्यस्वरणीबंत्रा
जन्यारण्योरितिगायन्मथ्यमानेग्निनरइत्येतयोरन्यतरकुमउदितोवषस्तेधू
मरूएवतीतिप्रकलितेदर्शिग्निवितिनिधीयमानेगवांव्रतंयदग्निमीडइतियानिवे
नमध्वर्युर्ब्रूयात्तानिगायेत्तान्युजारकर्मैकउजातासामवेदेनेतिश्रुतेर्यथाविहव्यस
ऊनीयकयाश्रुत्तीयानिहोत्रःप्रस्तोउश्ववराजशकरीप्रस्तावाःसार्वश्चाविधमनाद्व
त्नवकारित्तिःकर्मयोगात्तोजाउष्ववारोमहर्विडःप्राश्नंतीतिहचाउश्चांस्यप्राशन्
मभिकारात्नुब्र त्न एअजात्रेत्नाविधानाद्दृष्टं चानेनसामगानंवाऊपे
यसोमएपारुजातेतियथानूयसावादोहोत्रेविधेर्विदयादीनिस्तोत्रवत्प्रस्तावा

श्रा स्य

श्रा: स्तुस्त्ववेतिउरीषेणस्तुवतइतिबऊश्रूतेरविधमनंविधिद्वेधाद्यावद्वत्वनी
:मयोगोऊतायांप्रसीऊतायथार्थःस्याद्दशाःस्ते दन्तिउऊयुस्तत्रगवाहस्मी
मुपविशातेघ्रूतेयथार्थःस्यादिष्ठ्यादिषुसार्वष्टुंयजुषोपविशेत्पूर्वेयजमाना
दाहवनीयंप्रतिपरिधमेवासधिःस्रुचांवायाएयुक्तरंवातमंतरेणाहवनीयंत्वय
ऊमानसंन्वरोनान्येषांतंयदाध्वर्युर्ब्रूयाद्ब्रह्मन्निदंकरिष्यामीतिसविद्वप्रसूतोदः
करुनूर्भुवःस्वर्बृहस्पतिर्ब्रह्माहंमानुषउमित्येतेनानुमंत्रयेत॥१०॥प्रणीतासुप्र
णीयमानासुवाचंयच्छेदातासांविमोचनात्तास्वेवप्रणीयमानास्वाहविष्कृतःस्त
बयजुषश्चाध्मासमिधःप्रस्थानीयायाइतिवायत्रवाध्वर्युर्बहिःचोचेष्टतांय
त्रवान्नचेष्टेतावाग्यतःप्रायस्त्ववस्यात्तायश्चितंचेकर्तव्यःस्याद्भूःस्वाहेतिगार्ह

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पत्येजुहुयाद्भुवः स्वाहेतिदक्षिणाग्नावाग्नीध्रीयस्तथाचेत्स्वः स्वाहेत्याहवनीयेभूर्भु
वः स्वः स्वाहेतितात्रेवहुवाब्रूयाच्चेष्टताकार्प्रायश्चित्तमित्यवेलायांचेद्याहरेदय
ज्ञियंवापद्येत्ताएवव्याहृतीरनुद्रुतेदंविष्णुरितिवर्चममावास्यायांदोहनपवि
त्रेमार्जीयरन्नापोहिष्ठीयात्तिस्रदन्नावेदानेसवेष्टिष्विति शांडिल्यायनः प्राशित्रमा
ह्रियमाणंप्रतिमंत्रयेतमित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतिपश्यामीत्यपआचम्यप्रतिगृह्णीया
द्देवस्यत्वेतियुक्षहृणनिपुरस्तादंडउंसादयेत्पृथिव्यास्त्वानाभौसादयामीत्यंगुष्ठे
नानामिकयाचादायाग्नेष्ट्वास्येनप्राश्नामीतिप्राश्नीयादसंखादंनिगिरेदपआचम्य ३५
(सि) पाणिनिदधीतेंद्रस्यत्वाजठरेसादयामीतिप्रक्षाल्यप्राशित्रहरणंतत्रनिदध्या
(त्) था ... तंवाप्रतिहारायद्ब्रह्मभागमाहृतंतत्रोपनिदधीततमिष्टोसंस्थितायांप्रा

त्वाहार्यमाहृतंतदश्नीमाजनेनेतप्रजापतेर्भागोसीतिवाथापरंप्रजापतेर्भागो
स्यान्नपयस्वानह्नितोस्यहित्येवाप्राणपानौमेपाहिसमानव्यानौमेपाहिउदानव्या
नौमेपाहीतितात्रेवयजमानंवाचयेत्प्रजापतिवयासमह्राइध्मास
न्नाह्नूर्गेस्मूर्जमयिधेहीतितात्रेवयजमानंवाचयेत्प्रजापतिवयासमह्राइध्मास
गम्यात्रत्वाहार्यंददानिब्रह्मब्रह्मासिब्रह्मणेवाहुतादयमामाहिंसीरकृता
यंशिवानवेति॥११॥समिधंप्रस्थानीयामनुमंत्रयेतदेवसवितरेतत्तेयज्ञंप्रा
हुर्बृहस्पतयेब्रह्मणेतेनयज्ञमवतेनयज्ञपतिंतेनमामवमनोजूतिर्जुषतामाज्य
स्यबृहस्पतिर्यज्ञमिमंतनोत्वरिष्टंयज्ञंसमिमंदधातुविश्वेदेवासइहमादयं
तामित्युपांश्वप्रतिष्ठेत्युच्चैर्भूर्भुवः स्वर्बृहस्पतिर्ब्रह्माहंमानुषइत्युपांश्वोमित्युच्चैः
सर्वास्तुमंत्रेणनवाविसृजतासुप्रणीतास्तुसमिधआदध्याद्यथावनृथाइादित्येतस्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

र्विष्टीनां ब्रह्मत्वꣳ समानाहेऽन्यकासने नत्वनर्यजुषोपविशेदिति शांडिल्योऽग्न्याधेयवस्तु
त्रथमायां यजुषोपविशेदुत्तमायाꣳ समिधस्त्रा दध्म दितिगौतमः पृथगिष्टिष्विति धानंजु
य्यश्चाउप्राश्यं च प्राश्नसु धेनुं दद्याद्ब्रह्मणे धुर्यं वा चाग्निपदं धेनुर्होत्रे वत्सतरीब्र
ह्मणे नडुहोधुर्यो वा तथोज्ञात्रे सर्वे त्रिवर्गाः पष्ठौही माग्नीध्राय सर्वेत्योश्वरथं कुंडले
गेवमेव धेनुमग्निपदं चेति शांडिल्याधेनुमनड्वाहं वत्सतरीवत्सतरमकुंडं प्रस
ान्त्रथमायामिष्टौ दद्यात्तश्चात्तस्योरन्यत्राउपहूमीपात्रान्यामितिवरःसन्नमाद
नां त्रयोदशो वा पंच विंशो वा तद्वाजसनेयकमन्याधेयं तानुवीतप्रसर्जीति
होममिष्टीरिति मिथुनो दक्षिणा वारंत्न णीयायामिष्टौ वाजिनाश्विनवर्मीण
प्रदवमिष्टापाणन्तहं नहृयेत्सत्यहृतहुꣳस्वयज्ञेयन्मेरतः प्रसिच्यतेय

अपिगच्छति यद्वाजायते उनस्तेन माशिवमाविशते नमा वाजिने ऊरुतस्य तेवा
तस्यापहूतउपहूतस्य च हृयामीति वाजिनस्य त्रीनां वा वाजिनां वाजिनं च हृया
तवाचान्यो वाचान्यो वा॥१२॥ इति साह्यायनसूत्रे चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥ ॥
न्वातुर्मास्येषु वरुणप्रघासानाꣳस्तत्र यजुर्हविष्यसु यजुषोपविशद्विलिखित
वालेधर्मेण सह प्रत्याव्रज्याहवनीयमुपविशेदग्नीप्रणीयमानो यथेतमनुगच्छे
दुधर्मसुश्थेद्वया ब्रह्मन्नेकः स्फ्यो पसंनिधीति स्फ्येनाहवनीयात्पाꣳसूनुपहत्यान्तर
स्याः वेदेर्दक्षिणादंताकर्षन्नियादा वेदिमध्यमदकात्त्वोत्पस्फ्यं पश्चिमेन वेदीगवानि
धीयमानयोरस्यास्त्वग्नीमुपविशेदेतत्कर्माग्निप्रणयनेषु सर्वेष्वचतुर्थं च गागाक
सुप्रवणाग्नीचावालेचगच्छेत्पश्चिमेन वेदीचावालेच स्वयज्ञहविर्यज्ञेष्वप्संचर

उत्तरेण विहारं कर्मच्छ्रोयः यथाचावालेतथा स्रूपेशामित्रेन पशाववन्तृथं स्थं गं प्राप्यान्नु
ह्मणप्रन्तृतिसात्यं कर्मसमापयेयुः साकमेधेषु क्षीरोदनस्य यथार्थं प्राश्नीयाद्यजमानं
नूयात्सन्तृतमेन्नं कारयस्तु हिताञ्जलं कृता न्नवतेत्यमात्या नूहि वसाऽस्मारन्तिः स
ःवासयेत पूर्वोक्ते धर्मैः क्षीरोदनमृषन्तस्य रवथेजुहोति ब्राह्मणान्मुपवेश्य षेत्त
न्तृति ब्राह्मेव ब्रूयाद्ध्रुं ऊधीति न्ह्रीपेटयज्ञिकायाऽसर्वे कुर्यादामित्यवानुमंत्र
तां॥१॥ यज्ञोपवीतप्राचीनावीतयोरधर्युमिन्नुविदधीत तस्याहवीऽषिनिर्वपस्य सुदक्षि
णाद्वाराप्रपद्य पश्चात्सा द्धुरवनुपविशेदेवमेव वेदिंगवास्तव यजुर्हरिष्यस्वाज्ञ ३८
गयार्द्धुतयोर्दक्षिणेनाग्निं गवा पुरस्ताप्रत्यङ्मुखनुपविशेद्यजमानस्य कूतेस्वि
तियथेतं प्रत्यावृज्योपविशेतां प्राशित्रमाहृतस्य पश्चायापविश्य घोदाऊं न्नेत्रा

शित्र नागादवेद्यस्वस्तडुपश्चायापउपस्पृश्ये दिडां च प्रतिगृह्य प्रतिप्रयच्छेत्परिषिक्ते धर्यु
णाहवनीयस्युपतिष्ठेरन्दक्षिणेनाग्निं गवोत्तरेण दक्षिणाग्निऽस्वयज्ञेहन्नमीम/दं तही
तिप्रथमास्तु संदृशं त्वा वयं मघवन्मंदिषीमहि प्रनूनं पूर्णबंधुरस्तुतो यासि वशाँऽअ
नुयोजान्विन्द्र ते हरी इति द्वितीया पाणुष्टएदुही गिरः इति तृतीया तत एव दमाणगार्ह
पत्यमने। चाद्भुवा महे नाराशऽसेन सोमेन पितृणां च मन्मभिः पुनर्नः पितरो मनो द
दातादैव्यो जनो जीवं व्रातऽसचेमह्यानरत्नमनः पुनः कत्वे दक्षाय जीवसे ज्योक्चसूर्यं
दृशेयमिति कयानश्चित्र आभुवदित्यकयादक्षिणाग्निं॥२॥ त्र्यंबकानामाद्यपान्तवेदे
त्यककपालोत्तरेषां यमधर्युरास्तूकरउपापेतत्रापन्नपस्पृशयुः शिवानः शंतमान
वस्तुमृडीकासरस्वतिमातवामसंदृश इत्यासीतेश्वनरेपाऽद्वयमात्वा इति धंनंज

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यस्त्विष्टदितिशांडिल्योक्तेतिष्ठंतोऽपेत्युत्तरवौ वरुद्रमयद्भव देवं त्र्यंबकं यथा नः
श्रेयसस्करद्यथानो वसीयसस्करद्यथा नः पशुमतस्करद्यथा नो व्यवसाययाद्भेषज
मसि भेषजं गावेऽश्वाय पुरुषाय भेषजं सुगं मेषाय मेष्यै सुभेषजं यथासदिति य
जमानस्यामात्याः एकैकमपूपमादाय त्रिः प्रदक्षिणमग्निं परीयुस्तत्र ब्रह्मा परीयं ऊपे
दितिक्षानं ऽत्यस्त्विष्टमितिशांडिल्यस्त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्द्धनमुर्वारुकमि
व बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतादित्येवं परीत्यादस्योपसुस्ते षां ब्राह्मणेकं निक्षिपेद्वा यस्यस्स
स्यात्तस्मै प्रयच्छेत्तस्याविवसंतं पाणावादत्ते ततोऽथैव प्रति परीयुर्यत्रेनानध्वर्युरास ३५
ऽत्त ज्ञापतिष्ठेरन्नेष ते रुद्र भागस्तेनावसेन परो मूजवतोऽतीहि कृत्तिवासाः पिनाक
हस्तोऽवततधन्वेत्यात मितोरूपेयुः शन्नो देवीरित्यप उपस्पृश्यानपेक्षं प्रत्याव्रज

न्त्युदेकपात्रघासेर्व्याख्यातं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेषु पशूनां सूपाकृतिः होष्यन्सुत्स्रुक्षीमुपवि
शादुतायां यथार्थं स्याद्वपायां कृतायामिदमाघ ज्ञातेवावालेमाडीयिवास वपस्थ नीय
श्वाध्यार्थं स्यात् ॥ शा पुरोडाशेन चरिष्यन्सुत्स्रुक्षीमुपविशेदाकृते पुरोडाशमालभ्य ब्रू
यात्वा श्रेतये आशिष्यं तद्रत्यनुव्रज्ये सर्वपशूनां पत्नीसंयाजानिति ध्यानंऽत्ययः स्म वनी
यस्यैवेति गौतमो न सवनीयस्यन्नेतिशांडिल्यो हृदयशूलोत्त्राव नृथं न्यंगस्कानेत्त
वृतितस्मिन्नप उपस्पृशेयुर्द्रुमनोधमाशाजः स्ते तो वरुण नो मुंच यदापो अघ्न्या वरुण
तिशपामहे ततो वरुण नो मुंच सुमित्रिया न आप ओषधयः संतु दुर्मित्रियास्तस्मै संतु
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्युत्तरेण प्रत्येत्य तदूर्द्ध्वमादित्यमुपतिष्ठेरन्नुपस्पृश्य द्रुतौ
हूयमानायामासिक्तो कृतायां यथार्थं स्यात्सतु होमाः स्वकृ ऽसुरासीतां तेषां हो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मासौत्रामण्याऽसुराकर्मस्वाब्राजमासीततस्तत्रद्वावग्नी अतिप्रणयंतितयोर्दक्षिणं तत्रा
सीतद्दक्षिणमध्यधिकं स्थामासत्क्तायाऽसुराशेषेषासिच्यमानेषूपतिष्ठरन्यत्रप्रवि
त्रमसिविष्यन्नवितत्तमंतरं ब्रह्मतेनपुनीहिमित्यश्विनोर्ग्रहस्यन्तरहृयेद्यमश्विनान
मुचेरासुरादधिसरस्वत्यसुनोदिन्द्रियेणमंतऽशुक्रंमधुमंतमिंदुऽसामऽराजा
नमिहभक्षयामीतिभक्षयेद्यजमानंचेद्दसातिशेषेणास्ति पिचेयुरुपोछायांतरेण
नीगवाध्वर्युणोक्तःसऽशानानिगायेत्प्रदायपदायस्तोत्रनिधनान्युपयंतोयजमा
नस्यमूर्द्धनिमालन्तरं संवादिचंतीत्येतेषांप्रदेः दःस्तोत्रन्तरं निधनऽअतस्त ४०
स्थाने संजित्यै विजित्यै सत्यजित्यै जित्या इति क्षत्रियस्य संपुष्ट्यै विपुष्ट्यै सत्यपुष्ट्यै
पुष्ट्या इति वैश्यस्याद्दासौत्रामण्याकौकिलीचरकसौत्रामणीचाकोकिल्याऽसाम
म

ना नंनेतरस्याऽसप्तहविर्यज्ञसंस्थाःसप्तसोमसंस्थास्तासांऽहविर्यज्ञसंस्था
नामग्न्याधेयमग्निहोत्रंदर्शपूर्णमासौचातुर्मास्यानिपशुबंधःसौत्रामणीपाकय इ
त्यथसोमसंस्थाअग्निष्टोमात्यग्निष्टोमउक्थ्यःषोडश्यतिरात्रोवाजपेयोप्तोर्यामइत्यग्नि
यमिइति॥४॥स्तुत्यायांब्रह्मणःप्राक्सुब्रह्मण्याया अजात्रेणसमानेकर्मदक्षिणाकर्मणे
वेदेःसंचरधिष्ण्यापस्थानंदक्षिणाप्रतिग्रहनक्षाःस्तोमविमोचनाचोद्धमिन्नासामगा
नादक्षुष्यानुदीक्षणीयांतस्याऽसंस्थितायामासीतादीक्षणाद्यजमानस्यतंयदाध्व
पुर्वांचयमयेदथयथार्थऽस्यान्महावीरांसंनरिष्यसुत्रक्षीमुपविशंसंचतेषुय
थार्थऽस्यात्प्रायणीयायाऽसंस्थितायांयद्येतंनिष्क्रम्यपूर्वेणपत्नीशालांतिष्ठेदाग्नि
होमात्पदस्यराजक्रयण्याअनिडुतउत्तरेणसोममवहनेगवाप्यवापदांऽतेहोमाद

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

क्षिणेन यत्र राजानं क्रेष्यंतः स्युः स्तत्र गवाद्दक्षीमुपविशेन्नीते प्राङुक्रमेत्पश्चिमे
नैनं कृत्वा राजानमादध्युरादित्ते पूर्वेणापरीत्याह्यमानमनुगच्छेद्दक्षिणेन वेदिं त
स्यादुत्तरेण चेन्नीते प्रत्यङुक्रामेत्सर्वेण नं कृत्वा राजानमादध्युरादित्ते पश्चिमेन प
रीत्याह्यमानमनुगच्छेत्साम वा त्रेषामच्छावर्त्तेत साह्यस्य प्रानिवर्त्तमानस्य दक्षिणा
न्नवतीति विमुक्ते चांतरेण सोमवहनं पत्नीशालां च दक्षिणे क्रम्य तिष्ठेद्दक्षिणत श्चे
दाराज्ञो वहरणात्॥४॥ प्रवेश्यमानं राजानमनुप्रविशेदथ वं यन्नग्निना संबाधं चे
स्याद्दक्षिणयापि द्वारा प्रविशेदुत्तरेणाहवनीयं पश्चिमेन वेदिं संचरेत दक्षिणत श्चे ४१
दातिथ्यामिष्टिं निर्वपेत तां चेदनवकृते राजनि नेर्वापरन्त्वाहृतणं राजनि सं गादि
रयत्रास्मीत तस्यां संस्थितायां तानूनप्त्रमाज्यमवमृश्य उपेयुर्दे विरस्ति विश्वान

र नाधृष्टमनाधृष्यं देवानामोजोनभिशस्त्यभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमंजसा स
त्यमुपगेषं सुविते माधा इत्यप उपस्पृश्याध्वर्युर्णो क्रो राजानं विस्रंसयेत्तं दक्षिण
नां तर्धयात्मिश्शो सुरं उरुं उष्टे देव सोमाप्यायतामिंद्रायैकधनविदे आ तुभ्य मि
न्द्रः प्यायतामा त्वमिंद्राय प्यायस्वाप्याययास्मान्त्सखीन्त्सन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम
सुत्यामुदृचमशीयेति काशमये प्रस्तरे निकुर्वीरन्दक्षिणानुत्तानान्पाणीन्कृत्वा सत्या
नीचः एष्टा रायः एष्टा वामानि प्रेषे भगाय तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या इत्युप
सदित्युक्त्वा तस्यां तथैवाभिमर्शनं निह्नवनेस्तव्या अपराह्णे उत्तानास्युर्दक्षिण
न्यं चः स्कं वेणाप सद्वो मेऊते विद्या संस्थिते ति तस्या वर्मैः प्रवर्ग्यौ ति
विश्य स्युः आगार्द्द पत्नीगवायजुषोपविशेद्दक्षिणेन दक्षिणामिमुत्तरेण

तोघर्मेइत्युक्तेनुवाकेनतिष्ठंतोवेत्हरन्यमध्वर्युर्ब्रूयात्॥ क्रियमाणं यथैनमनुव्र
ऊंजापृथिव्या आशादक्षिणधक्सवीन्द्रवानमाडिदस्वाहाऊ तस्य घर्मस्य मधोः पिब
तमश्विनेन्द्याआवितनुपविश्य जपेदश्विना घर्मं पातमहर्य्यानमहर्दिवाभिरूतिभि
स्तेत्रायणे नमो द्यावापृथिवीभ्यामिति कृतयजमानं वाचयेदपातामश्विना घर्ममनु तु
द्यावापृथिवी अमं॥सातामिहैव रातयः संत्विति घर्मशेषस्य नद्भयेन्मधुऊत
मिंद्रतमेग्नावश्यामते देव घर्म नमस्तेस्तु मा मा हिं॥सीरिति स्तत्रं चेत्स्याद्यजमाना
उपक्र्य यधमित्येवोपक्रानमेव॥ सदा प्रवर्ग्याप्स्तदः कुर्यान्महावेदे स्तंबयजुर्हरि ४२
ष्ठसुचजुषोपविशे द्विलिखिते वा वाले यथार्थ॥ स्यात्तदुत्तरवेदिनिवपस्य सुहरणी
स्पविशन्नुप्तायां यथार्थ॥ स्यादग्निन्वित्यायांप्राग्दीरुणीयायाः स्वावित्रान्होमान्दा

सुचजुषोपविशेत्तेषुकृतेषूत्खरयां मृत्तिका मा क्रियमाणामनुगच्छेत्स्या॥ संभ्रिय
माणायामासिवासंभृतायां यथार्थ॥ स्यात्॥७॥ आहवनीयं चेष्यसुचजुषोपविशेत्
स्मिं संचितउख्यामासंदीनेकृती श्वप्टकात्र रण्डः क्रियमाणामनुगच्छेन्निधीय मा
नानां दक्षिणतः स्थित्वा निदितास्वपनुपस्पृश्यानापन्हं प्रत्याव्रजेदग्निविक्रष्यसुस्रवौ
षधं चवपस्यसुहरणीमुपविशेत्तैः सार्द्धं प्रत्याव्रजापितीः प्रणीयमाना अनुगच्छेन्निधी
यमानानां दक्षिणतः स्थित्वा निदितासु दक्षिणस्य पदस्या संनोयजुषोपविशेल्लोकं
पृणास्पू पधीयमानांनासु ब्राह्मणं तत्र समादिश्य यथार्थ॥ स्यादिति शांडिल्य आसीते
वेतिधानंजय्य एव॥ सदा चितिषु कुर्यात्संचितकर्माणि करिष्यन्नात्रा यजमानी
तस्मंत्रासंदी॥ क्रियमाणामनुगच्छेत्परिषिच्यमाने पनुपस्पृश्यातैः सार्द्धं प्रेत्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

द्ज्यान्निं प्रणीयमानमनुगच्छेद्प्रतिरथं जपऽस्तूष्णीमनग्निचित्याचेद्धि ीयमान
स्यदक्षिणतस्तिष्ठन्वा निहिते दक्षिणा बर्हिर्वेदियजुषा पविशेद्विद्वानि प्रवर्त्यमानेत्र
नुगच्छेत्परिवार्यमाणयोस्तात्रेवणवासीनोक्षिताया मोदुंबर्ययथार्थऽस्याद्यथार्थऽ
स्यात्॥७॥ अग्नीषोमोप्रणेष्यत्सु वेदिमाक्रामेन्मंत्रेण पश्चिमेनोत्तरवेदिमुदंङति
क्रम्याक्रमणयजुर्धिङाप्चात्वालसमीपे दीक्षितश्च तूष्णीमत ऊर्द्ध्वं वेदेराक्रमणं क्री
त्वा राज्ञा येनातिक्रुतः स्यात्तेन गत्वा तूष्णीमुपविशेद्राजानऽहरत्यक्तः पूर्वेणाग्निमेक
स्मा अतिप्रदायतान्प्रसव्यं परीत्याद्यायान्नुगच्छेद्दक्षिणेन नेक्रतस्या उत्तरेणाग्निद्य ४२
थतं सग्निं परीत्यादायान्नुगच्छेदन्येन चेद्धूत्वा व्रजेत स्यादन्येन राज्ञा तेनानं प्रेष्ट
याद्देतो वेदब्रह्मणो गतिकल्पाविहराता घ्यासीनाग्नीध्रीयश्रा ऊर्त्वा इयमानयो

वे २

रातिष्मनेऽध्यास्तिष्ठेदितिशांडिल्य उत्तरेणाग्नीध्रीयऽराजानमाज्यानि च ह्रियमाणान्यनु
गच्छेत्प्रविशितेषु हविर्धानं पश्चिमेन गत्वासीतेति गोतमः पूर्वेणेति शांडिल्यायनो द
क्षिणस्य द्वारबाहोः पुरस्ताद्यजुषेत्यग्नीषोमीयवपायाऽहुतायां य तमुदंङति
क्रम्य चात्वाले मार्जयेत वमेवापरराात्र आज्येषु प्रविष्टेषु पवेशनं मार्जनाच्चा॥
सवनीयवपायाऽहुतायां पुरोडाशेन चरिष्यत्सु तूष्णीमुपविशेद्दीक्षितश्च सवा इ
डाश्चात्र तत्र वसतीवरीषु परिह्रियमाणासु दक्षिणाक्रम्य तिष्ठेद्दीक्षितश्चेद्धाता
सांपरिहरणाद्दाग्नीध्रीयऽराजानऽह्रियमाणमनुगच्छेत्त्रिधीयमानस्य दक्षिणतः
स्थित्वा निहिते यथार्थऽस्याद्दीक्षितश्चेत्तात्रेव संविशेदपरराात्र आज्यानि ग्रहीष्यतः पू
र्वेणगत्वाग्निं च पश्चिमेन वा यजुषा पविशेद्दात्तेषु प्रांडुक्रम्य प्रसव्यं परीत्यानुगच्छे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्पूर्वेण वेद तःस्यात्पश्चिमेन चेद्यथे तमग्निपरीत्यानुगच्छेत्प्रवेशितेष्टपादेशदाज्यधि
वयन्दीच्यमाणेषत्रापविशेदितिशांडिल्याधर्युणो कोवा चेयच्छेदाहतीयंपातरश्च वा
कस्मात्प्रथमायाआवापरिधानीयायाआवापाऽश्वंतयीमयोर्हीमा दावा बहिष्पवमाना
द्धविर्द्धानंचेत्पूर्वेणगतस्यादुपाऽश्वंतयीमौद्दोष्यस्तूदद्गु क्रम्याति घेददीन्हितश्चे
दातयोर्हीमाग्निःसर्पस्वचात्वालेततस्यप्रस्तोत्रासमानंकर्मप्राग्नुपवेशनादास्तावंप्रा
प्यानासन्नोयजुषोपविशत्प्रस्तोतारंप्रति॥१०॥रश्मिरसीत्येतावंतुवाकोस्तोमन्नागारे
स्तेःप्रंयगन्तुपूर्वंऽस्तोत्राएयनुमंत्रयेतब्रह्मन्स्तोष्यामःप्रशास्तरित्युक्तऊर्द्वंप्रथमा ४५
द्यातिपर्यायाद्यत्रस्यादनुष्मेवेतितंजिवेतित।ब्रूयात्सवितृप्रसूताबृहस्पतये
स्तुतेत्येकिकस्यांतःपूर्वेषांचनूर्तुदःस्वर्दृहरातिर्ब्रह्माहंमाउपष्टुमित्येतद्वावि

केऽर्यादोंकारंवायथाम्नायऽसंधेरनुमंत्रयेतत्रैकंविन्नेदितिध्यानंजयावसुकोसि
वस्यष्टिरसिवेषश्रीरसिवसुकायवावस्यष्टयेवावेषश्रियेवावसुकंजिन्ववस्यष्टिं
जिन्ववेषश्रियंजिन्वसवितृप्रसूताबृहस्पतयेस्तुत।स्तुतदेवेनसवित्राप्रसूताइत्य
नुमंत्रयतमानसंवाजपेयेचबृहद्दानेतर्येणेतराणिअस्तोत्राणिपूर्वेणतद्द्वितीयेऽ
परेणवातंनिकामनाम्नानसवद्वातिरिक्तसामान्यासर्वानुमंत्रणेनवानुक्तत्वाद्य
द्यस्तोत्रंनुप्यतसाद्देवस्तोमन्नागनस्तुतेबहिष्पवमानेनतात्रेवगत्वासीतवपायाऽ
द्भुतःयांमार्जयित्वाधिष्ण्याउपस्थायाकऽसदस्युपवेशनं॥११॥स्तुतशस्त्रयोवी
चंयच्छेदनूच्यमानेचसर्वत्रवषट्कृतविसृजेनावभृथादुदेत्यानुष्याद्यश्चश्चे
षमद्धर्गणेष्वनऽसदातिप्रेषणप्रशास्तावाचंयमयतिराजानऽरद्वेतिवाहत

डुन्नयंकुर्यादि वसतीवरीणां परिहरणान्न सत्रे पर्यायेणकुर्युरहीनेतु ब्रह्मैव वाऽऽपे
यप्रष्ठस्यस्तोत्र मत्तु मं च्यसदस्यं ब्रह्मासन उपविश्य निष्क्रामेत्पूर्वेण नीध्रीयं स्थूण
निरगात्तास्या दक्षिणेन माजीलीयमंतर्वेदीतिशांडिल्यस्तस्यामोदुंबर्यः सप्तदशार
रथचक्रं प्रतिमुक्तं स्यात्तदन्तावेयकिंच रथचक्रं तस्मिन्बाहूच्चादध्याद्देवस्या
सवितुः प्रसवे सत्यसवसो बृहस्पते वाजिनो वाजजितो वर्षिष्ठमधिनाकं रुहे
यमितिरथघाजिंधमबस्याविमेर्या इतिगायेदाकारमुज्जीथादेशुवातस्य स्थाने त्वा
कृत्य इंद्राः रमम्मन्निति गतेषु यथाधीतमाध्मवस्वान्ततेषु वा सर्वत्र वा यथाधीतं परि ४५
वर्त्तयन्गायेत्परिवर्त्यगायेजीवा वा परिवर्त्तयेद्गायतो वान्यः परिवर्त्तयेदुदंडे
रा दंमन्येत विष्णोः क्रमोसि विष्णोः क्रांतमसि विष्णोर्विक्रांतमसीत्यन्ते दक्षिणमाह

त्यसदः प्रविश्य तत्रासीनो हिरण्यं मधुना नाप्रतिशृह्णीयादुतपेयेच दक्षिणां चमसं
ब्राह्मणाय मधु दद्यान्निदधीत हिरण्यं त्रिष्टुप्छंदसा सर्वं तद्दंचमसं तत्कृयेत प्रतिग्र
हीयादितिस्थविरो गौतमः कस्मादददातिस वाददातिकस्मै वाददातितस्मै वाददातीति
कस्त्वा कं नद्द्यामीतिन्नद्द्येद्वाग्देवी सोमस्य तृप्यत्विति वा तृप्यत्विति वा ॥१२॥ इतिला
ट्यायनसूत्रे पंचमः प्रपाठकः॥ ॥संततिनोद्यमानमेकैकस्याः सर्वस्तोमसंत
वा तथा चान्यानि स्वविच्छेदः सुसंततीतियद्वादिषीयवत्रिष्टुवाटने ष्वकर्न्व वत्रृन्चेद
र्शनात्सामानुस्तोमसंख्यानातिस्पृधाचार्याः स्मृतेर्यथान्यानिसामानि संतानाङ्गसं
तनिसंततं गायतीति नादकच्चैष्णुवा हृतं कल्पप्रमाणार्थं दृन्चेदर्शनात्स्तोत्रीयायां
सामसमाप्तिस्तासु सर्वासु प्रस्तावा स्युर्ध्यान्यायि प्रगाथ धर्मीच्यानो ततरयारान्तेयां

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्मृतेः संततं गायतीति च त्वत्क्लिोपदर्शनात्तस्य स्तोत्राद्यावर्त्तिषु प्रस्तावः पर्यायादि
षु वा सर्वत्र प्रथमायामिति धानंजय्यो निधनत्त्वतः प्रतिहारवत्या प्रस्ताव्या धानंजय्ये
न प्रथमायां शांडिल्यस्तु त्तरेतु स्तोत्रीयविष्टावसुरवेष्वे वा प्रस्ताव्ये विष्टावेषु त्रैकिषु त्रि
ष्टस्तोमेन्चपरिवर्त्तिनी विधानमुत्तरयोः स्तोत्रीययोः छंदस्तो विप्रतिपत्तिर्द्विपदे स्यात्
म प्रस्ताव्ये ककुन्नो प्रस्ताव्ये बृहद्दत्यो शांडिल्यः ककुन्नाव प्रस्ताव्ये तथा सत्यस्ते ककु
न्नो स्तु विरागो तमो ष्टदत्यो धानंजय्यः ॥१॥ प्रथमास्त्रिविष्टुतिस्तिः स्तोमविधानन्नादे
शतः पथ्याः सर्वात्रिप्रायाश्च यथाशिषं वा विदध्यात् द्वितीयं त्रिवृतः पथ्या मे के विष्टावा घा ४६
र्य्यास्वं हार शिरः संधिसंतानिषु चान्तुपपन्नात्तर्षुकस्त्विति चास्या मिषार्यत्या स्वेमि
षुत्वां तयोः पूर्वा श्येनस्याग्निष्टोमसाम्नि सत्रेषु दशरात्रे सर्वाः प्रयुंजीतान्ति चरणी

या उद्धृत्येति शांडिल्यः शांडिल्यायनः ऊर्जायिनी त्वस्वां वा त्तो धानंजय्यस्तामेव पथ्या
त्तिर्दृष्टषामाणि विदध्याद् पथ्या त्रिरितिराणि समाम्नास्तु ता एवादितः पुनः प्रयुं
जीत तथा ऊर्द्वन्त्रागाथिकानि परिवर्त्तिन्या प्रथमस्येति शांडिल्यः स्तरुस्स वीः स्तमाथ
पथ्यायेवत तऊर्द्वमिति धानंजय्या समाम्नास्तु वपिदोष्टषामपथ्यायेवतथा ऊर्द्वैकं
नायिनी चेत्प्रयुंजीत प्रथमस्याको द्वितीयं पृष्ठं तया विदध्यात् पृष्ठस्याकोनुत्तममु
कुत्तमया त्रयस्त्रिंशस्य विष्टुत्या विदध्याद् उक्तः प्रयोगो ब्राह्मणेन न्तु तुः चत्वारिं
शः सवनसमीपं तीपूर्वः प्रयोगः स्तोत्रसमीपं त्यक्त्तरस्तथा ऊर्द्वं दत्ताजिपथ्याम
न्यत्राष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया मैत्रावरुणस्यैवाज्यं विदध्यात् सर्वत्र काले ष्टक सामा
निमध्यमे मध्यमे वा सवनेषु द्वितीयचतुर्थे वा त्तरवा दशरात्रेषु सत्रेषु पथ्यार

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वेतिगौतमः सर्वा इति धानंजय्यः ॥२॥ ऋचस्त्वकानामादिग्रहणेन विधिरनादेशे ऋचो
त्तमायां प्रतिलोमो मध्यमायां ॥ सैव रेतस्यकत्रिकस्य बहिष्पवमानमुद्धिद्यस्तुरूप
मकर्चे ॥ शांडिल्यः स्तोत्रीयं गौतम धानंजय्यावुत्तमोऽचो बहिष्पवमाने चातुर्मास्ये
षु तथा साहस्रोत्तमे सर्वस्वारे च ऋचा वामदेव्ययज्ञायज्ञीयारण्येगेयपृष्ठपूर्वाणि
ऋचकरणमुत्तरयोः पवमानयोरन्येषां चाविप्रतिषेध एकमेकं चेत्कुर्वन्प्रथमाया
मादितः कुर्याद्धीनस्यामेवतीनकृचे नानास्तोत्रीयासु चतुर्णां प्रथमायां द्वादिनरौ
नागोत्तरयोर्माध्यंदिने चेदेकोद्वावाह इत्यामेवती[illegible]नरस्या ॥ संनवेयुरनेध्म ४७
सौऽन्द्वयोरन्यतरं गायत्र्यां धानंजय्यउत्तो ह इत्या ॥ शांडिल्यः साध्मसायां चेदे
को ध्मस्यायामेवांततोद्धानस्यां चादितश्च साशाशाकसौक्ष्णात्रिधध्मस्याचतुर्थत

चतुरोनानास्तोत्रीयास्वद्वादशेष्वह इत्या ॥ साम ऋचश्चान्तेवचेदकोत्तरस्तिद्विप्र
कृतीक ककुप्प्रकृत्यानंतर्येण क्षिप्रककुत्सु त्वकर्च विमध्या पातेना ॥३॥ वामदेव्यं
तु ऋक्त्व विश्वजिच्छिल्पयज्ञायज्ञीयप्रकृतीनि वर्त्ति[illegible]सन्नवतिस्तोमेत्य ॥ सर्वत्र ऋ
चद्वितीयं चेदरण्येगेयं तदृचावेयदं त्यात्सर्वाभकर्चस्थानेष्वनापद्यमान ॥ न
ऋचेषु कुर्याज्जायत्रं त्रिणिधनं मध्यंदिने मध्ये निधनमेडमान्तावनादिष्ट ऋचि कु
र्वान्यते नोद्देशेन कल्पयेत् ककुब्यत्र मध्यंदिन एकर्चस्तस्यामन्यत्रोत्तमाद्व्यात्स्तो
मात्सर्वेयोर्द्वात्य स्तोमयारात्रीविगायत्र मेकर्चं धानंजय्यस्तृचमरुता ॥ स ॥ स्तोत्रं
विपरीत ॥ शांडिल्यश्चतुरर्चानामावर्तिष्यत्यामुद्धरेच्चतीया ॥ सर्वस्वारस्वरसामो ॥
प्रवामर्चंतीति द्वितीया ॥ सुषमिद्ध इत्यत्रिवासिष्ठश्रुनककएवसंरुतिवध्यश्वानां

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तानूनपातीनाराशंसीमच्येषां समवाये तन्नूयसां कल्पो गृहपतिवान्तुसत्रिणे त्वन
वंतीतिन्नवं। तीति॥४॥ वर्द्धमानेषु स्तोमेषु प्रथमस्य पर्यायस्य प्रथमाट्चन्तांगा त
स्यास्त्रिर्वचनं मध्यमावापस्थानमुत्तमा परिचरापरिचराट्चन्तागावापस्थानमि
त्तिमध्यमत्रावापस्थानं परिचराट्चन्तागत्युत्तमए तेविष्टावास्तद्न्तावेट्चन्ता
गास्थानेषु पर्यायाणां पर्यायास्युर्यथा वैकः पर्यायानक्लिनिपर्यायाविद्यं तेतथा त्रि
केविष्टावास्त्रिट तश्चाद्यत्यां समेषु समः प्रयोगः स्तोत्रीयाणामेकैकाधिशयेषधिकाद्व
ह्यधिशयेषु तेविषमा युग्मास्तु ह्यद्युत्तरीन्तावेणावर्त्तेत्यजऊ एकि प्रचृतयो द्विकप्रचृ ४८
तयोस्तु ऊर्ध्वमुत्तरीन्तावेणान्तयेषां समावेषम्यमेकिप्रचृतयएकाधिशया द्विकप्र
चृतयो ह्यधिशयाः स्तमास्त्रिकप्रचृतयो विषमाः समपर्यायेर्वर्त्तितयावर्त्तितानंतरो

समेतयोः पर्यायांस्व७द्धरेत्सर्वस्यैकमेकाधिशयेषु द्वौ ह्यधिशयेष्वन्तयान्यथा ऊतिषु
ग्मा युग्मावातत्रद्ध ऊामेकाधिशयानामस्तुजः स्यार्द्वौ पर्यायावुत्तरौ ह्यधिशयायां विपर्य
यो ग्मायुजामस्तु यथास्थाने पर्यायान्कुर्यात्सा ... पायदवसानः स्वर्वः पर्याय
स्तत्वान्नृतिरुत्तरस्तसामासाम्येतडुत्तयं कुर्यात् ... यतनीयांच तथा पर्यायरे ... नस
नवसुसर्वेषु समासमामेदकुर्यात्पर्याय ... हं तु वर्ऊयेद्विडायतनीयांच प्रथ
मायाः प्रयोगे नूयिष्ठब्रह्मायतनीयामध्यमायाः रुत्रायतनीयात्तमायाविडायतनीया
दाशरात्रिकत्यः पर्यायरुतो पथ्यपर्यायानेवस७द्धरेत्परिवर्तिन्यास्तु त्रिष्टनो नादश
एषन्यायो नादिष्टानामेकिन्यावर्त्तिस्थानगते त्रिष्टुरस्ताद्धिकार७शांडिल्यस्त्रिकेच
प्रथमयास्तोमस्तरणं ट्चेनध्यानं ऊर्ध्वः सरुद्वैक्लिनिर्दिकारं ऊतिस७हारः पंचनि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पंचदशपर्यायैः पृथगन्तु पूर्वंरात्रिपर्यायान्विदध्यात्संख्येयितायामिति न्याडिताः यन्तर
त्रविंशतावाः पर्यायस्थानेषु स्युः पृथक्स्तोत्रीयास्तु पर्याया दशरात्रिके त्व एकया ज्ञायः स्तु
तस्मात्पूर्वस्योत्तमपर्याये त्राववपेद्वृत्तायतनीयाऽत्र तेषु वृत्तायतनीया वा स्कंदं त्वगो
तमश्चत्वारिंशो ध्मानंजय्य इतरेषु ॥५॥ दशिनि चतुष्कामध्ये परिवर्त्तिनी पर्यायावन्ति
तन्द्युत्यावोद्यतीपर्याययोर्व्रत्तायतनीयां कुर्वन्प्रथमायां चतुष्कं कयाद्वादशे पृच्छन्तागा
स्थानेषु पंक्तिकाविंशावास्त्रयोदशात्रयोविंशायाः पंचविंशश्चमध्यमः पर्यायोज्या[illegible] नेक
ज्यायःस्तु कनीयानेक कनीयःस्तु तथैकान्त्रिंश[illegible]शायोरूढपर्यायावा तेषां प्र ४९
थमे युग्मायुक्संहारंशांडिल्यायनो द्वितीये शांडिल्य उत्तयाज्ञीतिसंहारं ध्मानं
जय्यं शांडिल्यश्च पंचविंशेष्ण दशास्त्र दशए वा वपेदिति गौतमो न्यायविहितः स्या

दिति ध्मानंजय्य एकान्नविंशे परिवर्त्तिनी पर्यायावन्ति तस्त्रयोदशीमध्ये तस्मिन्प्रथमा
यास्त्रिवृच्चनं तथोत्तमायाः पंचदश पर्यायावन्तितानवीमध्ये त्रिकविंशाव इति ध्मानंजय्यः
शांडिल्यायनस्तु जातिसंहारं द्वात्रिंशतिस्वाविंशु[illegible]जयौ दिति गौतमः स्त्रासां पर्याय
न्तांत प्रयोगोऽश्चतुश्चत्वारिंशे न्व्याख्याता वपदन्तां[illegible]प्रथमायवेति शांडिल्यः ॥[illegible] चतुष्टो
मयोश्चतुष्पर्यायास्तत्र चतुष्कौ द्वौ प्रथमायां पर्यायौ स्यातां यदि वृत्तायतनीसां जयान्मध्य
मायां वृत्तायतनीयां चेत्तथाष्टिनिद्विकाः स्तु तस्य पर्यायाः पूर्वयोः पूर्वउत्तरयोरुत्तरए
वं विहितावपरावितिशांडिल्यः पूर्वयोर्द्वितीयः पृथक्स्तोत्रीयास्वितर इति ध्मानंजय्या
द्वादशव्याख्यातो प्रथमोत्तमो मध्यमो द्विकौ पूर्वयोः पूर्वउत्तरयोरुत्तरः षोडशेच
वारो द्वादशपर्यायास्तेषां मध्यमो सप्तदशो चतुर्विंशश्चत्वारः षट्काः पर्यायाद्

कविष्टावाः पृथक्कृत्येषु पर्यायास्तु द्वयोर्द्वयोर्ब्रह्म्येत्यासं यज्ञायज्ञीयर्द्धवाक्यमः प्र॰
मास्तु च यज्ञायज्ञीयप्रथमायां ७ स्तोकमश्वर्द्धुपरमध्यमयोश्च द्वितीयः पूर्वयोश्च मध्य
मयोर्हारिवर्णर्द्धुतिरश्चोत्तमायां च तृतीयः पूर्वेषां चोत्तमास्तु तरश्वर्द्धवां त्यजुपोत्त
मो वाद्विकविष्टा वाश्वमेधेष्टा दशादितरे पंच दशपर्यायो पूर्वाविकविं ७ शस्योत्तरावि
ति वोत्तराविति वा ॥ ७ ॥ छंदोदेवतसामां तयोगान्यायात्क्रवते यथा षोडश्यशिमना
त्रिरात्रस्य ज्योतिष्टोमस्योक्तोत्तमे च्छुनान्यायादिछंदस्सु वचनाद्य देवत्यः स्तुत
तस्तोत्रादेवताच्चध्यायमपवादनिशामन ७ स्व... दकारस्वारपदानुस्वारांति ५०
तत्त्वान्यान्युडवाङ्निधनेन त्यश्च निधनवंति सर्वेषां ... संनिपाते जामिवाचोन्यस्य तंन
ऊर्यदिनादेशे दशरात्रात्पाउदिकान्यष्टमनवमयोश्चैवान्यहीनतंत्राणि ज्योतिष्टो

गोष्टेकाहिककल्पसप्रायाण्युक्तसामानि यत्र समवयंति तदाशीस्तंत्रं यथा निचरणी
ये... नूयिष्ठं तंत्रलक्षणस्तु तरयोः सवनमुखीये गायत्र्याविति शौचिवृक्षिर्मध्यंदिनी
याद्वा चार्याणां द्विरात्रप्रभृतिषु हीनेषु प्राकृषडाद्य उत्तमस्तूत्तममेकाहिकमि...
राणायनीपुत्रः सर्वाण्याहीनिकानीति विया प्रपद्यो हीनेकादसमास्तं उ... मकाय
नः ॥ ८ ॥ त्रिवत्सानं प्रस्तावांत लक्षणमविज्ञाग्यानां च उरहरः पूर्ववारवतीयतथा
वाजन्नेतिकार्ष्टं त्रिवत्सा जिगस्तुरूपाणं च पदं वा ऊगप्रभृतीनां ७ स्तोत्रां तत्राचीश
वयोरत्युस्तेनोत्तरस्य वाग्वामेहाउकारस्थावनेषोडशाहरोनानदस्य तथा गोष्टे
गसेऊयया र्यद्धराव्यादेवादासः ७ षट्त्रिंशादहरर्षीतस्यारेवतस्य सर्वेषामेव
कारेणाञ्जीथादानं प्रथमाद्धुरलोपं उध्मलं ऊयो लोप ७ शांडिल्यः स्वरादिषु समेव

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्वरमोकारीकुर्यादागं उमोंकारं यंरूनादिषु सर्वत्र वेवाग उंदध्माद यस्त मयस्त
मविलंबितमनं ब्रूहृतस्तु रसिप्रतिष्ठितमदं ताघातिन ७ शब्दमुच्चारयत्तु जायदि
त्रिधमनं ऊय्यः प्रत्यक्षपरोक्षहि प्रविरन्यस्तोदात्तरुष्टारुष्टानीयेन स ७ स्वरत्त
कुर्यात्सर्वत्त लघीयस्तामात्रालोपेन पदादि प्रतिहारस्थान ७ सर्वत्र पदानि दिश
चात्तमेपदेसंख्यादिशयेचाक्षराधिकारोंतः प्रतिहार ७ स्तोत्तान्प्रतिहर्त्ता ब्रूयाद
र्द्वितानिकायवेतानष्टाक्षरपदोत्तमानांच वार्यन्यत्र पद्विव्यस्तस्मिन्याय्यस्तमा
ज्ञाग दांतमविशेषेणोपात्तमात्पदात्स्त्रतीयात् ॥१०॥ एषन्यायोनादेशस्तोमेधस्ये ५१
यवणीयोरुषिन्तस्यपावमानस्यनिधनं स्यमांग वस्यैतेषात्तुपरिष्टात्प्रति
रस्योजाता स्तोत्तं ब्रूयान्याय्य प्रतिहाराणामिडा संज्ञा राश्वसूक्तेड स्वरवाषादिरस्वा

रकौत्सानांगोरांगिरसस्यसाम्नो न्यासवतश्चक्रौंचस्याग्निमीयामस्यै तेषां पुरस्तात्प्रतिह
रकौत्सानांगोरांगिरसस्यसाम्नोन्यासवतश्चक्रौं चस्या ग्निमीयामस्यैतेषांपुरस्तात्प्रति ह
र्त्ता स ७ हितमार्षन्त ७ शाकलेवाऊदावर्यः स्वार ७ सोमित्रं पद निधनेकाण्वरोहितकूली
ययेक्राश्वसोपर्णानामुत्तरोयाऊधमऊयंनोधस ङ्कार णिधनेकाण्वायाकस्कृत्वंदिरि
श्वीननिधनमायास्यमिन्द्रस्य यशाविष्कवमुत्तर ७ स्तफंप्रम ७ हिषीयंदीर्घपीश्कन
मांधीगवंबृहद्दाग्नेय ७ श्यावाश्वत्रेशाकेतषां द्वेपुरस्तास्तोनोपो क्राश्वयाः पूर्वस्याश्या
वाश्वत्रेशाकयोः पदांतोस्तोत्तस्तु श्यावाश्वस्यौकारादिस्तृतीयस्तत्र्थीत्यां प्राग्धिकाराधि
शाविशीयद्विकांदिविपीवमषष्ठान्यां ॥११॥ शोक्रनामेधद्विप्रतिहारप्रथमनवमान्यां
शोक्तस्यपदांतश्चत्वर्तिः पूर्वनामेधस्यात्तुत्तिरवमध्यामरुत्तरएकप्रतिहारंवात
रेणाम्नासावरूपयोर्गायत्रीसाम्नः पदांतोद्वान्यांनास्तेवत्वर्निरुत्तरस्यतृतीयेन

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

देनयज्ञायज्ञीयनिधनेसौहविषेश्रायंतीयवरुणसाम द्वैगतांउसांदशतेषांत्र
योःसर्वपदेद्वेचतुनरुक्तस्याद्वेगतेपदांतउपोत्तमस्यपदस्यपदादिरंज्ञातोविशोविशी
यप्रभृतीनांवानवानामुत्तमस्यपदस्यादौद्वेहाइकारांतोविशोविशीयश्रायंतीयवरुण
सामोरस्यासादिर्वामदेव्य॰ स्वार॰ साकमश्वंपाष्ठौहंनिधनकाम॰ सत्रासाहीयंकाक्षीव
तंच्यावनंगायत्रीसामौशनंनिधनवादेश्मवाहंतेषांपंचमषष्ठौविकल्पेतन्याय्येनवि
कल्पेतन्याय्येन॥१२॥ इतिलाट्यायनसूत्रेषष्ठःप्रपाठकः॥ ॥गूर्द्दःसौमेधंमाधुछंदसमौ
दलं॰ सौभ्रवसमुत्तरंवार्त्रतुरमृषभस्तोरवंतःकौ...मौक्षिहमातीषादीयंकौशमा...
निधन॰ स्वार॰ सामराजंमारुतामौक्षिहमाह्वार॰ र॒उशानं॰ हारिवर्ण॰ सौवर्णंजा ५२
गतंवरुणसाममरुतांधेनुस्ताम्मतंतेषांचवार्यन्यासांगूर्द्दस्यान्यासादिरुत्तरेषांत्र

॥णामुत्तमानिसौश्रवसेस्तोत्रान्यपृष्ठोवावार्त्रेउरपूर्वयोरन्याच्योमध्यमंवचनमृष
तमध्यमान्युत्तरेषांपंचानांप्राग्वाच्यासादुत्तमानिकौत्सप्रथमानिवासामराजस्यस्व
त्रयस्त्रिंशस्तोत्रःषड्ढापंचमप्रभृतीनिमारुतश्चाश्वरश्...स्याःरैन्वविदच्चतेचान्यास
त्युत्तमेउपदांतस्तस्यादौवाद्वेउन्नयतस्तोभेरटतीयंवातोवैकः॥१॥ आकूपाराक्षो
चेगायत्रीसामनौदवात्तिथंगोष्टक॰ रोरवेद्विहिकारंवामदेव्यमेकारांतप्रस्ताववं
वियश्वमरण्येगेय॰ शाक्वरवर्ण॰ सोनरंबार्हद्गिरंरायोवाजीयंस्वारमैधावार्ह
गोसंग॰ हारायणकौल्मलबर्हिषेऊनित्रमुत्तरंवेतहव्यमिदवद्वामाह्वंप्रती
चीनेडंकाशीतंवैश्वदेवंहरवि॰ श्यैत॰ संऊयंतेषां॰ षडस्तोत्रानुत्तमयोःप्रथमंढती
ययोरुन्नयतस्तोभोप्रामाकारात्प्रथमेहिकारान्तृतीयप्रतिहारेहर्वेस्तोभेयेशा

क्षरवर्णस्येहकारांतएधमवादेस्तोत्रः सर्वेवाप्रागोवाया स्विष्टत्तरेषुपौरुमजेवौकारो झनि
त्रेसहावावयापौरुमजेगोश्टंगहारायणकौल्मलबर्हिषावितहव्यानांवापदांताह्यंत्यापूर्व
याश्चतुर्निकृत्तरयोः पुरस्तात्स्तोत्रः कौल्मलबर्हिषस्य॥२॥सप्तवारवंतीयस्य वैस्मिं ७ स्ते
षांत्रीणिपदांतेकार्णश्रवसेत्रितंपङ्क्तौतारश्रवसस्तुत्तर ७ श्चध्यस्तु ह्व ७ शापुत्रः शार्करंते
षामष्टौपङ्क्तौतारश्रवसयोरर्धानिपदांतेश्रुध्यस्यत्वककुप्सुतस्यगायत्रीषुचत्वारिषा
डशाक्षह्वलीषुनदंवउदतीनामितिदशमध्यमस्यपदस्यात्यासः शार्करेन्याय्योवावायोर
त्तेकेत्स्वारेकावमोकृह्वयामाशानःश्यावाश्वात्रिषु नेष्टे॥ फंरागन ७ सामसामकार्त्तयशा ७ ॥२
त्तरेणयोनिधनमृषत्तःशाक्करायणवापत्यतेषामुपोत्तमंपदंपुरस्तात्स्तोत्राउत्तमानांत्र
गणामप्रतिहाराप्रथमास्तोत्रीयायणवापत्ययोःपंचानांवादितउत्तमेपदेचत्वारिवैरवा

नसंपौरुहन्मनस्तु ह्व ७ शीयमाकारणिधनंवाष्टीसामतेषास्तुत्तमंपदंप्रागत्यामादत्यासे
ग:चवार्युत्तरयोः॥३॥शाक्यसामामेधातिथंवारवंतीयस्तुत्तरमात्रीशवसिमानोनिषेध
स्त्रिणिधनेवाष्टीसामायास्यदार्ढच्युतमाथर्वण ७ चत्वारउत्तमन्नेस्त्रिणिधनमुत्तेधर्मि
षध्मावेड ७ साकमश्वंदेर्घश्रवसंदाशस्पत्यंयामेगेयः श्यनस्तानिद्विप्रतिहाराणिमध्यम
योःपदयोःशाक्यसामामेधातिथयोःपदांताह्यंत्याचतुर्निर्विकारोघ्रांतास्तोत्रोवारवंती
यसप्तनिर्वेकप्रतिहारंप्राणिहाह्वायाउकारादिर्वैकृतपदांतान्याय्योवाहर्म्येयाश्ववार
वंतीयस्यद्विपदासुसप्तानां ७ स्थानेचत्वारिद्वेचतुर्मर्मद्वेएकमित्येकपदायास्तुत्तरया
पदयोरुत्तरेषांद्वेद्वेत्रष्पस्त्तमात्रीशवप्रभृतीनांचत्वारिवासिमानांनिनेधस्यवाष्टीसा
न्नश्चपुरस्तात्स्तोत्रावाथर्वणस्यतत्प्रभृतीनांचवार्यष्टौवादाशस्पत्यपूर्वोनातत्पो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कप्रतिहारे तृतीयपंचमाभ्यां पदाभ्यां ७ श्येने चतुर्थषष्ठयोर्वा पदयोर्द्वेपदे ओ द्दं ॥ ८
थक् स्तोत्रीयासु प्रतिहाराः संतनिनस्त्वयस्त्वयजधः सुमहानाम्नीनां तथा सूराश्च नित्यव
त्सातीभंगयोर्द्वे द्वे सर्वेषां ७ मद्वाशाक्वरो त्तमेषु महानाम्नीनां यथा स्वराश्च नित्यचत्सातीषे
भयार्द्वे द्वे सर्वेषां ७ मद्वाशाक्वरोत्तमेषु महानाम्नीनां ७ षष्ठ मध्यमसेषु मध्यमं वच्चनं ७ स्तो
त्रिकं पुरीष ष प्रतिहाराण्येकध्यमस्त पुरीषाणि तासां प्रथमद्वितीयपदे द्विपदास्त्रीणि शा
क्वराणि ध्मातुर्वेसऊधस्तद्वाकरं पुरूमस्त्रीणि शाक्वराण्यध्यमस्यतिपदान्युत्तमाउ घ ध्यम
सा द्विपदासु प्रस्तावशाक्वरे प्रथमे घ ध्यमसपुरीषे ७ रन्नासेनोक्तः पदांतायज्ञायज्ञीये ५४
वस्थाने विरूपेण रण्येगेयः श्येनः पार्थुरश्ममछिद्र रयि ७ तेषामुत्तरे उपदेषु द्वे द्वे पर्वयो
ध्वं वारिचवायुत्तिरयोरुनयतस्तोत्राः पार्थुरश्मस्य देवतापदं देवतापदमिति विरूपेनि

६२

धनानि प्राक् शिष्टमत्यास्तोत्रैं प्रतिहार एकादशामेडदैवोदासे सप्तमाष्टमाभ्यामभ्यासे
त्रेकऊ नस्यनवमदशाभ्यां विश्वमनसस्यतथा दक्षास्त्रिरुक्ताभ्यां तस्य सहशागीतिषु
सर्वेषु पदेषु पृथक्पदाशिनि नऊ रन्प्रत्यंतादनादशे न प्रजाताता निविन्नाग्यान्या
द्यं तस्तुव्येषु पदायपदायस्तोत्रयो यः पदं ब्रूयात्तथा पदे ७ स्तुवेषु ॥ ५ ऊर्द्वं प्रथमात्प
दासंकृतिनः प्राक् चतुर्थात्पदास्तोत्रैः प्रतिहारो निधनानि पदान्युपायसहशाः स्तोत्रानाये
षां तानिस्तोत्रदिनाम्यानि तत्र तृतीयाद्येव पदाय प्रतिहर्तास्तोत्रेऊपायुवंतस्तोत्राएक
हणस्य देवतासु न्तर्षे तस्य शाक्वरस्य तासां नानास्तोत्रेत्पदे त्यो गायत्रीसामस्तु वित्ता
ग्य षष्ठतमंच्या वर्ग ७ शिष्टा प्रतिहरेदिति धमनंजय्यः सर्वेणैव पदेनेति शांडिल्यायनस्त्रि
रुक्तां स्तोत्रांछुक्रियेषु चतुर्बूयुरन्यात्रनिधनेत्यामहादिवाकीर्त्यस्य प्रास्ता विदेव दे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

परिहरेत्तस्यात्मास्तोत्रविज्ञाय्यः प्रथमायैवानुगानाय प्रस्तोता प्रस्तुयाद्दात्मने तराए५ऊ
गानानुजानेव ब्रूयात्तेषां निधनेष्वेनमनूपयातामुत्तमानि वा त्रीण्यनुगानानि त्रत्याऊत्यत
रःसहात्मपदेन्यःस्तोत्रधर्मेणानुसं७हारयुर्यानिधुरस्तादात्मनस्तानिसरुस्तोत्रा
हेयानूर्ध्वतानिसरुस्तोत्रांनेपर्यायादिपर्यायांतयोर्वर्तिष्वनिधनेदशमस्यपदस्या
पायनुजातेवब्रूयात्सर्वाणिराजनेत्रिरुक्तानिपंचरुवाब्रूयुस्तस्यानुपद७स्तोत्नाःप
देनप्रस्तावस्तृतीयेनपदेनपुरस्तात्स्तोत्रेनप्रतिहाराविज्ञाय्यैवातत्रदेवतान्यायथ
दनंतरंपूर्वपदंतेनसादनाब्रूयुर्यवस्तोत्रेतत्पदादे १ मित्यकयथाधीतंवा॥३॥निधन ५५
निपदानिपदस्तोत्रेषुदथडास्तन्यानांस्तोत्रेषुस्त्रिन्यः त्रयमेन्यःप्रस्तोतात्रिच्यएव
सप्तमप्रभृतिन्यःप्रतिहर्त्राद्विपदंनिधनमिडायवेतेषुसर्वमथ्यवेतेषुचतुर्थस्यप्र

ना २

थमःपादस्याक्षराणिचत्वारिनिधनानितथातृतीयोद्वितीयोत्तमोवाद्वैधंचतुरक्षरशःइत
रावविज्ञाय्यावाष्टमेःस्तो ॥४॥ प्रथमस्यनवमेमध्यमयोर्दशमेरुत्तमस्यनवमेर्वेजोंद
स्यात्तनेनुगानेषड्विज्ञाय्यानीतराणिप्रथमंवाविज्ञाय्यं त्तमस्यस्तोत्रस्यमध्यमेनवच
नेनैकादशादर्घतमसस्याउत्तमस्तोत्रेत्तिर्द्विश्रयसाःपंचमेश्चयदिद्विप्रतिहारपंचाक्षरशः
स्तोत्रविज्ञाय्यधर्मविधर्मणीद्विपदाकारंवानयोर्दशमेनस्तोत्रेनप्रतिहारःषष्ठेनत्रय
द्विद्विप्रतिहारपदांतत्रीणिसाहविषपदादोवामध्यमेवचनन७स्त्रर्वत्रिधनेस्तोहविषवि
नाय्यंवामध्यममेवचत्तनेपुरस्तात्स्तोत्रंतंवैराजस्यतस्यपदंता७श्चउरन्यस्यंस्त्रिवर्तितथा
चातुर्थिकस्यवास्प्रश्नासमाविस्त्वविज्ञाय्यानामुत्तरेमेपदेप्रागुपायात्वाद्दुवावर्गव
स्वष्टसुवायथावामदेव्यकौशाप्रर्वेणया वर्गाणाप्रतिहरेदितिभानेंजयनेत्रेरणोदिशौ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

डिल्यायनः प्रातिहारिकमेव गीतं प्रतिहारो वैछंदसे षष्ठपदादौ नाईं प्रतिहार इतिकारे शां
ददीतेति धाने ऊय्यः॥७॥ प्रत्यवेतस्वराणां प्रत्युत्क्रीया यथा कालेयस्द्वैन्का ३उ३२३२३
ददीतेति गौतमो यथाम्नाय ७
रिणो यथो वामस्य मयो ३उ३२ वो ३ उकारेण प्रत्यवेतस्वराणामाददीतेति गौतमो यथाम्नाय ७
शांडिल्य इदकार इडाथकारो गीतं च निधनस्वर ७ हीषीस्वरं चह्य हरं देवताश्चारण्ये गेये
ऋतान्यंतः सामनिधनानि वाक्स्तोत्रानंतरक्षुरस्त्राहुः ऋशा वाक्कारः स्वरितं चार्चिके
वाहृदंस वैषां त्रयाणां यथा रथत्यस्वाद्दी सामयोधाऊयंदार्ढ च्युतमार्थं वर्णमां धीगवामि
दवह्मामदेयं तेत्या यैनिगद वृत्यनंतरमार्चिकं तेन ॥ हो पेयुर नादेश पुरीषयार्चिकं
प्रस्तावाक्कोंच परिस्वार इ हवद्दामदेय परा विहकारो नि धवा तोत्रीणि धने वाड्डीला
म्युपयह्मादीनी जोंहानुगान तृतीय इदकारे विकल्प ऋातीषादीयेच मध्ये निधने पोरु ५६

नीढे मध्ये निधनं नाष्टाद ७ ह्वस दो विशीयार्के पुष्पेषुन्वे कारादि मिडा ७ सर्वत्र पेयुस्त्रानि प्र
तान्वीने ऊ निड कारं च न्मः सुगीतमडडेति धानं ऊय्य इकारांतं त्वेवोपाय ७ से प्रगायंति ऊसा
एवं नः ऊस्नेडोपेता न विष्यतीति प्रत्युडीतस्तु रव व्रेष तथा ऊ ला न्न वति॥५॥ प्रगाथेषु बृहद्
थंतरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य चानादेश कऊ नाभ्रत्नरे तयो र्द्धिहारः प्रस्तावः सर्वत्र चन्वेषु वृह
रस ७ संगेन प्रथमायाउत्तममहारं मध्यमायाश्च प्रथममेवा मे वा परे द्वितीयो त्तमयोः प्रस्ता
व प्रतिहारणिधनानाम हर परिमाण ७ सर्वत्र यथायो निन्विकीर्षे द्विछंदसे सनादेशो यस्या
र्चिकस्तु दात्ता नुदात्तेत हूरूढमथ यस्य सामिकं तत्सामोदं यथा पोष्कलस्यात्तरयो यथा ३उ३
विदे रे ३२ समा २३२ म्मुजी ३२ दिति धानं ऊय्यस्त हूरूढं यथा विदे २ ... समम्मुजी
२३॥११॥ दिति शांडिल्यस्तत्सामोदमूना हारेषु द पादे षट्हरोपधि ७ शांडिल्यो यथौ: न्त्रिणि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

धन औ२न्नू२पे२२३२गो१मो२गोन्तिरा३२३उवा३२३औ२३३हा२२ःसोमो३हे२२३आ२न्ति
धन औ२न्नू२पे२२३२गो१मो२गोन्तिरा३२३उवा३२३औ२३३हा२२ःसोमो३हे२२३आ२न्ति
रा३२३उवा३२३आ२२३२हा२स्नेद ह्र२स्त्र आवन्नु पर्धि आनेजय्य औ२ नू३ए२३२३गो३मा२गो
रा३२३उवा३२३आ२२३२हा२स्नेद ह्र२स्त्र आवन्नु पर्धि आनेजय्य औ२ नू३ए२३२३गो३मा२गो
न्तिरा३२३उवा३२३हा३३१११ःसोमो३ह्र२२३३गृधन्तिरा३२३उवा३२३हा२३१११स्त्र त्पदसधा
न्तिरा३२३उवा३२३हा३३१११ःसोमो३ह्र२२३३गृधन्तिरा३२३उवा३२३हा२३१११स्त्र त्पदसधा
त्रपंक्तस्यान्तस्थसु द्वितीयं पदं द्विधं धूह्वाथर्ष त्तस्यशाकरस्य चतुरह्व रवास्तृतीयं य
थासंज्ञतिनो बृहतीषष्टाह्व रं चतुरह्वरं च योनौ यान्यत्यासेनान्यछंदः सैपद्यं त यथागौर
विते द्व्लेकौसंत्रिककुत्ताविरवानसेतदापन्नेष्णुगौ तमसादगिवावनत्यासंमशाकोगान्यो
त्यासंमशाकोगान्येभ्यासं॥ए॥ऊपास्थानेधन्यानिनिधनानिःस्वरानादेशतथास्वराणिस्त्रु ५७
रिडावानादेशध्यद्वित्रिध्यद्वंपानामोत्पत्तिकःस्वरःस्वःकाशीत्तादेवादास्दस्तुज्ञानया
स्वःपृष्ठेच छर्वं तरइतिगोतम नांऊयावोपगवयोरथामथावाकामेतुन्नानाति

स२णीयेषु वामथाथान्यत्रजागतस्यसोमसाम्नइंद्र इवदस्यूऽ२मृणा२३१११ःसूर्यइव
दस्यूऽ२मृणा२३१११वज्रिस्तुवज्री२३१११निंद्र इवदस्यूऽ२मृणा२३१११ःसूर्यइवदस्यूऽ
दस्यूऽ२मृणा२३१११वज्रिस्तुवज्री२३१११निंद्र इवदस्यूऽ२मृणा२३१११ःसूर्यइवदस्यूऽ
२मृणा वज्रिस्तुवज्री२३१११नितिवंद्र इवदस्यूऽ२मृणाःसूर्यइवंदस्यूऽ२मृणा२३१११व
ज्रिस्तुवज्री२३१११नितिवंद्र इवदस्यूऽ२मृणाःसूर्यइवदस्यूऽ२मृणा वज्रिस्तुवज्री२३१११
१नितिवाकार्तयशत्रयोविकल्पादेयिन्नोवे२३हऽ३३देयिन्नेवे२२३हऽ३३देयिन्नोवेहऽ
२३१११एवमेवोत्तरस्मिन्निधनेगायत्रस्य पदेनतस्मात्वःसर्वत्राणाकारणेतिधानेजय्यस्त
थाक्षराणांतां उंतस्यनिदर्शनार्थंगानंगायत्रीमूपास्मैगायतानरा३मितिधानेंऊय्य३उपास्मै
गायतानरो३इतिशाडिल्यत्उपास्मैगायतानरा३इत्येकेशाषमन्जानामनेस्मा३उस्वत्तत्रि
नोकारंतथास्वरंवाचागायत्पा३वमाधनायेंदा२वा३२३इत्येकाह्वेदेनिोद्वा३इनो२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

इत्यपराह्णात इत्यपरा हवीदा दगीतिव नदीविति धनंउत्यो मध्यमायामा इति दौ ओ ओ क
यन्ति वदनदीविति गौतमो त्तिदे वा ७इया ३२३३२ इति॥१०ज्याय सिळेदसिप्रथमायामा हू
त्यावपृक्ष त्रमं पद ७शिक्षा श्रा क्षरमिति धनंजय्य ऊर्ध्वं ७रे तस्याया छ हर ७ रो ह्या हिकारं
कुयाद्‌ ३ आ २२ इति तउर तस्यायां प्रतिद र्शमिनसाध्मयेन पराश्विति गौतमः परास्वावति
धानंजय्य शां डिल्यौ रथंतर व र्ण्यां च वार्यक्षराण्य निष्टो त्तेक्षा क्षा इति शां डिल्यो त्त त इति धन
जय्य स्वा क्षरं चान्ति ष्टो तन्त्र न७ प्य क्षरं लुप्तमिति ऊं ३३ इति द्विकारो द्वादशाक्षराण्य निष्टो
त्तदनु कुर्गिस र्वत्र च वारीति शांडिल्यो यथ र्चा तं ब्रूयाहा ३ताई वा ३ यू २इ त्याकारं बा त्त ५८
यी स्तं दीर्घम न्वारादिति धनंजय्यः हा ३ता ३ आ ३१११ हाता वा इति गौतमः हा ता आ इत्य
ककाम्या नां निधनानां किं चिद् विकी र्णं तुल्मस्य द्या क्षरस्य स्थाने कुर्यादिति गौतमो निरवा ७

इय कृता ३३३३३ इति वास वी मृच ७ समा प्या विकारेण सर्वेगी वेति धनंजय्यस्ता न्याकार
स्थानेषु स्यु निधन वेन दिचो द्यंते रु त ल क्षण चोदनाचो त्पत्तिकः स्वराणि रु त स्वरं उनि
धनं तस्य चो द्यते वर्ण विकारो यथा रथंतरस्य गायत्र्यस्ता नि सर्वत्र स्युरना रस्यो त्पत्ति वा
जायत्रस्य बहिष्पव मा न इत्येके तद्धि विकारा नाति क्रामेति यथा रेतस्या रथंतर व र्ण
धुरां त्व स्ता मां ता बहिष्पवमान संयोगस्तु तेषां न कामसंयोगः ॥११॥ गीति विकारो गायत्रस्य
धुरस्तो त्रीया नुरूपयो र्ज्योतिष्टो मस्या च्छुत नान्यत्र रे तस्यायास्त्वि रु कृत्वा तीति ना लणे
न वति पा ३३२ वा ३३२ मा ना यें हा ३वा ३३२ इ गाय त्युत्तरा तस्या द्वे त्र्य क्षरे सप्त शा यनीयति ष
ज ती ति त्रा त्र णो न वति न च मस्या न्न पद स्तो त्र मत्त मस्या च प्रथ मनाय वी ओ शि त्र
दे ३३२ स्र वेंद वा य दो ३३३३३ त्रिष्टुबुत्तरा तां ब ल वृ दि वो र स्त व गायतीति ब्राह्मणे तत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वो३२३३२३णो३र्ष्ठा३२३२२३ त्नमा
तिशां३२२जा३३२र्ना३२२ येशामवेर् तो३ई शो७रो३जो३२नो३२२३२षो३र्ष्ठा३३३२३उ त्रमा
र्दे दे दे त्रे हर घोतयतीति ब्राह्मणं भवति ये कद्वी७ हिकारात्तेनिर्ब्रूयादिति गोतमः षाधमश
त्रिधनं ऊथ्याऊगत्युत्तरा तस्याश्च वारिचयै वोर्यहराणिनिक्रीडयन्निवेगायत्या घादश
त्यो हरेत्या इति ब्राह्मणे भवति पो३रिष्टा ना३२३त्तो ३२या रूपा३३२स्तो३मा: स्थक्रो ३२३गो३
वो३२३३२३उ त्रमादेव वार्यहराणि घोतयतीति ब्राह्मणं भवति द्वु उरस्ताद्धिकारात्तथा परि
ष्टाद्दिति गोतमः सोमा: ... क्रा इति धनं ऊथ्यानुष्टुबुत्तरा तां निनर्दे निवगायतीति ब्राह्मणं
भवत्यो३वाऊंवाऊ्य क्रमी३३३३२३सीदंतीवो३२३२३नुषो३२३३२३निरुक्तो वा निरुक्तो वा प्र्
गायतीति ब्राह्मणं भवति॥२॥स्तमस्त ब्राह्मणं धुरं मन्य इति गोतमा स्त्रिष्टुबुगत्या धृह
र।णिनिराहत्येत्तस्याएवेति धनं ऊथ्यशांडिल्यो तस्याद्वितीयं पदं निर्ब्रूयात्तृतीये षाह

रो भ्रमषष्ठे पङ्क्तिरुत्तरा तस्याद्वेदे त्र्यहरेत्रदा संगायत्या भज्ञो हरेत्य इति ब्राह्मणे भ
वति सेजो३१मो नो३दो३२वो३का३वा३ इति धनं ऊथ्य: कवा३ इति शांडिल्य: सदितिर तस्या
या निधन७स्मिति गायत्र्या: स्वरिति त्रिष्टुभ इडेति जगत्या वागित्यनुष्टुभ स्तेषानुक्तान्या
य: कास्ये: सामांतेनहिङ्कृ हिष्पवमाना स्युर्जगती गायत्री त्रिष्टुबनुष्टुभा विति प्रथमा
ऊ्यप्रथमास्तु गायत्रत्सुराणे यथा ऊ्यगानेगायत्री त्रिष्टुभो वीतिक्रमे धनं ऊथ्योगायत्री मे
त्रावरुणस्या ऊ्यप्रथमाया७ होतुरितरा आदितस्त त्सुराण७ हातुराऊ्यणाने त्रिष्टुभ
उत्तरो गायत्री गीवातस्याएवद्वितीयायामृच्यनुष्टुभेगायेदिति धनं ऊथ्योगायेदिति धन
नं ऊथ्य:॥१॥ इति लाट्यायनसूत्रे सप्तमः प्रपाठक:॥ ॥उदगयन पूर्वपक्षपुण्याहस्
न्निपातयज्ञकालो नादेशे संख्यामात्रे च दक्षिणा गावो हिरण्यमिति जातरूपं प्रतीया

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्र्यथमायां सर्वपक्षस्य दीक्षते का हेत्यो वृक्षा वा नक्षत्रयोगं तेषामेकादीनां देशाति
स्वश्च तस्योपरिमिता वातिस्त उपसदो ज्योतिष्टोमस्योक्ता नामसु त्तरस्मोत्तरनामधेय
तिरात्र उक्तांत इतराणीति गौतमो वृत्तिय दृणाद नियोगमितरेषां धनंजय्या विशेषा
म्नानादितराण्यप्यतिरात्र इति शांडिल्यसूत्र चोदनादाष्टादशस्य योर्विकल्पस्याकाम्या
नुक्तछंदो योगान तिरात्रस्य मन्यंते सोत्तरनामधेयप्रमाणवृत्तिस्तु चतुष्टुनाऽरात्र्युपायेन
विद्यते दृश्यते चान्यत्र ॥ चतुर्णां नामधेयं यथा त्रिवृ वस्यपंचाह तस्याचतुष्टुनः स्तोत्रीय
स्या उक्तौ तेष्वावेछंदसा तिरात्रेषु वृत्तिविन्नागा स्वतंत्रस्य ज्योतिष्टोमस्य सऽस्त्राविक ६०
ल्पात्राग्निष्टोमस्य सुक्ष्य तातिरात्रमिति तस्यानतिरात्रस्य द्वादशाऽशतं दक्षिणा गोत्रायु
षाश्च विश्वजिदाभिजिज्यांयमान्यां यजमानः पूर्वां परान्यां यजेते ति धनंजय्या सुगंधाद

तिशांडिल्यो भिजितो भिजितो दक्षिणं देवयजनं स्याद्विश्वजित उत्तरं तत्रैती पत्नीशा
ला श्याम्नानविज्ञाय स्वां तर्वेदि कर्माथ यद्वेदिर्वेद्य कं तदभिजितः सर्वपूर्वकर्म सं तिष्ठे
तविश्वजित उत्तरं तयोः पृथक् सदस्य दक्षिणाः कामं वयमान्यां यजेत सहस्रमभिजिति
दक्षिणाः शताश्वऽसः [illegible] ःसर्ववेदसं वा विश्वजितीति ॥१॥ तस्यावभृथादुदेत्य रोहिणीव
सछवीपरिधाय धर्मांचुर्या त ऽक्ता ब्राह्मणेनारण्ये तिस्रो वसतीत्युदुंबरवस्ते दुदुंब
ऽन्नावेष्युदुंबरशाखां निखनेयुः खनित्रेणाडीवतीति यत्तत्र खान्यऽस्यात्तेनजीवत्खान्या
न्नावेधमन्यपात्रान्निखायात उरवानंजीवेदुन्नयतः शक्तुदग्निर्नवतीति वैणवी कल्माष
तिशांडिल्यो याकाचेति धनंजय्यानिषादेषु तिस्रो वसतीति पार्श्वेतानिषादग्रामस्य वसे
त्तेषां काममारण्यं चुंडीतानेवारऽश्यामाकं मार्गमितिजनेतिस्रो वसतीति राजन्ये पुजे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नोब्राह्मणाः समानजन इति शांडिल्यो विवाहोजनः सगोत्रः समानजन इति वा नंन्त्यः प्र
तीवरोऊनपदोजनो यत्र वसेत्स समानजन इति शांडिल्यायनः एते धर्माः सर्ववेदसद
क्षिणानाः सर्वेषां व्रतवत्सु सर्वेषु मावास्यायां दीक्षिवोरवामाबध्नीत सांवत्सरिकेत्यान्य
देतिगातमः सहस्रसुत्याम्निः षडहानि संवत्सरादधिकानि कव्वो तिष्ठेयुः समाप्तेवा संवत्स
रेरात्रिसत्रेषु राजानं क्रीणीयुर्यथाजातित्तु प्रथमे पंचदशरात्रे दीक्षेरंस्सर्वत्र वा यथाजा
त्यन्यत्र चेडुापतमि ... ंजस्यान्नुपेतं न्वेदं ... ति शांडिल्यस्तिस्त्रउपसदो व्रतस्यैकादि
कस्य गोतमीयेन षड्वाद्वादशवा तत्र ब्रह्मणोश्वरथः ॥ शतं च दद्यात्तथाग्निचित्वते ध्वर्यवे पृष्ठ ६१
नचस्तुवानायोजात्रेतन्नान्नुशा ॥ मतेहोत्रे होत्रस्तं वेत्त्यः सहस्रं ॥ सर्ववेदसदक्षिणांवतर
शांडिलः ॥ सर्वे साहस्राः पृथक्सहस्रदक्षिणाः ॥ २ ॥ सा द्यः क्रेणयक्ष्यमाणे महारात्रेः प्रात

पी४

राऊति ॥ ऊवा चक्षीतर्वित्त्यः साद्यः क्रोम इति प्रगए व प्रहिणुयादिति धनंजयो दीक्षा प्रभृ
तिस्रद्यः सर्वेकर्म्यः प्रथमद्वितीययोश्य नस्यनैकत्रिको ताः षट् साद्यः क्रा इति शौचिंदृहि
रुर्वरावेदिरिति प्रथमे यवोर्वरा पक्वास्या व्रीह्यर्वरा वा तत एव समुक्तर्तेखल उत्तरवेदि ऊ
ष्ठः रवजेवालीयूपा ... तिलांगलं ... पत्या ... पीचषाजन्नागाती तायां चेद्य वचेला
यां व्रीहिवेलायां वायऊ तधमन्यपात्रान्नुकान्तिरुषेयुश्चन्यिपात्रा उत्तरवेदिः स्यान्मूतश्च
ताजन्नागात्रिवत्स ॥ सांड इति बऊत्रिवर्षस्य जानपदी त्रिवत्स इति या वा तिस्रो धायत्रि
वर्षा वि वत्स्यात्स्रो चा ॥ होतारं वादद्युरुदं चमुजातारं प्रत्यं च मध्वर्युं दक्षिणा ब्रह्माणं पु
रस्ताद्धात्रवत्सेत्सुस्मात्रेच्त्यः सामं पब्रूयुरश्व रथे यचिो ततक्ता ब्राह्मणेनाधमनश्व
कर्तुरवर्विजइति शांडिल्यो न्या ॥ स्तु ब्राह्मणा ॥ स्तान धनऊ द्वात त्रे त्वाः सामंप्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ब्रूयुरसोसद्यः क्रियायज्ञतेतदहेप्रब्रवीमींद्राय विश्वेभ्योदेवेभ्योब्राह्मणेभ्यःसोमेभ्यः
सोमपेभ्यइतिसक्षीरइतयोरथान्तवेत्तीतिसद्योदुग्धेनक्षीरेणइतयः पूर्वास्युस्तेतां
नवनीतमुदियात्केनोवातदाज्येपिस्तडेयुरश्वश्वेतएतस्यदक्षिणातमुजात्रदद्यात्किंचि
च्चेतरेत्यः॥३॥एतेनिवोत्तरोव्याख्यातस्तस्याश्वएकविंशादक्षिणामश्वोवैवैकरात्रीणो ना४
द्यहीनोनुक्रीस्तंगिरस्तआदित्येभ्यःश्वःसुत्यामितिप्राहतस्यक्रयप्रभृत्युत्तरमहस्या
दितिगोतमस्तंस्त्रः परिक्रीयतिप्रादित्यानाहनेतरानपरेद्युःक्रयणाद्यानुक्रीरित्यौत्या
स्थापवसथांतंपूर्वमहःस्यादितिधानंज्ययःश्वःसुत्यामितिप्रादत्तिश्वःक्रयंप्राक्वन्नित्य ६२
त्नविष्यत्रंसद्यःपरिक्रीयतिचप्रथमस्यसंद्यःस्तांदर्शयतिद्यहीनवानुजघन्युतरं
गिरसोक्रीणंस्तस्मादनुक्रीरित्याख्यातस्याश्वएकशततमोदक्षिणानामश्वोवैवैतने

क्तो।विश्वजिच्छिल्पोद्विरात्रीणस्यहीनइतिशांडिल्योदेहंप्रथममहःक्रयप्रभृत्यपवसथं
तंद्वितीयंसोत्यमुत्तमंतस्यदक्षिणायानानियथास्माहंदद्यात्तस्मिन्ननपदयान्यत्ति
ध्मततमानिस्युःसर्ववेदसनिर्मदद्यादितिधानंज्ययाविमितंशयनमारोहणमह
नसदास्तमिध्युनोक्षन्नपद्यंसीरंधेनूरितिधेनूरिति॥४॥व्रातीनानांयोधनींजुत्रा
ननूचानाशविजोहणीतश्येनस्याहतामेवतिशांडिल्याग्निवातास्तुयात्रनन्निवातास्युस्तासा
मंत्रंमंथयद्यत्रस्तंबाहह्नाबाबकुलाजातास्युस्तांछेदंदेवयजनंकुर्युर्यद्वाविदादिभ्य
का३ डिजांशावनत्यत्रंधिषवणेइतियेनयानेननमृतंनिर्वहेयुःस्तस्यनत्येअधिषवणाभ्य
नेकअर्धुरन्त्रषालोष्ट्रपस्थायाजाहितलक्षीषालोहितवाससानिवीतारुत्विजःप्रचर
युरूपातपरूषाउज्यधन्वानःपवमानरथंतरंकरोतीतिब्रहत्यामेकर्वानांस्तानेस्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

देकं तद्धि त्वार्हतानां स्थानमेवं चष्टे नवत्यविप्रतिषेधेनेतरेषामनुकल्पयेदित्यपरमेव
मत्पीयः विकारस्तत्र पंचमं बार्हतमाहरेस्तोमदर्शनं तत्तो ऽमजं स्याज्ज्ञाटद्य वधं हस्ति
मत्पीयःविकारस्तत्र पंचमं बार्हतमाहरेत्स्तोम दर्शनं तत्तो ऽमजं स्याज्ज्ञाटद्य वधं ह्यस्मि
न्ब्राह्मणं दर्शयति पृष्ठेषु रथंतरस्थाने रथंतरयोर्द्विपदस्थानामित्यावार्याएवं स्तुपराच्यान्तवंती
तेकऽत्वा विति गौतमो नानावृत्तिमतस्तोमस्य दर्शयतीति जवं ब्रह्मसामकुर्वीयात् तस्यैर्दुऽय
हर्न्निधेति स्मिन्स्थानेपावमानीनां न विद्यते न वनव ३ दक्षिणा इति न दवर्गान्यथा सादंदद्या
त्काणके खोरकूट बंड नां तासामपि दक्षिणा वेलायां ले दितेऽनयेयुरेकत्रिकेस्तद्यः सर्वेऽ
धुरिकदीक्षस्त्युपसक इति गौतमस्तस्य गायत्रपार्श्वमान्नीवायारूचेति पुरोऽत्यामिति ५३
शांडिल्यस्तस्याः सस्तुवेयोवसूनामित्यृतां मध्येऽयत्प्राचीमनुप्रदिशं याति चेकितदित्येत
स्यामुद्व ऽशीर्यैऽयाडइत्यगायत्रपार्श्वमितिलामकायनस्त्रिकं बहिष्पवमानं स्यादिति

नेन ऽधाः पंचीमध्ये दिनः सप्यान्तेवएकीनीतराणीनि पवमानाश्च होटषामाणि न त्रिका
णं दीनीनराणीति चऽरूत्तरसंपन्नो हेद्वात्रिकपंचिनी त्वत्यवरोदेणतस्यष दृषष्ठ ऽशं तंद
क्षिणाापाा त्रात्यस्तोमिर्यक्ष्यमाणः पृथगन्नीनाधाय यज्ञोपकरणानिच्छायएषामध्ययने
निकाति तमस्याद तिज ने नवा तदन्नावेपि नाग हैमा तेन तस्य गार्हपतेदीक्षरन्न्हा ध्यानु
नश्यर्युर्ये केन दत्रात्याः संपादयेयुस्तेप्रथमेन यजेर ब्राह्मणेनेतरउक्तास्त्राविराद पेत
ऋजनायेतेशामनीचामेद्वायन्निरुक्तं निधनमुपेयुरितीद्धति धौतानेनिधनंनिराऽस्त
स्यप्रतिषेधा यथांसायनेवोपेडऽरूक्तं षेन प्रतादस्वेत्क सीषेयत्तिर्यङ्ङं नवति व्रात्यानोध
रुक्मणानि पुणा व्रात्याः प्रस्थमानायति सज्यां कोडा विपथश्च फलकास्तीर्ण इति प्राचार्यस्थे
नास्तीर्णो विपथः कंप्रमिश्राच्यामश्वाश्वनरात्यां भुक्तस्यादिति शांडिल्यायाच्यांकाच्यांचाश्वा

त्यामश्वतराभ्यो वेति धानंजय्यः कृष्णशं वास इति रुक्मं कङ्कमिश्रमिति शांडिल्यः कृष्णं कौशं दशामि
तिगोर्त्तमः रुक्ममित्येवमन्य इति धानंजय्यो याववि कोद्दान्यामविन्यामोककः कीतृस्यात्तयोःपा
श्रृस्म ७ दिने रुक्म बलद्दो अजिनेस्यातां बलद्दमिति श्वेतास्या रजतो निष्कस्त कृदम्य ते रित्येतस्स
र्ह्र ह्पतिरादहरे त्रयस्त्रिं ७ शतं च द्विस्त्रयस्त्रिं ७ शतमिति शांडिल्यो बल्लकौ तानि दामदूषाणी
रणामित्याविकानि जोहित प्रवाणनि वसनानि स्युर्दामदूषाणीति दामदशानि स्युर्दशास्या
षमिति द्वे द्वे दामनी इति द्वे द्वे एकैकस्य वसनस्य दशस्यातां द्वे द्वे उपानहाविति रुक्मा
र्त्सिन्य इति शांडिल्यो याः काश्चेति धानंजय्यो द्विष ७ देतान्यजिनानीति सर्वाण्यामजिनान्यांया
यातानि तच्चेतरेषामोककश्चाहरे त्रयस्त्रिं ७ शंतं च त्रयस्त्रिं ७ शतात्र यस्त्रिं ७ शतात्गृहप ६४
तिस्समायंतीति घाहतेत्रयस्त्रिं ७ शतरुविस्यादृद्युत्रीत्येत्यावात्यधनानियेत्रात्यच
दृ

यायात्राविरतास्युर्ब्रह्मबंधवेवा मागधदेशीया यस्मा एतद्ददति तास्मिन्नेव सुजानायैर्ननि
घादत्रात्यस्तोमेरिष्ट्वा त्रैविद्य हति ७ स्तमातिष्ठेयुस्तेषां ततऊर्ध्वं सुंजीनापि विमा कामं यांजये
दिति॥ ऽ॥ अग्निष्टुस्वनड्डुहाभक्षानाभजानामिति संथ्येश्चाहंद घास्तथाहिरण्यस्य कंनिदर्थम
हीन्योत्त प्राप्नुयास त्रिते तां प्रथमेन यजेत तस्य चतुरंगश्वरथो दक्षिणा तेषामेकः श्यावः स्या
द्वेब्राह्मणः स्वराजनः प्रर स्कुवीरं स बृहस्पतिसवेन यजेत तस्य प्रातः सवने सन्नेषुना
राश ७ सेषेका द्विश्शिरा दक्षिणा या दिशा इहविस्या ना पाकुर्याद श्वद्वादशा मध्यंदिने ताउन्न
यीरपाकरोत्येकादशास्तृतीयसवने तात्रन्नबंध्यवपायाँ ७ कृतायामपाकुर्यात्तान्यथैका
दशैकादशशतानि स्युः सहस्राणि वानि त्यस्त्रयो मध्यंदिने यएनं प्रस्कु वीरं न चक्षू
नवृत्ति ततऊर्ध्वं तेषु वर्त्तयेत्स्थपतिरितिविनं तत्र्या चन्द्रीरंश्चाजनेनेषु धारिष्या ताः दीक्षोप

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सदस्यस्यैकाहिकः ॥७॥ सर्वस्वारेण यक्ष्यमाणो दीक्षाप्रभृति म्रियते तत यथास्तोसे हनि
प्रथमिति शाखान्तरे ऽ सर्वत्र तद्धान्तह्रयेत्तानपोत्यवहारयेत्कर्त्तेवानुषेचयेत्साममङ्कि:
सं ऽ स्तृत्यमार्जालीयस्य देशे निनयेयुरार्त्तवे पवमाने स्तूयमाने ऽउदुंबर्यां दक्षिणाप्राट्
तो निपद्येत कृष्णाजिनमुपस्तीर्य दक्षिणाशिरास्तदेव संगच्छते तदेव म्रियत इत्येतं
मृतं यजमानं हविर्धाने सदसि प्रयच्छ पात्रैश्चाहवनीये प्रकृत्य प्रव्रजेयुरिति शां
डिल्यः समापयेयुः शेषमिति धानंजय्यः समापयेयुश्चेदिति शांडिल्यायनो नेदिष्ठीत
कृष्णाजिने प्रतिमुच्य याजमानं कुर्यात्क्वचा ऽ श्चन्न हयेद्धविर्जो यजमानेन कुर्युः सर्वकृता ६५
मन्तेऊर्ध्वयुरिति धनंजय्यः सं ऽ स्थिते दाहेनिसं वादिवंतीत्यासंद्यं गानि समादरेयुः से
तानि एतानि प्रहालयेयुः संवा ततन्नुरिति तस्कुत्वः संवाशिशंतीति विवये सुस्थायेन

मवन्त्यथ ऽ कृत्वा सोमापनहनेन पश्चाद्याम्नबंध्यवपायाः ऽऊतायां दक्षिणे वेद्यंते केशश्म
श्रुणस्य वापयेयुरन्नबंध्यशेषं ऽ समाप्य मध्ये देवयजनस्य चितां चिनुयुः पश्चाद्गार्हपत्य
मुपदध्युः पुरस्तादाहवनीयं पश्चिमेन गार्हपत्यं दक्षिणेन तत्राग्नीध्रीयं परिहरेयुस्तं दक्षि
णाशिरसं चितावादितं यज्ञपात्रैः कल्पयेच्छिरसि कपालानि दंड्यास्समोपधानं च चमसं
ललाटे प्राशित्रहरणं नासिकयोः स्रुवावास्ये हिरण्यमवधायानुस्तरणिकायामुखं वप
याप्रच्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवणीं तिरश्चीं दक्षिणे पाणौ जुहूं ऽ सव्ये ऽपभृतं तथा हृकायु
रसि ध्रुवामुदरे पात्रीमुपस्थे कृष्णाजिनमंतरेण सक्थी शम्यादृषदुलूखलं यज्ञनादे
श्याग्रे दक्षिणस्योपस्य दक्षिणे तउलूखलमन्तु सक्थ्योस्सलं पादयोः शूर्पं ऽ सर्व
एषु तानानिष्टषदाज्यवंतिकृत्वा सर्वस्याग्निज्वलपराजीस्तृणुयुर्यथाग्निमन्नयः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

समवेष्यंतीत्याहवनीयाच्चेत्प्रथममेयाद्ब्रह्मलोकमेष्यतीतिविद्याज्जार्हपत्याद्देवलोकं
दक्षिणाग्नेः पितृलोकं कृत्स्नेषु यज्ञपात्रेषु त्रिच्छंदोगः परिगायेन्नाकस्तुपर्समितिधूमत
दितेत्वेषस्तेधूमऋण्वतीति प्रज्वलितमेमृडमहा॥७॥ अस्तीत्येतयोरन्यतरेणाषेवा
हस्यवाहिताग्नीनांजीवत्रेद्युजतोदवसानीययानाऊनेनततऊर्द्धं मुष्टर्षेर्कुंडीत
जिनाविषेदेवेतिधनंजयस्तस्यऋतान्नंदक्षिणाफाल्गुन्यांपौर्णमास्यांचातुर्मास्या
न्यारभेतेतान्कालंतरंब्राह्मणेनयजनीयेहगिवैश्वदेवशुनासीर्यस्यातामुत्तरं
त्ववारुणप्रघासिकंपर्वएकत्रमः॥ साकमेधाः द्वादश॥७॥ शतं॥७॥ शुनासीर्यस्यदक्षि ६५
णाः पंचाशदितरेषामकामेकैकस्यैकैकस्य॥ छाग पह्ये देवतानामधेयानिपुरो
हं ब्रूयुः स्वस्थानासुप्रत्यक्षमस्वस्थानास्तुदेवशब्द॥७॥ सर्वत्रवर्जयेयुर्लतादेवाम

हः॥ मित्रस्येत्येते होतायज्ञमहीयज्ञस्येतिब्रूयुरिडुरितिसोममादिश्यादक्षिणाब्राह्म
णेनतरस्यश्वकिविद्द्याद्तपयेतस्यद्वादशदीक्षोपसदइतितिस्त्रउपसदोवृते
व्रतोनवनीतियथासाहंदीक्षासुप्राश्नीयादुत्तरेणोत्तरेणकांडेनोपेतीतिपृथगु
पसत्स्वंगुलिपर्वभिः प्रतिलोमैः प्राश्नीयादितिधनंजयएकांगुल्यापृथक्पर्वभिः
सर्वादशा॥७॥ अमसामितास्युस्तैरनुलोमैरितिशा॥ न्दिष्टद्भिः प्रतिलोमैरितिशांडि
ल्यरुतमुच्चाप्रसर्पतीतिप्रस्त्वपृस्यंतः सदोन्तहायिष्यं तथेदेवसत्यानिब्रूयुरि
यंचभिरसावादित्यइतियादेवताअमसेरिज्योरऽस्तत्वीतवरूहमैत्रानुत्रुरि
तिशांडिल्याविकारणात्रत्नाराधा॥७॥ सानां॥७॥ सामचमसोदक्षिणेत्यत्तिषुतस्य
स्यात्तस्मिन्हिचमसप्रमाणंतंमध्यंदिनेस्तवनमुखीयः सहोतृयेयुर्जुऊयुः॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्य ऊतो देय इति हि ब्राह्मणं तं दक्षिणावेलायां पूर्वेणाहवनीयमनिरिदरं तो वेदे दक्षि
णेनं सदोहविर्द्धानानि राराय्य वा पूर्वया द्वारा सदः प्रवेशयेयुः स७ष्ठिते हं ऋवि
स्यः किंचिद्द्यात् ॥५॥ आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन हूणशस्येतावं त्यष्टावि७शतिशत
मानानीति यत्र स्याच्चतुर्वि७शतिमानानां तावं त्यष्टावि७शतिशतानि दद्यात् कुक्माहोत
रिति निष्को नामालंकारस्तं दद्यात् स्रगुद्गातुरिति हिरण्मयी स्याद्विश्वस्तोमस चोउ
ध्वेनायसा सोमं मिश्रं कुर्युः प्रातःसवने स्तुते न मध्यंदिने दध्ना तृतीयसवने तस्य
द्वादशा७शतं दक्षिणाः सहस्रं वा यथारूपाः पंचशारदीय पशवत्रालभ्यं ततीत्रस्तु ६७
तिसोमातिपवितं याजयेदिति य इच्छेत् पापीयान् स्यादिति सोमातिपवित इति शांडिल्यो
यः सोमं पीत्वा छर्दयेत विरिच्येत वेति धनंजय्यस्तत्र तन्त्रमाप्तोर्यामसान वाजि

घ्रयुरछावाकं स्तोत्रेणास्तुवानहृयेयुरनहृयेत ऋत्विजश्चमसानवजिघ्रंति तानछा
वाकस्य स्तोत्रे नहृयेतीति स्यादेव७ सर्वेषु सवनेषु अन्त्यं सोमाननयंतीति यानव
जिघ्रयुस्त एव त्यजन्नयेयुः शतमाशिरं दुहंतीति धेनुशतं दोहयित्वात्रं धं विन्हेज्य
सोमं मिश्रं कुर्युर्यथा विश्वस्तोमे तस्य तदेव धेनुशतं दक्षिणास्तात एव दक्षिणा इ
तिह्यादा ॥१०॥ यं ब्राह्मणा राजानश्चपुरस्कुर्वीरं स वाजपेयेन यजेत तस्याप्तोर्यामा
स्याद्दीक्षित्वा त्रयोदश दीक्षाः स्युः सप्तदश वामावास्यायां दीक्षित्वा मासमिति गौतमः
संवत्सरमिति धनंजय्यः षडुपसद्कश्च सान्निचित्यः स्यादिति पाष्टिकिं स्तोमा ज्योति
ष्टोमलं ते कल्पयित्वा तेज्योतिष्टोमादि त्निस्तद्येवेतः संवत्सरे पूर्वपक्षेषु यजेत तंत्रयो
दश पूर्वपक्षे वाजपेयेनेष्ट्वा तेरवा हते रपर७ संवत्सरं तं यथोत्साहदक्षिणास्यु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

राजसूयविधेनयजेतेति लाभकायनस्त्रिवृत्पंचदशोऽत्यारोहणीयस्य स्थाने स्याद्वाजपे
यात्तिजेचनीयस्य पंचदशात्रिवृत्केशावपनीयस्य व्युष्टिद्विरात्रस्त्योज्योतिष्टोमो बृहस्पति
सवेनैव पुरस्तादुपरिष्टाच्च परियजेतेति धानंजय्यो मासमात्रे पुरस्ताज्ज्योतिष्टोमेनं तथो
परिष्टादिति शांडिल्यायनः प्रत्यवरोहणीयेनैवांततो यजेतनेतरेषां केनचिदिति गौत
मः सदस्यः सप्तदशान्पृथग्विजो वृणीत तस्य दक्षिणा दासी निष्कः रथः हस्तियानं गवां ष्ट
ष्ठ्यानां चाश्वानां सप्तदशोकैकस्य जातस्य सहस्राणि गवां शतानि वा सप्तदशाव
गावस्त्वं कुरु वाजपेय इत्याचक्षते ताः समसृविस्त्या विनजेत्कृष्ठ तो वा मध्यतः कारित्वायं ६८
नरथेनाजिधावेनमुज्जात्वेदद्याद्दासं दीचसास्तरणां यामन्निषिंक्तारोहेद्वस्तचर्मसक्र
क्तं होत्रेयास्मिन्नासीनो निषिच्येत वसनमयीं रशनामध्वर्यवे हिरण्यस्थाने मधुनः

पूर्णं ब्रह्मणे कंसस्थाले दाद्धिरण्यं तु पात्रं मधुमिश्रान् ॥१९॥ तस्य व्रतानि द्वन्न दूत्तिवर्त्ती ग
त्रत्यवरोहणान्निवादनेऽजघन्यत्रज्याः समानशय्यतामिति वर्जयेद्वाजपेययाजि
न्निर्यथा वयसं वाजपेययाजिभिः प्रत्यवरोहणीयेनेष्ट्वा नेतानि व्रतानि चरेदिति ला
म[illegible]नः स्तस्य विकल्पाः प्राकृत एव वाजपेय एकि प्रकृती ह्युत्तरां सप्तदशात्रयस्त्रिं
शांतां स्तोमान् कल्पयेत्समझूरानीकषीत्याचक्षते तस्या पास्मेषगायतेति बहिष्पवमानें
ज्ञसामेद प्राप्लुते नेष्ट्वा स्वर्गं लोकमाक्रमेतेति धानंजय्यो ज्योतिष्टोमातिरात्रो षोडशिको
नतिरात्रो वा षोडशिमांस्तस्य बृहत्सप्तदशं स्तोत्रं स्यात् पंचदशस्तोमं स्वास्वग्निष्टो
मो वा तस्याग्नीवर्त्तब्रह्मसामान्तुष्टुनियज्ञायज्ञीयमनुकल्पयेद्बृहदग्निष्टोमसाम
पंचविंशं पृष्ठानां ब्रह्मसामाच्छावाकसाम वा चतुर्विंशमितरदेतस्यैव चतुस्त्रिं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शानिष्टष्वाग्निष्टोमसाम चमसप्तदशमितरं नैतेषां कश्चन वाजपेय इति गौतमो यज
मानाश्चेत्तिर्न वाजपेयदक्षिणा दद्यादिति दद्यादिति ॥१२॥ इति लाट्यायनसूत्रेऽष्टमः
प्रपाठकः ॥ ॥राजा राजसूयेन यजेत फाल्गुनीपक्षस्य प्रथमायां दीक्षेतान्यारोहणीयाय
ऽग्नितिष्टोमाय तस्यैका दीक्षा द्वादशशतं दक्षिणाः संवत्सरादूर्ध्वमभिषेचनीयेन यज
न्तस्मिन्नेव काले तस्य तथैव दीक्षा द्वे इति गौतमः स्तथा सत्यन्यारोहणीयस्यापि द्वे
कारोहणीयस्यातिस्रोऽभिषेचनीयस्येति शाण्डिल्यस्त्रयोदश्यां त्वपरपक्षस्य दीक्षे ऽर्ण
त तस्य दक्षिणा द्वात्रिंशतं मध्यतःकारिभ्यः सहस्राणि दद्यादेकैकस्मै षोडश प्रस्ता
त्मैत्रावरुणप्रतिप्रस्थातृब्राह्मणाच्छंसिभ्यस्ताऽर्द्धिभ्यो ष्टोप्रतिहर्तृपोतृनेष्टृच्छावाके
भ्यस्तास्तृतीयिभ्यश्च वारिसुब्रह्मण्याग्नीध्रोन्नेतृग्रावस्तुद्भ्यस्ताः पादिभ्यो बजानस्य ज्ञातीं

स्वविज्ञाना वदेयुस्ताश्चिनीयाद्दक्षिणा वेलायामिशूंश्चैत्यास्येत्राऽस्त एव प्रत्याहरेयुर्वि
जयस्व राजन्निति तेषां वित्तस्य तृतीयमृत्विग्भ्यो दद्याद्दशपेयेनुप्रसृप्तिभ्यस्तृतीयं शेषं
तेभ्य एव प्रत्यक्षरजेद्ग्रामानेभ्योपि दद्याद्राजन्यास्तेभ्युस्ततऊर्ध्वमभिषेकास्तेन ह्यान
स्तःकृ दवत्रथमभ्यावयाम्रक्ष विषाणं कृष्णाजिनपादं वा वद्ध्यम द्वाराहीत्यामितउपा
नज्ज्ञां व्रजेकाम्भीत्यां प्रत्याव्रजेत् ॥१॥ तद्दीक्षित एव दशाहे ततो दशपेयेन यजेत तस्य ब्रा
ह्मणं दश दश चमसमभियंतीति सुब्रह्मण्य न उर्थाभिजाग्व्वमसं तर्हयेयुः षड्राज्य एव
मितरेषामेकं यावता दश पूर्येरन्पातृमानं चमसा दन्याऽभ्ते दशमादूर्ध्व पितृन्नित्य
व्याख्याय प्रसर्पेयुरा दशमात्पुरुषादिति ह्यादयत्रा ब्राह्मणीमधिगच्छेयुर्ब्राह्मणे वान्यासं
दशसंपूरयेयुरस्मरं तश्च यतःस्मरेयुरृत्विग्भिः सह धिष्ण्यानुपतिष्ठेरंस्त्र्युगाऽतंरिति

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्त्रप्नातेस्मैबर्हिष्मावमानःहिरण्यस्रजंत्रिपुष्करांप्रतिमुंचेदाभस्नावउपविशाययज
जमानजदर्कीद्वादशपुष्करांयास्यस्वास्यास्त्रुवाबर्हिष्पवमानेनयजमानार्थेवा
दर्कीप्रत्युंस्रजेदितरयाप्रतिमुक्तयासर्वमहःस्त्रवानाऽसएवहरेतप्राकाशावध्वर्यु
रितिसौवर्णावध्वर्युर्दक्षिणतःस्याद्राजतःप्रतिप्रस्थातुःसव्यतोवासःपोतुरितिकापि
सऽस्याद्धराचीनेष्टुरितिद्रौमीस्याद्ब्राह्मणेनावतराविज्ञातास्तस्मावनृयादुदत्यसं
वत्सरंदेवव्रतानिचारउन्मृद्गीतानाजवमानोध्मावेतदंतान्निरूतयेतनरवांश्मश्रूणि
वापयेतनकेशान्वियाघ्रचर्मण्युत्तरलोम्न्यग्न्यगारेसंविशेदहरहःसमिधआदध्यान्ना ७०
नुग्राममंप्रविशन्नास्याब्राह्मणाराष्ट्रेवापयेरन्नश्वानांचनकेशाःछिद्यन्तेजनीदंताने
प्रस्त्रवणानिब्राह्मणास्तुयथानिप्रतंयेतताननुस्युः॥१॥संवत्सरादूर्ध्वंकेशवपनी

यायदीक्षतेतस्मिन्कालेनिवपनीयेनयजेततस्यपौर्णमास्यामतिरात्रोदशपेयेन
क्षायउत्तरःपूर्वपक्षस्तस्मिन्नेवकेशवपनीयेनयजेतेतिध्मानंजयःपौर्णमास्यांनिप
तिरात्रस्तस्यसहस्रंदक्षिणास्तस्यादवसानीयेयेष्टानिष्टापौर्णमासेनव्युष्टिद्विरात्रस्य
दीक्षेतामावास्यायांपूर्वेमदरितिचेज्जिकीर्षेत्पौर्णमास्यामितिचेत्पूर्वपक्षएवदीक्षे
तान्तयाविचारयार्यजनीयउत्तरमहर्यष्टकायांमुत्तरमितितामिस्त्रप्रथमास्तिस्रो
ताष्टकाइत्याचक्षतउत्तेवापूर्वपक्षस्यातांयेएवसमानपक्षेउपण्याहनीस्यातांतयोरेव
कार्येमितिह्यादेतिपूर्वेणदक्षिणव्याख्यातास्तस्मिन्नेवपूर्वपक्षेक्षत्रस्यधृतिनाय
जेतानकाशश्वेस्यादविद्यमानेयउत्तरःपूर्वपक्षस्तस्मिन्नस्यारोहणीयेनयाख्यात
स्तयोःपृथक्सहस्रंदक्षिणाइतिगोतमधानंजय्यौद्वेन्वसहस्रेकेशवपनीयेतथायु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न्नाम चिन्नाय तज्जीउ नाना वि र स्वार रु तज्जीजी ति क नन्च [illegible] दे

ष्टो च नार्ये निषेचनीयेनौ न सःपं च मेधानं ऊय्यानित्यं व बला नो ज्ञातीनां वित्तं॥१॥राज्यैक
[illegible] वर्गान्यथोसाहं दद्यादंद्रेण वृषभेण पुरस्तादुपरिष्टाच्च परियजेत विरा
जिद [illegible] र्गान्याथोसाहं दद्यादाग्नेयेन त्रपशुना पुरस्तादुपरिष्टाच्च परियजेतावैश्वदेवे
नोपशादे तस्य चतुर्विंशांशतं दक्षिणाः पूर्ववयस्युज्ञावचान्याऊथिवोपनीयवा त
न्यः समावस्यस्पुनःस्तोमेन यजेत तस्य द्वादशमिथुना दक्षिणा इति धनंजय्यः उन्नतः
राजन्ता रथः पुनरुस्यूतंशामूलंपुनर्धेनुः पुनर्वस इति शांडिल्य एतेषां यथोसा
हं दद्याच्चतुष्टोमयोरकखुराणां पूर्वस्मिन्यथोसाहं दद्यादुत्तरयेषामुत्तरास्मिन्नुद्भिद 72
लन्निस्थामविप्रयोगेण यजेत ताबुन्नोसन्नापरौगस्यातां वसंते चाईमासएनावंतरेण
स्यान्मासंवासंवत्सरोवातयोः पृथक्चतुर्विंशानि वर्गान्यथोसाहं दद्यात्पृथक्चतुर्धेऊ

वृष्टरथावपवित्योरुन्नयतःकांस्यकवचौ [illegible] ताहीस्युरश्वाःशतक्रियावाराजैनान्यां
यजेनेति धनंजय्यायःकश्चापचितिकाम इति शांडिल्य एकादिकेनवत्रेतेनोकेपायोन
स्तोमयास्तयोः पृथक्चवारि धन्याविताानि दक्षिणाःषड्वानि पूर्वस्य चतुर्गवा चुत्तरस्य
र्षत्ताणां द्वादशांशतं दक्षिणाःसहस्त्रं वर्षन्नेविद्यमानेषु कतिपयान्नप्रेपन्नास्तु:
सांडाइतरेवसतरावेश्यं यें विशःस्वराजानःपुरस्कुर्वीरंत्सगोसवेन यजेत सबृह
स्पतिसवेन चास्थातो पुनं वस्य दक्षिणाःसरवायो न्नातरो वा ये संपादयेयुस्तेमरुस्तोमे
न यजेरंस्तस्य दक्षिणा यथारूपाःपंचशारदीयेपशवत्रालभ्यंते तेषां यथोसाहं दद्यु
र्येषां केषां चेति धनंजय्यः कलदक्षिणा इंद्राग्न्योः कुलायःसहस्त्रमिंद्रस्तोमेराजपुरोहितौ
यजेयातामिंद्राग्न्योस्तोमेन गायत्रीसंपन्ना दक्षिणा ब्राह्मणो दद्याज्जगतीसंपेना राजा कामं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्रयुथग्यजेयातां तयोरेवमेव दक्षिणाविधानार्थां पशुकामो यजेतान्निरूत्वा सोमसामाथ
र्वणेवेत्याथर्वणंपशुकामयज्ञेऽयंसोमसामान्निरूत्वरतो बृहतीसंपन्नाद्दक्षिणाः पंशुकाम
स्यषुणान्निरूत्वरतो व्याख्यातो संद०४शावक्रीराजानःसीद०शोनान्निरूत्वरेऽनपदंवज्रे
णराजानमत्तिरूत्वरत्युत्यासमेनोप्रयुंजीतज्योतिष्टोमेनेवांततोयजेतशांत्यर्थःशांत्यर्थ॥
छापौर्णमासीदीक्षामासापवर्गात्रहीनास्तेषांद्वादशोपसदःषडितिधानंजय्यएकत्रिं०
शोहनियज्ञपुच्छंत्रिं०शवासुत्यान्युत्र्ययेदीक्षाप्रतिज्ञासःसर्वेतिरात्रात्रहीनाद्विरात्रप्रभृ
तयश्चाहर्गणाअश्वमेधमदन्येसहस्रदक्षिणाःप्राकृत्तरात्रेभ्यःस्तत्रऋतीनांचूयस्यःसु ७२
त्यान्युत्र्ययेनताःसम०सर्वेधिदःसुविन्ताजेदधासमानुपपत्ताद्युत्तमेदनिनूधिसात्र
सुलभेकादशरात्रेदद्यान्नवनवप्तवेधिदः...शतानिसहस्रमुत्तमेभोयीक्षितृतान

ःकल्पेनरथंतरंवापृष्ठंतस्यस्थानेबार्हतंमाऊऽडिङ्हहद्वारवंतीयउत्तरेपृष्ठेकालेयस्य
दुचारवंतीयंतस्यस्थानेप्रत्तऽसमंतस्यवकानयेपार्थस्याशनेनएवगर्त्ताःपृष्ठेऽनुतिष्वडि
तान्याज्याच्याज्येषुगर्त्तान्कुर्यादितिधानंजय्यःआपिशिकान्युक्तान्युक्थेषुयाथवार्षेयकल्पेनस्त
तमितिशौचिवृद्धिर्ज्योतिष्टोमेवातिरात्रेतिरिक्तस्तोत्राण्याद्ध्यस्तत्वोडशिमतीतिशांडिल्य
स्तएवगर्त्ताःपृष्ठेषुयज्ञायज्ञीयेचबृहज्जै॥५॥त्रिरात्राणांप्रथमेहनिवषट्कारिभ्यो
दद्याज्ञावस्तुतेचबृहद्गोभ्यउत्तमेमध्यमेतरेभ्यःशतमेकैकस्मैमध्यतःकारिभ्योदद्यात्पं
वाशतमश्विनीभ्यःसृतीयिनीनांविंशतिपोत्रेतथानेष्टुर्विंशतमितरःच्यामाध्याश्रयस्त
दिनीनांनवोन्नेत्रदशतरात्यामववंहन्तनेत्रसमंदद्याद्दशसदस्यायप्रथमेहनिस्तत्रति
द्वितीयेविंशतितृतीयेदशदशार्षेयप्रवादिभ्योयउक्तोब्राह्मणेनानूचानोहंवेयारक्तो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

...नन्वानंत्तमे दशशत॰शिष्टं तेनाकृविस्याददद्यात्सर्पके त्यावा सहस्रतमीं मध्यमे ह
...ग्निब्राह्मण आग्नीध्राय वत्सं लंह्य रोहितमित्यस्या रूपाणि दश कल्पा ब्राह्मणेषु वा यो आ
यिकाममेत्यपाकुर्वीत तामन्ययागवानिष्क्रीय दक्षिणेस्याः कर्मेगो नामानि रूपि वा गो अपि स्मृ
ऊत ज्योतिष्टोमविधिरनंतराम्नानाद्वादशाहन्न तस्थस्यात्तल्लिंगदर्शनाच्च यथा पृष्ठानां पु
नराम्नानाच्चाहीनिकाहादीनानाप्रकरणवत्तु वादितानामानंतर्यासंबंधेन स्याद्यथोप
हृयुत्तेपेययोर्लिंगग्रहणं चान्यार्थेन यथा षष्ठेह निशाकरीणां ॥५॥ शेषविधःपुनराम्नानंत
स्म स्वतंत्रे हीनरात्रिः स्यादविशेषेण ह्यहीनेषु वाद्यते प्राकृती वे वस्या दधिकृत्याम्ना ३३
नाद्विशेषस्तोदनाशेषे यथा चतुरवत्तमे तेनाक्रमोंकारस्य प्रत्याम्नानं वा चार्थं तरे स्त
...यस्तु नानार्थं वात्प्रस्तावशांत्यर्थादि वा गु...थादरौंकारो वा कुप्रर्वमेवं यथार्थ प्रत्यास्त

...त रावाउग्रन्यातिषरा चाराजैकस्तोमेषु...त्रिरात्रे न स्वस्तोमा रात्रिः स्यात्तथास्तं धिरु
...न्यविकारेण वर्तीत पराकूर्वंच त्रिवृतान्यत्र संधेर्नोपपद्यते त्रिवृतातिरात्रेण त्रि
विशेषनोदनात्वत्यएहाचादेशो न विद्यते यथा षोडशी प्रथम॰रात्रिणामेत्यर्थेकः संधमवावा
...न्यासो वा ब्राह्मणमाज्यदोहा नाम ग्निमुपनिधाय स्तुवत इति होतुर्धिष्ण्यमिधारयेयुः प्रथ
मेहनि यं मध्यंदिन...नयेयुः प्रातःसवनउत्तरयोरह्नोस्तोत्रवेलायामेनं प्रक्षलयेयुः
स्तमछुमेत्वयेताग्निरसि विश्वानरो नमस्तेस्तु मामा हिंसीरिति ॥७॥ सहस्रपोषकामः
शबली होमं कुर्वीत नात्रिरात्रयाजीति शांडिल्यस्त्रिरात्रो वा एतां प्रदापयतीति स्यादुस्य
चाच्च सहस्रपोषकामः निधनं कुर्याद संते प्रथमायां पूर्वपक्षस्य केशास्तश्रूणि वा परि
वा दृतं सह पारिषद्या...नंतारीति...डिले द्वादशरात्रीन...यीत तं स्वीर पिबन्नित्या

न्वाङ्क्षिति तो स्याग्निराव सथ्ये स्यान्नैनमन्यः सुहृदः प्रैषत्ततोनुप्रविशेदन्यत्वाहारी स्याद्दृ
॰ गामी द्वादस्या उपद्युषं परिसमुह्याग्निं परिस्तीर्य पिंडं बरूरध्म स्याक्स्कस्कवोन्नतथा त्वमस
स्त्तस्मात् दधिमधुसर्पिरिति स्त्रवेणास्क्रचिष्टक्सोयाच उगृहीत मष्टगृहीतं वा तजुङयाछ ब
लिस्समुद्रासीति त्वा हाकारेणोत्तराः स्कन्वियः शेषः स्यात्तंत्वमस्त आनीय प्राश्नीयात्त्वद्दा
त्यस्कस्कवोत्वमसेत्वनिदध्यात्तात्रे वान्तुप्रहरेदिति शांडिल्यायनः प्राङ्गोदङ्वा ग्रामान्नि
ष्क्रम्य यत्र ग्रामग्रस्य पशोर्नाश्टणुयात्तदरण्यं परेत्यदर्भस्तंबमाजन्यशबलिशबलीति
त्रिः परमकंठेन क्रोशेद्यदन्यच्छुनोगर्दभाद्वाप्रतिवाश्येत समृद्धं कर्मेति विद्यादेवमाष्टत ७४
य७ स्रोवत्सरात्यासमप्रतिवाश्यमाने ऊर्ध्वं तत प्राग्मतथ्वस्तुश्वागर्दभोवा प्रतिवाश्येत नपश्च
॰ ॰शास्तीति विद्याद्दाष्टनीयं चाप्रतिवाश्यमः ।शांतिर्वामदेव्य७ शांतिर्वामदेव्यो ॥७॥२॥

॰॰ रमेधेनयजेत तस्यापायो यथा महाव्रते ॰तमीयमुपसदस्त्वं स्याहीनिको दीक्षिवा
श्च स्रुसूजेष्टू तेरुक्ममंडलमरुक्मोरूपं योजन॰नसंपं नस्तमनां दत्तयंतो दिश्यः सं व
त्सर७ रक्षिवा राजक्रयेब धीयुग्रीष्मउपक्रमेतंति भ्रमनं जय्यो वसंत इति शांडिल्यश्चैत्र
॰ वशारवयोरन्यतरस्य सप्तम्यामष्टम्यां वा मध्यन्तः कारिणऋत्विजो ब्रह्मौदनं नोजयित्वात
न्यः इथकसहस्राणि दद्यात्योक्ष्या मिष्टौ वितता या७ स७स्थितायां वाश्वमुस्त्रजेत्तंतायेवा
हृतारह्येयुस्तिस्त्र इष्टयः सावित्र्यो भवंति तासु स७स्थितासु दक्षिणतआहवनीयस्य हि
रण्मयेकूर्चे प्राङ्मुखआसीनो यजमानः संवत्सरमहरहर्हर्तिः पारिप्लवमाचक्षाण
॰ ॰ष्टणुयाद्धिरण्यकशिपुनिब्रह्मा ज्ञानाचोदङ्मुखो शतहोत्रे दद्याद्दशाध्वर्यावि सह
स्र वा होत्रे शतमध्वर्यावि किंचित्तराव्यां नस्याद्दत्वतानियथाराजसूयेसंवत्सरादू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

इंद्रस्य बधादीक्षा तत्र दहरे ... सनानि यथास्वं ॥ हरेरं ॥ स्तस्य द्वादशदीक्षा द्वाद
इंद्रस्य बधादीक्षेतत्तदहरे ... आसनानि यथास्व ॥ ... हन्यश्वस्य बालधिमालभ्य बहिष्प
... पसदः सर्वेषामङ्गाबहिबाहिष्पवमाने सुवीरन्मध्यमेहन्यश्वस्य वालधिमालभ्य बहिष्प
वमान ॥ सर्पेयुः सर्पन्तु यजमानउजातारं ब्रूयाउजातरपवानूणशतेनं निष्केणं चाश्वाम
उजास्यतीत्यथ मास्त्रावमाक्रमयवडबां दर्शयेयुस्तां यदाभिक्रंदेदथयजमानउजा
तारं ब्रूयादुजातरुपवाक्रयेदेतेनाववनिष्केणवमेवमनुजास्यसीत्युदंन मश्वमुक्र
... ग्यास्त्रावनुपविश्याजाताश्च व्रतेन स्तुयादत्तिवाजी विश्वरूपइत्येतास्तुहिरण्यकशिपुन्या
... नोबहिष्पवमानेन स्तुवासरवतद्वारता ॥ यापत्नीनां प्रियतमा यजमानस्य सावावा ७५
... डापुच्छ न परिता परिहृतीसंज्ञतेषु पश्चहोत्रा त्तिमथिते ब्रुलावावातामन्तिमेथेद्
... नामुद्धूय ताञ्जिरोत्तारं ॥ हरे निवाथास्य मध्यमेऊत्तशीतेवातेऽनं निवर्तति निदिशोऽ

... स्याराजन्यानां दुहितरोऽनुचर्यः स्युस्ताः स्तंपत्यंत्तिमेथेयुस्तूर्ध्वे ... नमुद्धूय ताञ्जिरोत्तारं ॥
हरां । वाथास्य मध्यमेऊत्तशीतेवातेऽनं निवर्तति निदिशोयुरुजातापरिवृक्तीमन्तिमेथेद्वाद
स्याग्रणुहोत्रा ग्रणुस्तलस्तुपातमन्मुष्कौयदस्याःऽत्तगोगोशफ राजनाविवर्तति निदिशोऽत
... त्याःस्तूतग्रामणीनां दुहितरोऽनुचर्यःस्युस्तास्तत्रत्यन्तिमेथेयुर्यद्वावासो ... मगुंप्रसं ॥
द्रुष्टिनमाञ्जिषुरितिनिदिशेयुःसक्तादेदिश्यतेनार्हतस्याहिनुवा यथेत्यप्लुपस्पृश्यवा
मदेवैंगीवातस्यऽनुरूपेयुःस्वाहाकृतिनिस्वरितेहृदर्वेणसदउपविश्यब्रह्मोद्यंवदे
युहोता ध्वर्युणोत्ता ब्रह्मा एच्छे दुजातारं पृच्छामि त्वा चितयं देवसख यदि त्वमत्र मनसा
... त्र येषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्वेष्ट्येषु विश्वं भुवनमाविवेशेति तं प्रति ब्रूयादपि तेषु त्रि
षु पदेष्वस्मि येषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्वेष्ट्येषु विश्वं भुवनमाविवेश सद्यः पर्येमि पृथिवी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

घः सु तेमामेकेनांगेन दिवो ऽस्य पृष्ठमित्यजानात्पृष्ठे ब्रह्माणं किंस्विदंतः पुरुष आविवे
शाकान्यंतः पुरुषे ऽर्पितान्येतद्ब्रह्मन्नुपवल्हामहे त्वा किंस्विन्नस्त्वं प्रतिवोचास्यत्रेतितंप्र
तिब्रूयात्पंचस्वंतः पुरुष आविवेश तान्यंतः पुरुषे ऽर्पितान्येतत्त्वात्र प्रतिमन्वानो ऽस्मिन
मा॰यान्नवस्यत्वरोमदिति सर्द्धयजमानं पृच्छेत्पृच्छामस्त्वा परमंतं पृथिव्याः पृच्छामो य
त्र भुवनस्य नाभिः पृच्छामस्त्वा वृष्णो ऽश्वस्य रेतः पृच्छामो वाचः परमं व्योमेति तान्प्रतिब्रूया वि
॰यं वेदिः परो ऽन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिरयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो
ब्रह्मायं वाचः परमं व्योमेति तस्य दक्षिणाः सहस्रं प्रथमे ऽहनि दद्यात्तथोत्तमे मध्यमे ऽन्ये ७५
क॰ नपदेय ऽब्राह्मणानां वित्तं स्यात्तद्दद्यादिति तस्य वामध्ये यजेत ॥१०॥ प्राचीं होत्रे दि
॰॰द्द्याद्दक्षिणां ब्रह्मणे ऽध्वर्यवे प्रतीचीमुदीचीमुद्गात्रे यदन्यत्केशव्वपुरुषेभ्यश्चेत्युत्त

॰॰धारयोर्यावद्वा ब्रूयुर्नेतो भूय इच्छाम इत्यष्टाचत्वारिंशतं वा मध्यं तेकारिभ्यः सह
स्र॰॰दद्यादेककस्मै चतुर्विंशतिमर्द्धिनीभ्यो द्वादश तृतीयिभीभ्यः षष्ठादिनीभ्यो
वराघ्यी एताः कामेत भूयसीर्दद्यात्तस्य विकल्पा एतान्येव पंचदश स्तोमान्दक्षानिकल्पय
३ःपतं तनको ऽश्वमेधो ऽर्द्धमासमश्वं चारयित्वैतेन यजेत ज्योतिष्टोमो वा तस्यातिरात्र स्तृती
यमहस्यात्तेन मासं गोवीतेन ब्रीनायुर्वीतेन षष्ठारुतस्यावेतेषामक्तो किंचित्रितीय
महस्याद्विश्वजिदन्तिजिद्भूतानो यी माणां वातिरात्राणामेव तेषां स्तोमश्चोदनैवस्याद्यथा
चतुष्टोमः सर्वस्तोमयोरतिरात्रेषु चतंत्र विलोपा न विद्यते स्वतंत्रास्त्वेव स्युः क्रतवः लक्षणादि
परस्ताञ्चोद्यं ते प्रत्यक्षविकारा स्तोमचोदनाश्चैः चतुष्टोमसर्वस्तोमयोर्वचनात्तंत्रविलोपा
यथा जामिकल्पः सर्वस्वारो ॥११॥ त्रयोदश्याम परपक्षस्य दीक्षेत जामदग्न्याय तस्य विं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शतिर्दीक्षा द्वादशोपसदस्तत्रोपसत्सु पृथग्व्यामानध्वर्युर्जुहुयात्पुरोडाशांस्तत्रोक्ता ब्राह्मणेनस
मानदेवत्यो पूर्वाह्णापराह्णयोरग्नेर्वेहोत्रमित्येतत्प्रभृतय एषां होमास्तस्यावचतुर्थांद्वादत्य
द्वादशाहमिष्टिर्निर्यजेत तास्वेतएव प्रतिलोमाः पुरोडाशा वसिष्ठस्य जनित्रेत्नवत इतिसंस्त
र्पस्य चतुर्थेहनि बृहत्यनुष्टुभोः पृथगनुपूर्वमनुकल्पयेच्चतुर्थं दिक्जनित्रस्थानं तयोर्वि
कल्पः स्यादार्षेयकल्पेन पंचशारदीयपशुबंधैर्यजेत सप्तम्यामष्टम्यां वा श्वजीपहेषु वस
तरीरवालंनरक्तुहस्क्ता विसृजेयुस्तेषां यावंतोत्रषमापद्येरं स्तादतोन्यानयजुष्कृतानपि
स्रजेयुस्तथारूपांस्तां वहर्षान्यद्याः शरदि कार्त्तिकमासि यजेत तस्यषोडशोपसदस्तृतीय ७७
...त्रे पंचमस्याक्रः प्रत्यवरोही एकानिस्करित्यावायोंत्र...स्यास्तेशोघत्र यथा देवानां पै
...त्रेरात्रिकारितस्तत्रप्रत्यवरोह इति गौतमस्त्रयस्त्रिंशान्येवस्यु रितिसप्तरात्राणांप्र

...स्यातिरात्र एकविंशान्येकानि स्युर्ज्योतिष्टोमप्रदेशाज्ज्योतिष्टोमप्रदेशात् ॥१२॥ ॥
॥ द्राह्यायणसूत्रे नवमः प्रपाठकः ॥ दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि सर्वसत्रेषु पूर्वपक्ष
उपपादयेयुस्तेषामेकस्यान्तुपपन्नौ क्रयापरपक्षेस्यात्प्रसवश्चयदि द्वे त्रिसृत्थानमेव पूर्व
ते पक्षेस्यात्तेषां द्वादशदीक्षास्तथोपसदोनादेशे सांवत्सरिकेत्व्यश्चोर्ध्वं दीक्षाणां यथाकामी
प्रथमे पंचदशरात्र एकान्नविंशतिर्दीक्षा इति धानंजय्य एकाष्टकां महाव्रतममावास्या
तिरात्र इति द्राह्यायणोष्टादशेति गौतमः पौर्णमास्यतिरात्र इति द्राह्यायणजातिदत्यो वाषोड
शरात्रप्रभृतीनि त्रिंशद्रात्रांतान्यष्टादशदीक्षाण्येकान्नपंचाशद्रात्राणि च द्वादश प्रभृ
तीनि सत्राणि तेन यजेताग्रदीर्नेनूतेनादीनहिरानि घस्मिन्ब्राह्मणं दर्शयति यथैकदीक्ष
णं प्रथमे हन्याखारं ब्रह्मसामकुर्वन्नौधस...स्यर्दुःकयत्त्रिस्याष्टिमिदमेकारुराणिधनं

स्थाने स्यान्नोधसं वा न[illegible]रस्तू [illegible] नामनेकाहरणे निधनानि त्वाच्छूयिष्ठानि सामानि तत्र पौष्कलं कौर्यौऊ वा ज्योतिष्टोम यायाणि यत्र सामानि॥१॥ शाक्करीषु षोडशिना स्तुवीतेति गौरीवितं महानाम्नीषु स्यात् उद्गादनादि तत्प्रकरणे महानाम्न्यस्त्वेव षोडशिसाम स्युर्नैवे तास्त्वन्यसामापद्यते पिदृष्टष्ठस्तोत्रीये पुपरोक्षाणि ऊर्दान्नितास्तु नित्यवत्साः करोति ऊताश्चैतस्मिं स्थाने वज्रस्य विराट् स्वत्त्वेषु सुत्रगौरीवितमेवस्यात् स्वारप्रायाणि द्विषोडशिसामानि शाक्करीणां काम्यानि निधनानीडास्थाने षु स्युः रित्या चार्यान्नद्विच्छूयिष्ठमूधस्त्वेव विशोत मधम नं ऊथ्या वत्रे दिनिधनावादं वदत्यथकारस्थान इति शाचिरहिरवमल्पीयान्विकारानियु [illegible] वैषुनि[illegible]नस्थाने षितिकास उत्तमयास्तोत्रीयया संयुक्तं पुरीषमानं तयी दितिक्षानं [illegible]ः शाक्करीनिस्त्रवेत्येषवर्ज्यपुरीषेणेत्याद तस्मादसंयुक्तं स्यात् [illegible] यां [illegible] त्या स्तोत्रां ७८

[illegible]वा पंचमेदनिरायोवा जीयं ब्रह्मसाम कर्व[illegible]स्थाने ऊयीद्य क[illegible] तं[illegible]पा[illegible]नं वार्हज्जि रं ऊ[illegible]दिरएणेगय[illegible]दिसच्छंदस्यं च समाने चाहनि दृष्टं पार्ष्ठरश्मं कर्व वार्हज्जिरस्य र्द्धऊर्या द्वाम सं[illegible]या[illegible]रवृशमस्या[illegible]नंगमेकमानसंक्रृद तत्बहिष्पवमानीसंयाऊत्वाद स्तोत्रस्थान[illegible]घम्निष्टोमावर्त्तितइति चाहावयवेन चास्य सर्ग विदत्यं गं तु स्याद धिकृत्याम्नो नादस्तोत्रस्थानमित्येक स्तोत्रस्यापि स्वात् तेऽचं न विद्यतेम्निष्टोमावर्त्तित इति वादमात्रं यथाग्न[illegible]उक्थ्यो [illegible]रनंतरस्यायेत्यतिरात्रस्य गवामयनेन न त्वसर्गावयवाद धिकृत्यास्मात मनं तंग स्याद्यथा रथंतरं ज्योतिष्टोमस्यातिरात्रयोः षोडशिन्यनादिष्टे प्रतिषिद्धं वा क्रियमाणे यत्र विराडुपपद्येत कर्यादनं तत्रेत्या[illegible]दसादेहिक्रियते न गवामयनेतत्र तथोपपद्यते कारणं तु संपद्वदेवो घविराट् [illegible] कारणं चापूर्वस्य विधिर्न विद्यते य[illegible]मी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्वतिरात्रस्य प्रकृतौ तस्मादिहापि तथैव स्यान्नियमार्थौ च विधिप्रतिषेधौ सर्वस्मिंꣳस्त्रयोदश
रात्रे व्यूढाः छंदोमाः सोमसामादेशाज्जैरीवितस्य चानादेशाज्जवामयनन्यायेन पृष्ठ्यो वच्छि
न्नोदितथा प्रवर्त्तेत दशरात्रवव्यतिरेकात् सछंदोमवाद्व्यूहसमाधेः प्रत्नवच्चाद्यवदि
ष्ट… नं परेणाघेतदस्य प्रत्नानुरूप इत्याहर्हष्टं च दशमार्थमप्यवच्छेदेनवाहयोगा
त्र संवत्सरादशाहात्रिसत्रेषु तायेवान्निह्नवानामन्यास इति गौतमस्त्रयस्त्रिंꣳशद्रात्रे
निवृत्तिमुत्तरेषां दर्शयतीत्यपरे॥३॥आवृत्तानां पंचाहानां प्रथमस्य पंचाहस्य प्रथम
स्याग्निष्टोमानवादिवृत्ते तीतज्ज्योतिष्ट्यास्तेतनिनाविकृतत्वानुनिवृत्तिः पंचाहेषु न्निह्नवान्
प्रसङ्गे तान्पृष्ठ्यस्तोम पंचाहानेकेनादेशप्रकृतिप्रत्ययाद्विवृद्दिचवायान्नानाब्रह्म
सामवान्पृष्ठ्यतः षष्ठस्याह्नो लोपवचनाज्ज्योतिर्गौरायुरित्यनादेशा… तायेतित्रिवृ ७९

तोद्यंतीति चाहसमास्त्वेतेन्निह्नवपंचाहा एवेति गौतमोधिकृतोदि… कृस्तद्वतीतरस्थाद
ष्टः… यासश्चास्य प्राकृतस्यापि कृतः पंचाहस्य ज्योतिर्गौरायुर्गौरायुः पंचाहस्स द्वितीयः स्तृती
य इति च परब्राह्मणमेषप्रत्नावाकर्जनेवा प्रति पंचाह यथा लोक वृहद्रथंतराश्चेदाजना
य इति च परब्राह्मण… पिफ्राण्ययुः पृथग्देवसुरान्नित्तियाच्यक्तो निब्राह्मणेन
न्यंजनासुगार्हपत्यउपससुसर्पीऽपि… विर्धानआसीना आंजीरन् न्यंजीरऽ
तेः सुत्यासूपाकरणवेलायाऽसवनानां पूर्वेणाहविर्धानआसीना… कुर्युरिति ध्मनंजय्य
… गौतम उक्तमानुपूर्व्यं ब्राह्मणेनादरहरेतकुर्युरिति
…नीधीरएवेति गौतम… संवत्सरसंमितासु प्रथमं दाश
शांश्ज्योतिः सर्वस्तोम एवेति गौतमः… स्त्यके॥४॥ संवत्सरसंमितासु प्रथमंदाश
रात्रिकं प्रायणीयꣳस्यादित्येके त्रिवृद्देवकार्यमिति यो हति प्रायणीयं तच्चोदयिवान्स्य
स्तोमविकारः स्तोमातिदाशरात्रिकाणां चानूचप्रयोगो नविद्यत आवृत्तेन्निह्नवेशाकर

वर्स्मा॥६॥स्यादित्याचार्याः सां [illegible] रिकस्यद्वयस्यानुग्रहायेतिच अर्थस्त्वन्तिज्ञवोऽनुप्रस्तेनस
हापयाद्यथा प्रष्ठ्योन्उनित्र॥६॥ संतनिश्वर्वप्रत्युक्रमा वृत्तिसाधुत्वाद्य एवं उस्याउपरिष्टाध्यानि
प्लवानां लोपस्थाने इर्वस्मिन्पद्रुसितत्पुरस्तादाप्टत्वानामेतेनोक्रमेकषष्टिरात्रेशतरा
त्रे [illegible] प्रयायमन्तिषु एवं त्यन्तिकांत्ये समानत्रान्तिषु एवं तिप्रतिष्ठित्या इति सविकल्पः स्या
द्यांतः सुत्युर्यथासारस्वतेषु यत्र उक्तचसमानादशेवायथान्येषामयीतएवचक्री
वेतिसदोहस्ववितनानिकारयिवाहः स॥६॥स्थास्तुचक्राणि विपरिवर्तयेसुरित्याचार्या
स्तदन्तिप्रयातद्रूपमप्रयाणत्त्वसमानत्रान्तिषवोऽरहरेतक्रुर्युरितिध्यानं उय्यशां ८०
डित्यावन्तिज्ञवेषवेतिगोतमः स्विकडुकेष्वित्यकउक्तकालादीन्नाब्राह्मणेनगवामयन
स्यावेशाखउर्ये ष्ठोत्रविकल्पेतेवित्रीपाहणाणादस्वषष्ठ्यांवादीत्रि [illegible] देशेदीक्षाः उ

दीरन्नेतेनोक्रमनादेशेसांवत्सरिकाणां॥६॥सांवत्सरिकाणां॥ पा॥ पै [illegible] मा [illegible] ईताः प्रगा
था आर्षंत इत्यत्तीवर्तस्तोत्रीया ब्रह्मसामचूतस्य तस्यद्विप्रकरणा श्रूयंतेन्योन्यः प्रगाथ
इतिचनानाप्रगाथतां दर्शयतिचउः शतामें द्वाबार्हताः प्रगाथादशतयीषुतेषां बृहदर्थं
तरकालेयस्तोत्रीया इंद्रक्रउश्चान्यत्रस्थानाः शतस्यैकं चउर्विं॥६॥शोकुर्यादितेरान्तिज्ञवे ती ५
षकोनत्रिं॥६॥शत्सातोबार्हतास्तृचास्तेषामेकैकं ट्यर्ये ईतीयहनिकुर्यात्कृतायेतस्मिं स्था
नेत्र [illegible] यवकल्पेनपंचमस्यमासस्योत्तमेन्तिज्ञवेपंचमेहनिसतोबृहतीः कुर्यात्प्रगा
था प्रत्नवात्तेषां तेषु छंदसीसंयुज्येतयामितिषष्ठमासिगायत्रीपादमेकैकमुष्णिहा
मुपरिष्टाकुर्यादिष्टावानुपपत्तिर्धन्यथासातोबार्हतशेषौष्टोतानृचांसंयोग इति गौत
माबृहतीहयाध्येवमामनतीतिचउरुत्तारेरेवछंदान्तिरेतयामितिगायत्रीं चउर्विं॥६॥श

कयद्विश्विदं प्रथमश्चान्निष्ठविके तुच्छन्दं द्वितीयं बृहतीरितरे एष द्वरे तु पंचमाद कः स तो बृ
हतीः प्रत्नवंति प्रगाथास्तत्र पङ्क्तीः कृत्वा षष्ठे वा त्रिष्टुप्त्वा षष्ठं मास समिष्टुङ्जगतीः उ त्तीये स्वरसा
म्नि नवसानो वार्हतशेषाद्वा च प्रगाथौ तानूकृत्वा पंक्तिमुपयुस्तेषां वा त्रमस्य स्थाने त तकर्द्ध ति
ष्टु न्नेति गौतमः ॥६॥ बृहत्यान्विवत्रिष्टुप्त्वान्तत्वमिति त्रिष्टुप्ते च त्र र्विंशकर्याबृहतीं प्रथ
मश्चान्तेष्ठविकएष विपर्यासः सर्वस्मिन्नयन एतानि महानानाम्नानि च उरुत्तर प्रयोगा
बृहती त्रिष्टुप्त्वाश्च विपर्यासः षष्ठ एवमासि स्यादिति शौचिवृद्धिः स ८ शार ३ [illegible] वा एष क्लं
दसामिति हितस्मिन्नुपोद्य विदधाति सर्वत्र वे त्याचार्याश्च उरुत्तराणि [illegible] पूर्वं पृष्ठं ८१
ज्ञानो बृहतीमध्य आमनति त्रिष्टुप्त्वा षष्ठं मास मिति न्याद बृहती [illegible] याश्च बृहत्यायत्वा सा
नोपपद्यते साप्राप्या बृहती ग्रहणमिति शौचिवृद्धिस्त्रिष्टुप्नेति [illegible] वा हाहीणा

ष्टबृहत्याः मातो वार्हतशेषात् सप्तो बृहद्रथंतरकालेयस्तोत्रीयाः [illegible] त्यत्वस्य
त्तरणिरिसिषासनीति कालेय ७ स्माद्युदद्दस्तस्य स्तोत्रीये नीव [illegible] नीनो वौष्य
तरस्मिन्रथंतरस्तोत्रीयं कयाश्चितादित्वान्यारथंतरस्यैव व्याख्यात [illegible] विंश
ति ४ शतं वपि प्रगाथानधीयते तत्त्व एव प्रमुंजीत स ७ रो [illegible] तत्र तायव
सतो बृहतीः कयाद्वद्वरे तु पंचमाद कः शौचिवृद्धेः पुनर्विपर्यासो न्यायेनाकृत क्रिया
[illegible] नेकृताः पुनर्बृहद्रथंतरकालेयः स्तोत्रीयाः ॥७॥ विंशतिशतस्य [illegible] शेषाधि
ष्ठितेतेषां ७ सप्तदृशि साता वार्हतिश्च [illegible] त्यस्यत्र यस्त्रिंशत्सु बृहतीसहस्र [illegible] विं
शासु कयाद्वत्तमे च स्वरसा [illegible] वत्ते प्रकरणाद्धि श्रूयं ते सोत्राय [illegible]
त्वं तारणं ता वार्षय कल्पेन [illegible] गाथमिहापि नोश्चव स्यात्तेषां यत्र समप्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

यागे तृतीये तृतीयेहनि सतोबृहत्यनुपपद्येरन्नुक्थ्यादिनास्त्वत्रानुपपद्यमानास्तु प्रगा
था एवस्युरनारंभो दिष्टडहेन्यत्र तृतीयादक्षः सतोबृहतीनांऽसयाथैव पुरस्तादन्नीव
र्तस्तोत्रीयं कुर्यात्तथापरिष्टादिद्रक तो ब्रह्मसामानि निधनं वैत्येवंऽवार्षेयकल्पेन कृतम ८३
तिरा न्दचतुर्विंशात्याऽस षष्ठो मास्तः सर्वस्मिन्पक्षसि ब्रतातिरात्रायां प्रथमउत्त
रस्मिन्यदेतानि सामानि नच्यवंत इति गौरीवितस्यात्तरयोर्निदवश्या वाश्वस्याताऽस
वेत्रगवामयनेनारत्न्यच्यवनं विदधातीत्येके चवेत्यविधिस्त्वार्षेयकल्पेन कृता
गौरीवितश्या वाश्वयोर्निदवस्यचब्राह्मणेन तथा सत्यच्यवनंऽस्यात् ॥७॥ सर्वस्मद ८२
र्विज्ञामहाव्रतेनस्तुवीरन्नित्युजाह्वदिकार एवस्यादश्रुतिचूताद्यन्यवाथतेचन्द्व
शब्दस्तेष्वेव सहस्तुवीरन्निति कर्मसमवायात्पावपर्ये वादनो [illegible] र्वऽस्तव

नऽस्यात्तिस्तन्तिरुजा नाम्नऊडीयेतिचात्मनाऊघन्यस्तवनं दर्श [illegible] दे श्रीस्तव
नं छंदोगानामेवस्यादुजातेव सर्वेणाजायेदिति घुक्ता तस्य दशाच्चिदं प्रातिहदिवा
नेशिरसास्तुवासऽरक्ष्णः प्रत्यंचएयुस्तेदक्षिणेनाधिष्ण्यान्परीत्य पश्चान्मैत्रावरुणस्य
धिष्ण्यस्याप विश्यतिच यशिरसास्तुवृते तेषामेवतारस्तवनं दर्शयनीलोदमनिष्ट
मसामकार्यमित्यनेतवश्रवोवयइत्येतासां सर्वासु तिसृषुस्याद्दशाहरेषार्विकान्य
नु[illegible]न्येवेरचेन्नवतियथान्यानि सामानि षडृचेस सर्वस्मिन्नित्याचायींत्रईचे घिनु
गानान्येवमसऽरोधतरागीतानां द्वादशार्चेइति शांडिल्यस्तत्रापरावाग्नेयो त्वावाहरे
द्वातेत्रग्ने ग्नितं मन्यइत्येवमृक्षुगानानि चवर्थमेवानुगानंटचेस्यादिति धार्षेगण्या
न्नदिनिधनवादं वादति ब्रतमिति न्नवतिस्वरिति न्नवतिशकुन इति न्नवतीति नक्तय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्वकल्पेतेनानासामवच्छेनान्येकेधीयतेधीयते॥ एर्छंदोमदशाहयोर्दशमस्यत्रयस्त्रिंशम
ग्निष्टोमसामस्यादित्येकेत्रिकंसार्पराज्ञेदशमप्रदेशाद्यथाचूयसावादश्चतुर्विंशमित्युक्सा
मानितुत्रदिश्यंतेदशमात्सर्वंत्र्यहरधिकृत्यबाध्यतेचतुर्विंशःप्रत्यक्षविकारस्थयथाचूय
सोदाद्ब्राह्मणविहितस्तोमकल्पप्रदेशरुक्साम्नांनवतित्रिंशिनःसुत्यामासांत्सर्व
त्रसंचहीरक्कौंडपायिनेचहाविर्यज्ञिकांस्तापश्चितेवादन्नोपसदांइतिवातवतोर
यनेद्वावेकोनोमासोस्तुनुत्रुस्त्रिहतावितिगोतमस्त्रयस्त्रिंशावितिधानंजय्यस्तुतौवा
त्रिंशिनोस्यातांयाथेतद्ब्राह्मणंतथासत्यष्टम्यांदीक्षिवापंचदशदीक्षाःऊर्वीरन्पंच ८३
दशानांदशमस्याष्टादंष्ट्रांतान्युक्तानिस्युरित्याचार्याःषोडश्यूपायाद्धिनिवृत्तंनासंध
मित्यवचनात्तुनिवृत्तिर्नस्याद्यथान्येषांसाम्नांवचनंचकारणं ... षोडशीग्र

श्यतेचात्रीह्रस्वमषोडशिकेशुतस्यायनविचाराःपृष्ठ्यानेकेकोमा... पृष्ठ्यस्तो
मनेतिशांडिल्यानिज्ञवपृष्ठ्याच्यामितिशाविवृक्तिःपृष्ठ्याकेकेकेनतिशांडिल्यायनधानंज
य्योज्योतिष्टोमनेतिलामकायनस्तस्यरथंतरंपृष्ठंबृहद्वायत्यासंयाथेवार्षेयकल्पेनोक्त
मितिनिरुक्तंत्विति॥१०पौर्णमासीप्रभृतयोदीक्षाःकौंडपायिनस्यतस्योपसदंतउपव
सथकर्मक्त्वातिरात्रमुपेयुरितिशांडिल्यएवंहित्रयतेहरित्रिस्ततऊर्ध्वंप्रातराकुल्य
पक्रमःसायामाऊतिसंस्थाएकान्नत्रिंशतमहान्यग्निहोत्रंजुहुयुर्मासमेवेतिगौत
मःसुत्यानांतुसंस्थाउपवसथकर्मस्यादतिरात्रायिचेत्र्यहरसतेतिरच्चावायश्चहवि
र्यज्ञैःसुत्यानामश्रवणाद्दतिरात्रोनस्यादितिधानंजय्यःप्रत्यंताद्यन्येषुवोदयनेद्दवि
दधात्कपसदंतएवोपवसथकर्मस्याद्दष्टादशाच्योवोद्यंशोनासीर्यत्योराजानंकी

णीयुरेवमनंतरꣳसुत्याच्योन्नवतीतिदीक्षोपसदांव्यवायोन्यायइतिशांडिल्यायनस्तेमा
सिमामंत्रीणंतीतिचानंतरंदीक्षाच्यः क्रयंदर्शयत्युपवसथकर्मवानंतरꣳसुत्याच्यः स्यादा
ग्नीध्रीयादंगारान्मार्जालीयꣳहुत्वापृथक्स्थालीपाकांश्रपयित्वापिष्टयज्ञाञ्जुवीरꣳस्ततोद
क्षिणाग्निप्रणयेयुःपैष्टयज्ञिकायामाहवनीयाद्दक्षिणतोवरुणप्रघासेषुतस्मिञ्जुयुर्यद्द
क्षिणाहवनीयेकृत्यमुपवसथकर्मन्येकृतꣳस्याद्यथाप्रकृत्येकृतेग्निहोत्रमासेदीक्षितान्न
स्याध्वर्युर्जुहुयादचारब्धइतरेस्यादेवीꣳष्येवेष्ट्यायनेषूपावद्येसुः॥११॥अग्निहोत्रापस्था
नेविसृज्यमाःसमिष्टयजूꣳषीतिनक्रियेरन्नवत्सर्थंन्येगश्वितिशांडिल्यःसमिधस्त्वादध्यु ८४
र्यास्तत्रपुरस्तादुक्ताःसर्वक्रियेतेतिधनंजय्यामासंदर्शपूर्णमासात्यामित्यामावास्यामप्र
र्वपक्षमितरांपौर्णमासेनामावास्येपिष्टयज्ञःसकृत्कृत्वानस्यादितिगौ[illegible]नमा[illegible]रुस्त्वनस्या

दितिशांडिल्योहरहःस्यादितिधनंजय्यामासꣳसाकमेधैरितिगृहमेधीयनेष्ठानादेवशो
षꣳसꣳस्थापयेयुरेवंत्रिꣳशाङ्कृत्वुपेतानवंतीतिद्वादशापवर्गस्तेषांप्रकृतौपंचदशाद्यवप
वान्यस्ययुःसमासोग्निहोत्रेदशहोतेतिदशहोतारंनामाध्वर्युर्वाग्निहोत्रोपस्थानमधीयत
ऋत्विजउत्तारयन्तिप्रेतावषट्कारिणाध्वरेसकृत्केश्मसेनेहयेयुःओंडपतिकूपेहोत्रास्य
मासउक्तोब्राह्मणेनस्वादाय्मनादुपसेचारंब्रह्मेतरहोत्रेकुर्यात्प्रजारप्रस्तोतारावान
प्रच्चुटरुपतिर्गृहपतिःसुब्रह्मण्यःसुब्रह्मण्यइत्यसमासंतयोर्दर्शयतिः॥१२॥एतेनोक्तस्था
पश्चितस्यदीक्षादिस्तस्यायनविचाराज्योतिष्टोमोतिरात्रःषोडशिमानहरहस्यादितिधन
नंजय्यस्त्ववारोज्योतिष्टोमात्र्यग्निजिदेषपैचाहःषट्सुमासेष्वन्यस्येतमहाव्रतंविष्णु
वानाथेतएवमासाआवृत्ताअविश्वजिच्चाग्निजित्स्थानेतत्पुरुषस्यनारायणस्यायनमन्ति

Indira Gandhi National Centre for the Arts

जिदहरहस्तदभेर्ज्योतिष्टोमो वा रथंतरपृष्ठो बृहत्पृष्ठ इंद्रस्य व्यत्यासं बृहद्रथंतरे पृष्ठेत
द्विग्नास्यो रुत्तयसामा ब्रह्मन्प्राजापत्यो वीर्यो वैरूपपृष्ठो व्रतं वादित्यस्या वैराजपृष्ठो विश्वजि
हापाप्मा शाक्वरीपृष्ठो गवां रेवतीपृष्ठः प्रजापतेर्वामदेव्यपृष्ठो विश्वेषां देवानां स्वरपृष्ठः सू
यस्य दिवाकीर्त्यपृष्ठो महेंद्रस्य महाव्रतपृष्ठो ज्योतिष्टोमेन त्रीण्येकत्रमीमिराणि तस्य र
थंतरं पृष्ठं बृहच्च व्यत्यासं यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति हरकलंत्तिः॥१३॥ अग्निष्टोमास्त्रि
वृत उक्थ्याः पर इति तत्रावचनादतिरात्रा न स्युर्विषुवं तच्चेति शांडिल्य इतरः सर्वेष्वायश
तिधानं उभयोतिरात्रावंति तस्या तां मध्ये विषुवान्बृहत्पृष्ठो रथंतरमध्यंदिनः पंचदशास्त ८५
सदश एकैकस्मिन्नेतत्संवत्सरवर्गः स्यादुत्तम उत्तमे वा संवत्सरेष्वा संवत्सरेष्वे
षां यथाम्नातं विषुवंतः स्युः रथंतरपृष्ठो बृहद्बृहत्सामा त्रिवृता स्याद्बृहत्पृ[illegible] रथंतर

मध्यंदिनः परेषु यज्ञनीये दनिप्रसवः स्यात्पूर्वपक्षे पद्य विषुवकाः स[illegible]तिवर्त्तिषप
रपक्षे विषमेषु सहस्रसाव्य सहातिरात्रा स्यात्सहस्रमहानीत्या वार्थाः सहस्रसाव्यमिति
घ्राहेमित्यंतरेणातिशौचिरहिः सहस्रमहानीत्यंतरेणातिरात्रा वा हतस्यायनविकल्प
स्त्रिकद्रुकाश्यत्रः षष्ठ्यशतमन्तिज्ञवानां दशरात्रो व्रतमिति दशरात्रो व्रतमिति॥१४॥ द
क्षिणे तीरे सरस्वत्या विनशनस्य दीक्षेरं सारस्वताय षष्ठ्यां पक्षस्येति गोतमो मावास्याया
मतिरात्रः स्यादेवं स्वस्थानमामावास्यं प्रयुज्यते सप्तम्यां वा दीक्षेवामावास्यायाय जनी
ये ह्न्यतिरात्रः स्यादिति धानंजयः समाप्य यज्ञराज्यास्तुत्यात्स्वस्थानं वामावा
स्यं प्रयुज्यते पूर्वपक्षो मावास्यस्थानमिति उरारात्रेः सायं दोहं दोहयेरसंस्थिते
तिरात्रे प्रातर्दोहं तेन सांनाय्येन यजेरं सानाय्येनेष्ट्वाध्वर्युः शम्यां परास्यतीत्याहवनी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

यन्त्ये तेन तिष्ठन्त्या सुरेवा नित्यमिष्टि सऽस्था सुप्रास्येत्तदुक्तं ब्राह्मणेन चक्रीवत्ता च तथापि
पत्नीशालास्थाभि त्रेव तानि यथादेशं व त्रैरं सभस्थे कूर्मि नागःस्यादनुष्टुर्वं विषमेव
दे:पाऽस्तून्हरेयुस्तथोत्तरवेदेर्हि ज्ञान्यस्य तानि विश्रय यथायतनं निवपेयुरुलूखलजनु
क्षो यूप इति पृथुबुध्नस्यान्तरुष्य इति तं पूर्वं कर्षेयुरेवानुद्यछं त उपांशु एवेत्यानिखा
तस्तिष्ठत्याऽसुन्तिःपर्युशा नोपरवाचखनं नीत्यधिषवणफलकयोरधस्तादूपरवानामश्व
त्रास्तेषां प्रतिषिध्यत्रालिखेयुरेविना चरवनेयुः॥१५॥ तेषां पौर्णमास्यां गोष्ठोमस्तोमा त्तव
नीतियजनीयदनिस्यादित्याचार्याः सऽस्थिते गोष्ठोमे पौर्णमास्यमिति हि सऽस्था नांतादि ८६
दधाति ततमाहूयमाणं ते तमपह्नीयमाणमिति च रुस्नवत्पक्षालिधानं पर्वणि वेत्स्या
तेषां पौर्णमास्यां तेषाममावास्यायामिति हि प्रत्यक्षेण विदधाति करीनं तर्गपात्रं ज सऽस्था

दर्शपूर्णमासयोस्ततमाहूयमाणं ते तमपह्नीयमाणमिति च यथा चूयशोवां द:सऽस्थिते
गोष्ठमेतदहरेव पौर्णमासेन हविषेष्ट्वा शुंजीरन्निति क्षमं जयायजमानास्तत्रैव ताऽरा
त्रिवसेयुरिति गोतमन शुंजीरंनेवेति शांडिल्यः श्वोभूते त्रयजेरन्नेते नाग्नुर्यारव्यात
स्तत्र क्षमं जय्यनामावास्यायाऽसायंदोहं दोहयेरन्पुरा प्रातरनुवाकात्प्रातर्दोहम
ति चिरमेवं दुग्ध्वाऽसान्नाय्यं तिष्ठेदिति शांडिल्यायन इतरयोरवान्यतरं कुर्युरिति
कौंडपायिनेनोक्तं उनमुक्तमिध्यायनेषु दर्शपूर्णमासधर्माश्च चंद्रभ्रमाणं स्वे वपर्व
सु स्युः॥१६॥ इष द्वत्या श्रणयेपोनत्रीयामिष्टिं निर्वपेरन्यदि सोदकास्यादथ चेदका
यामिति क्षमं जय्यः शतेगाभृषत्तमष्टुरुं तीतिवक्ष तरीश तेगन्निणीषु तायत्रग
व्यमत्तयऽस्यात्तत्र रक्षेयुः हुंगावस्था सांनुंजीरं सर्पिषा च तास्तु सदश्राऽसंपन्ना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सुहर्वपहेणामतिरात्रेण वा द्वैनागत्तिष्ठेयुर्यदा सर्वज्यानिं जीयेंत इति तासामेवाधि ८८
कारः प्रकरणत्तूतवान्नन्नविश्वजिदतिरात्रो मृते गृहपतावास्युः पाडुन्नीवांतादेतयोरा
पदोरुत्तिष्ठेयुरप्यपरपहेनसरुज्ञनसरस्वत्यामवभृथमभ्यवेयुर्दृषयज्ञनत्तू
नाद्येषां चात्रत्यविद्यमाने सरस्वत्याएवोद्गारंपार्श्वतस्तु यदा प्लक्षंप्रास्रवणमाग
छंत्यथोत्थानमिति तथा प्लक्षास्य सुर्यायिनं पूर्वपहेनागछेयुरिति गौतमो यंदनात्विं
चिदुत्थानमागछेदिति धानंजय्यः त्रायणीयमेवातिरात्रमुपेत्योत्तिष्ठेयुरिति प्लक्षंप्रा
स्रवणमागम्य पुरस्तादतिरात्रस्याग्नये कामायेष्टिःस्यादिति शांडिल्यः उपरिष्टादि ८७
ति धानंजय्यस्तस्यामश्वां च पुरुषीं च धेनुं देयं शेषोपकरणशेषाः श्वानिरूपायान्यस्मै
सु॰ दद्युः स्वामिनोदि सर्वसत्रेषु तेषां प्रतिग्रहणं न विद्यते तत्रो वक्ष्या ब्राह्मणेनाष्ट

Indira Gandhi National
Centre for the Arts